

LJUBLJANSKI ZVON

Mesečnik za književnost in prosveto

XLIII. letnik

1923

1. številka

Dr. Joža Glonar:

Lepa knjiga.

«U knjižarskoj industriji ne pobjeduje se samo trgovačkim duhom. To osećaju svi inteligentni izdavači.»

«Trgovinski glasnik», 4. I. 1922.

Splošna tožba, da tiskarska umetnost propada, da se lepota knjige išče vedno bolj v nebistvenih zunanostih, ki so namenjene očem in žepu poveljnih bogatašev in snobov, velja v precejšnji meri tudi za nas. Pri nas ne propada samo zunanja lepota knjig, propada tudi — in še v večji meri — njih notranja vrednost. Založnikom očitno ni do tega, da bi si polagoma vzgojili svoj stalen krog pravih knjigoljubcev, ki bi jim bil najzvestejša in najsigurnejša opora pri njihovih podjetjih; v težnji po čim ekstenzivnejši in hitrejši izrabi naloženega kapitala hitijo z izdajami, ki lahko računajo na najširši trg. Vsled tega morajo dajati koncesije okusu in nazorom najširših mas in tako nujno pada umetniška vrednost knjig.

Pretežna mnogojezičnost one naše publike, ki pri nas danes še knjige kupuje, pa je spravila naše založnike v novo zagato. Knjig s tako fakturo, kakor jim jih nudijo naši založniki, najde ta mnogojezična publika dovolj — in v večji izberi — v tujih jezikih. Poleg tega pa so vse te knjige po svoji zunanosti prikupnejše, prav nič puste in dolgočasne. Kako pridno segajo naši kupci po taki literaturi, nam pokaže že kratek pogled v izložbo ali skladišče kakega našega komisijonarja; tam se nam odpro široke in dolge vrste nemške literature, ki bi ji človek storil preveč časti, če bi jo krstil z evfemistično besedo: «Lese-futter». Tako je naše založnike tudi tukaj izrinila in vedno bolj izpodriva tujejezična konkurenca. In tudi tukaj jih tepe dejstvo, da na to, kar tvori nekako zunanjo lepoto knjige, po veliki večini prav nič ne dajejo. Pri nas, ki smo mnogojezični in homo — upajmo! — to tudi še v bodoče, je tujejezična lepa knjiga vedno bila in bo nevaren konkurent domači knjižni produkciji.

Vse to založniki dobro čutijo in radi razlagajo, toda iz dejstva ne izvajajo pravih konsekvenc. Glavni argument jim je: pre malo nas je, tako majhen narod smo, ni mogoče, da bi imeli tako lepe knjige, kakor jih imajo Nemci (kdo jih bo pa kupoval?) itd. Malo nas je res, tako malo pa vendar ne, kakor so nam svoje dni dopovedovali tujci in nam danes dopovedujejo nekateri rojaki. Število čitateljev pa je pri nas nenavadno visoko; in vsi ti čitatelji so ali naravnost ali pa posredno interesentje za knjige, željni knjig, v mnogih slučajih pravi knjigoljubci — ta plast je razširjena pri nas precej enakomerno po vseh stanovih.

Majhen gospodar laže pazi na to, da je njegovo gospodarstvo v vseh panogah v redu in čisto; majhna literatura ima to dobro stran, da jo je možno na vseh krajih in koncih kontrolirati. Značilna in dobra stran naše literature je ta, da je v nji relativno mnogo manj «šunda», ko po drugih literaturah, ki se ponašajo s svojo številčno velikostjo. To dejstvo je lahko tolažba in bodrilo vsakemu onih naših založnikov, ki se drži trgovskega načela, da se dobro blago samo priporoča, da si samo najde svojo pot in da se dobro plača. Za to pa treba občinstvo vzgojiti; založnik, ki tega ne vidi, stoji sebi samemu v luči. Gledati samo na tuje vzore in jadicovati, da jih ne moremo doseči, pa je znak slabosti, v najugodnejšem slučaju posledica neorijentiranosti in nepoučenosti. Frapantni efekti tujih založnikov nam ne smejo tako oslepiti oči, da bi ne videli, po kateri poti so založniki prišli do njih. Ves problem je v tem, da sami krenemo na isto pot! Vse preprosto kopiranje nam ne pomaga prav nič; tukaj je treba premišljenega in vztrajnega dela, ki začne s pravimi početki. Česar ne dosežemo danes, nam bo omogočeno jutri; gre le za to, da se zavemo, da utira prva dobra knjiga pot drugi, da z delom rastejo moči in možnosti in da se ne bomo mogli opravičiti pred zgodovino, da vsled svojega jadicovanja tega niti nismo začeli, kar bi bili lahko storili.

Velika ovira naši knjigi na poti v občinstvo je njena zunanja — kako naj rečem? — nekultiviranost. Krivi so tega deloma tiskarji in založniki, deloma pa tudi pisci sami; vsi trije očitno niso prav nič interesirani na tem, kako se njihovo delo predstavlja v javnosti. In vendar bi morali biti še prav živo interesirani na tem! Saj ni nikako priporočilo ne za založnika, ne za tiskarja, če pošiljata v svet blago, ki se — drugod! — imenuje «makulatura», niti za pisatelja, ki misli, da je svojo delo že opravil, ko je postavil piko na koncu manuskripta. Kupujoči svet

ima instinktiven čut za to, da se mu ponuja blago, ki ga je producent sam zanemarljivo; jasno je, da se tudi kupec za tako blago ne more ogreti.

Poleg zahteve, da bodi knjiga vsebinsko dobra, torej zahteve, ki založnika ne interesira v toliki meri, se stavi prav posebno še za založnika važna zahteva, da bodi tudi po svoji zunanosti prikupna, lepa. Kar je drugod samoumevno, je pri nas skoro neznano; kar se drugod obravnava v obširnih knjigah, o tem pri nas nimamo še niti pravih začetkov. V tej stvari smo mi brez vsake domače tradicije, tehnično danes osamelni in navezani popolnoma na sebe same. Razlaga, ki bi nas učila vseh onih zahtev, ki jih mora izpolniti kak tiskarski izdelek, da je v resnici lep, je pri nas za enkrat lahko samo dogmatična. Ni ji mogoče dati historične motivacije, niti onega obsežnega ilustrativnega gradiva, ki bi bilo naravno dopolnilo vsemu dogmatičnemu razlaganju. Tiskarska umetnost je v veliki meri stvar umetniško izšolanega očesa; šola pa je mogoča le na pravih vzorcih lepe tiskarske umetnosti. Za onega, ki bi v Ljubljani take vzorce iskal, je dovolj možnosti, da jih — in v obilni meri! — tudi najde. Zato se bomo v naslednjem omejili zgolj na dogmatično razlago onih tiskarskih — recimo preprosto! — rokodelskih zahtev, ki so prva podlaga, iz katere lahko vzraste to, kar imenujemo «lepo knjigo». Omejili se bomo popolnoma tudi na knjige, ki so samo postavljene, ter vsled tega iz teh razmotrivanj popolnoma izključili vse to, kar bi se na ta ali oni način lahko subsumiralo pod pojem «ilustracije.» —

Lepota knjige temelji — tako bi se lahko reklo na splošno — na skladnosti vseh njenih sestavin; k sestavini tukaj ne računamo samo papirja in tiska, ampak tudi nje vsebino, posebni namen, ki mu naj služi, skratka vse, kar je s knjigo v ožji ali oddaljenejši zvezi. Pravila, ki se tičejo skladnosti teh sestavin, pa so praktično posneta po izkušnjah, ki so same po sebi starejše ko tisk sam; saj so prvi tiskarji zavedno in namenoma izkušali posnemati stare rokopise in na ta način zvesto prenesli v svojo novo umetnost estetične pridobitve svojih prednikov, piscev in minijatorjev. S kakim uspehom, to nam pričajo izdelki prvega stoletja tiskarstva, ko je «črna umetnost» dosegla umetniško višino, na katero se je pozneje le redkokdaj in samo pri posameznih tiskarjih dvignila. Industrijalizacija XIX. stoletja je to umetnost malodane ubila; na najnižji stopnji je stala v zadnji tretjini pretečenega stoletja. Takrat pa se je že pripravljala tudi preporod te umetnosti, in sicer na Angleškem; iz Anglije je počasi prešel na

kontinent in v Nemčiji ustvaril ono lepo knjigo, ki jo danes z raznimi občutki gledata naš tiskar in naš knjigoljubeč.

Načela, iz katerih je vzklikal ta prepoved, so v ozki zvezi z načeli angleške slikarske šole, ki je znana pod imenom «prae-raffaelitov»; glavna voditelja vsega gibanja sta bila William Morris in Edward Burne-Jones. Deviza je bila: vrnimo se k dobri, stari tradiciji, nadaljujmo tam, kjer so nehali slavni tiskarji XV. stoletja, ko je začela ta umetnost propadati. Praktično pa so ti ljudje posneli stare «klasične» tipe tiskarske umetnosti v dobi «inkunabul» in začeli študirati bistvo te stare umetnosti.¹ Tako so se n. pr. v angleških in nemških knjigah pojavile v modernizirani obliki črke, s katerimi je od zadnjega desetletja XV. stoletja naprej tiskal slavni beneški tiskar Aldus, v literaturi obeh narodov pa nešteto knjig in razprav, ki so z raznih strani izkušale razbistriti vprašanja, ki se tičejo početkov in prvega stoletja tiskarske umetnosti. Struja je s svojo devizo in s svojimi vzorci zmagala na celi črti; dokazala je efemernost posameznih tiskarskih eksperimentov in pokazala pravo pot, po kateri je renesanca tiskarske umetnosti možna. Iz te prakse in teorije se je počasi izkristaliziral majhen katekizem najprimitivnejših pravil, ki dooločajo primitivne, prve pogoje za lepoto knjige.

Najprej se je pokazalo, da lepota knjige ni v nikaki zvezi z dragocenostjo materijala, pač pa da mora biti materijal, ki je zanjo porabljen, tako rekoč pošten, namreč pristen. Da torej knjiga ne sme biti natisnjena na materijalu, ki ga ne smeš položiti na solnce, ker ti tam orumeni in se zdrobi, ampak na pravem papirju; da mora tudi ovitek biti iz papirja, ne pa iz nekake mase, ki se s svojo apreturo, barvo in valjanjem trudi, da bi bila platno ali pa usnje. Tako se je pokazalo, da se lepota knjige začne že v tiskarjevem skladišču! Kar velja namreč o papirju, velja tudi o tiskarskem aparatu, t. j. o črkah in ornamentalnih okraskih, ki se rabijo pri vsakem, tudi najpreprostejšem tisku. V tej reči tiči za našo knjigo prva, lahko se obenem tudi reče, največja nevarnost. Glede papirja smo namreč še v veliki meri, glede črk in ornamentov pa popolnoma navezani na inozemstvo. Kadar tiskar kompletira svojo zalogo, ga le redko vodijo estetični momenti; še prevečkrat postane žrtev agentov, ki mu obesijo robo,

¹ Menda ne bo odveč, če pripomnim ob tej priliki, da ponuja baš te dni neki antikvar izvod najlepše knjige iz dobe inkunabul, Fr. Colonne «Hypnerotomachia Polyphili» (1499), ki je ena najlepših knjig sploh, z lastnoročnim posvetilom W. Morrisa Edw. Burne-Jonesu, za ceno, ki znaša v kronah okroglega četrta milijona!

ki se je drugod že davno preživela, ki je torej vkljub kaki navidezno nizki ceni predrago plačana, ker je zastarelo, preležano blago. Velike inozemske tvrdke so seveda interesirane na tem, da jim blago ne obleži nerazprodano; tako ponesrečeno blago potem sistematično ponujajo pri nas. Da jim ta trgovska praksa uspeva, to vidimo pri tiskih v naših tiskarnah; švicarske hišice v inicijalkah in povodno rastlinje iz prvih početkov «Jugendstila», ki ga danes najdemo po produktih srbskih tiskarn v akcidencah, glasno vpije, da je kupljeno šele po vojni! To sta samo dva najbolj očitna zgleda; pri nas pa se nam kot novi prezentirajo tipi črk, s katerimi v Nemčiji že davno noben tiskar, ki vé, kaj je okus, ne tiska več.

S črkami je pri nas sploh križ in težava, ki se je začela, odkar smo opustili bohoričico. V današnjih naših slovenskih črkah, s katerimi tiskamo, ni prave skladnosti. Vzorce za nove črke, s katerimi tiskamo, komponirajo tujci, ki nimajo pred očmi oblik naših črk, ki torej niso interesirani na tem, da bi ustvarili umetniško enotno vrsto alfabeta. Tako so vsi naši specifično slovenski znaki (isto velja seveda tudi za Čehe in Hrvate!) tudi v najmodernejši vrsti kakih črk že tehnično tujci; naglasi in kljuke niso z njimi v enem liti, ampak se jim morajo šele naknadno prilimiti, zato pri tisku prav radi odletijo, kar se vkljub najskrbnejšemu delu korektorja in tiskarja ne dá popolnoma preprečiti, knjigo pa nazadnje le kazí. S temi znamenji in nadčrtnimi priveski dobivajo naše črke vedno bolj tendenco, razbiti prvotne, stroge meje kvadrata, ki je okvir latinskih črk, in silijo v nove probleme. Deloma se ti problemi kažejo že v nemškem tisku, odkar je opustil prvotne ligature za preglase «a + e», «u + e», «o + e»; posebno se to opaža pri nemških začetnicah tega tipa. Če se obe piki, ki danes Nemcem nadomeščata preglas in njega nekdanji znak «e», oziroma " (kar je samo okrajšan «gotski» e!) postavita vzporedno z gornjim koncem velikega «A», je zahteva po enotni sklenjenosti latinskega kvadrata sicer sijajno izpolnjena, drugačnana pa je stvar že pri «U» in še bolj pri «O». «Ü» sili s svojima dvema pikama preko kvadrata, «Ö» pa dobi vsled njih v zgornjem delu preveliko težo, ki ga dela nemirnega, potoglavega. Zato so začeli Nemci pri obeh teh črkah staviti obe piki v njuno notranjost, kar pa je le delna in z ozirom na «A» tudi neenotna rešitev problema. Naše umetnike čaka torej še lepa in hvaležna naloga, da nam komponirajo vzorce našega lastnega, slovenskega alfabeta; če se bodo zavedali problemov, ki se tukaj porajajo,

ne bodo samo ponavljali starih, neuspešnih eksperimentov.² Čehi so s takimi poizkusi že začeli, vendar pa v širokih masah češkega tiska še ni videti pravega uspeha. Če se jim posreči ustvariti nove tipe črk, ki bi v estetičnem pogledu ustrezali svojevrstnosti češkega alfabeta, jih mi lahko kratkomalo prevzamemo, kakor smo jih prevzeli pred devetdesetimi leti. Problemi so namreč pri njihovih črkah popolnoma isti.

Za enkrat pa si moramo pomagati s tem, kar nam je na razpolago. Danes smo si pač na jasnem, da je za naš tisk primerna samo latinica; gotica se pojavlja samo sporadično in ornamentalno (dasi prav po nepotrebnem!) uporabljena pri ilustracijah in če se je svoje dni «Slovan» (!!!) postavljal s svojimi črkami, ki so bile nekaka latinica s prav močno in deloma (n. pr. pri «r»!) neokusno primesjo gotice, torej ne tič ne miš, je s tem samo kazal, kako smo bili v tej reči slepo zaverovani v tuje vzorce in v katere.

Črke so najbolj vidna in glavna signatura vsake knjige, ki ji dajejo pravi značaj; zato je pri njih izberi treba najbolj paziti. Dosedanja praksa in tradicija sta ustvarili že nekatere stalne tipe knjig, ki imajo tudi na zunaj že precej ustaljeno lice, ki ga je redko treba menjati in ki se še bolj redko brez škode izpremeni. Tako imamo n. pr. znanstvene, leposlovne, šolske, mašne, poslovne, mladinske itd. knjige, ki jim je tradicija počasi ustvarila nekako splošno formo, ki je še dovolj široka, da ni gola šablona. Tega dejstva se je treba pri vsaki knjigi predvsem zavedati.³ Po njem se v glavnem ravna tudi duktus porabljenih črk, ki imajo lahko tako rekoč svoj poseben značaj. Iz formata knjige, ki je le deloma določen po obsegu manuskripta, se določi potem velikost strani. Za to določeno velikost je treba potem izbrati primerne črke. To ni toliko vprašanje ekonomije, kolikor vprašanje higijene in estetike. Prezračljivo je za naše tiskarje, ki tako radi poudarjajo ekonomični moment, da največkrat grešijo ravno pri tem, da jemljejo za svoje tiske v primeri

² Vsi ti principi in problemi veljajo — še v mnogo večji meri — tudi za cirilico. Splošna je tožba, da je tako težko dobiti kje v tisku lepo cirilico; obenem pa je značilno, da kažejo lepoto in svoj lastni značaj oni cirilski tiskari, ki v svojem duktusu zavedno pošnemajo stare cirilske rokopise in tiske!

³ Največ smo na tem polju grešili — in še grešimo — s publikacijami, ki smo jih namenili tako rekoč celemu svetu: za časa naše inozemske propagande po polomu! Prvemü mednarodnemu kongresu, ki se je vršil v Ljubljani, smo položili na mizo tiskarski produkt, ki je naravnost destilat tiskarskega banavzovstva! Tudi «Tourist Office» premalo pazi na to, da pestra pompoznost še ni lepota!

z velikostjo strani prevelike črke, kar ni samo neestetično, ampak tudi neekonomično. Poleg tega treba paziti tudi na debelost črk, ki mora biti v pravem razmerju z njih velikostjo in velikostjo strani. Razmerje med debelostjo črk in velikostjo strani ni vedno direktno: za časopisje jemljemo tanke črke, sicer bi dobili na veliki ploskvi ščemeče in nepregledno črno morje; pri pesmih, kjer ostaja ob strani teksta še dovolj beline, se tudi na manjšem formatu lahko vzamejo mastnejši tipi. Izbera v tipih je danes tolika, da je mogoče najti za vsak slučaj kaj vsaj približno primerne; kot glavno pravilo velja, da je preprostost duktusa (lapidarnega ali pisnega) prej podlaga za lepoto, ko katerakoli izumetničenost ali ornamentalna pritiklina. (Konec prih.)

Marija Kmetova:

V metežu.

1.

Tina Mlakarjeva je zaprla knjigo in prekrižala roke pod glavo. Zazrla se je v strop, kjer so hitele lučke in se lovile in v duhu je videla morje zunaj, kako se blesti in skače solnce po njem. V sobi je bil polmrak in zaprte poloknice so se nasmihale lučkam na stropu. Vročina je dušila oberoč, za tohli zračni valovi so umirali, medlele so rože v vazi. Tina je globoko zavzdihnila in dejala v mislih:

«Če bi ne bilo tega zoprnega življenja! Te težke priprege, vsega tega zlobnega dolgočasja in dolgočasja.»

Pretegnila se je, pogledala rože v vazi in dejala spet:

«Tudi tem je dolgčas in tudi te niso vesele življenja.»

Zaprla je oči in težka dremavica jo je obšla. Vročina je legala nanjo kakor železen oklep. Pa se je stresla.

«Mama!»

In hrupno so se odprla vrata in Tinina hčerka Vanda je pri tekla v sobo. Ko je zagledala mater na postelji, se je zdrznila, povesila glavo in obstala sredi sobe. Tina jo je nejevoljno pogledala in dejala z razdraženim glasom:

«Kaj me ne moreš niti za trenutek pustiti same?»

«Sem ti že spet v napotje?» je užaljeno vprašala Vanda in se že okrenila, da bi odšla in senca tihe žalosti ji je zastrla pogled.

«Ah — v napotje!» je še bolj razdraženo odvrnila Tina, ki jo je zbolel upravičeni očitek. «Odkod imaš vse take besede —,» je dodala in se sklonila in pristopila k oknu, «pa kaj hočeš?»

«Nič,» je tiho dejala Vanda, «a gospa Strnadova je prišla.»

«Gospa Strnadova? Tak privedi jo noter, ti pa ostani zunaj, saj imaš otroke in solnce sije.»

Vanda je odšla in je že pri vratih srečala gospo Strnadovo, ki je vsa v bujni mladosti in radosti vstopila v sobo, rekoč:

«Povabit sem te prišla.»

«O, Meta! Kam povabit? Pa sedi, sedi!»

Meta je sedla, vročina je rdela na lepih licih in lahek vonj po parfemu je objel ozračje v sobi in se je zazibal preko rož v vazi. Tina je prisedla in s pogledom v zrcalo popravljala lase in še vedno je bila nejevolja v njenem glasu, ko je dejala:

«Tak kam — in kako, da hodiš okrog v tej vročini?»

«Vročina je le tu pri tebi, zunaj je prav prijetno. Z avtomobilom sem se pripeljala pote — če hočeš malo naokrog — v Miramar — ali kamor ti drago.»

«Z avtomobilom? Ah, seveda, ti — tebi je lahkó.»

Meta se je zasmejala na ves glas in odvrnila:

«Moj Bog, kako siten je tvoj obraz in kakšen ton je v tvojem glasu! Pa kaj ti je v napotje moj avtomobil?» In se je smejala dalje in dalje.

«Láhkó tebi, o seveda, le smej se! A pri meni je hudič, da veš, to je en sam velikanski hudič.»

«Brrr — kar groza me bo — in vendar, rada bi, da bi šla z mano. Tak brž — ena — dve — tri, obleci se — no?»

«Ne grem,» je v jezi odvrnila Tina in se zazrla v mizo.

«Tak — ena ...»

«... dve, tri in ne grem!» Tina je vstala in hodila po sobi in govorila: «Kaj misliš, da je to kar tako pri meni kot pri tebi, ki imaš služinčadi na preostajanje? In se oblečeš in greš? Jaz s svojo ubogo deklo, ki nič ne zaleže. — In Vanda — in obleke nimam in Tone — in denarja nič — in to, vidiš — je hudič in meni se ne ljubi okrog in ...»

«In — slabe volje si — in te ne maram poslušati in ti je potrebno razvedrilo in greš z menoj.»

«Bom motila, slabe volje sem.»

«Ne boš motila — in slaba volja preide. In še nekaj —»

Meta je pomežiknila in pristavila v smehljaju:

«Gornika dobiva.»

Tina je vzdrhtela, vendar je malomarno skomizgnila z rameni, rekoč:

«Vseeno.»

«Oho, kakor ne bi vedela!»

«No, kaj!»

«Nič — nič — pa pojdi že vendar. Šofer je že nestrpen —»

«Ah, meniš se ti za šoferje, ko jih dobiš, kolikor hočeš, bogata kakor si ... Sicer pa — ker že toliko siliš ...»

«Aha — torej, da vem: Gornik ... pa je vse v redu pri tebi —»

«Ne — nič ne veš. — Pa vendarle, nalašč pojdem.»

V naglici se je preoblekla, Meta pa je stala pred zrcalom in je bila sama sebi všeč. Potem sta odšli, čeprav je Vanda vprašujoče gledala odhajajočo mater in ji je bilo na jok. Vanda je bila vajena, da je ostala večkrat sama doma in že dolgo ni pokazala materi svoje notranjosti. Vrgla je žogo v zrak in skrivaj obrisala solzo.

Avtomobil je brnel kakor velikanski hrošč in živo so se blestele šipe v solncu. Tina in Meta sta se zazibali na vzmetih in v širokem objemu ju je skoraj pogoltnil avtomobil in zabrenčal v sikajočem vrščanju in odšumel kakor težka svila po gladki, široki cesti.

«Proti Miramaru?» je vprašala Meta.

«Kakor hočeš —»

«Dobro.»

Hiše so hitele mimo s pokončnimi, ozkimi obrazi, tu in tam je pogledalo okno s svetlim, mežikajočim izrazom, v eno samo skupino so se strnili mimoidoči ljudje in kakor bele in pisane pike so se mešali obrazi mimo avtomobila. Veliko, motno zrcalo na levi, to je bilo morje in vmes rezki, odurni pretrgani glasovi — opomini avtomobila. Potem so se razgrnile hiše, drevje je sekalo ozke črte pred pogledom.

«Kakor svinčniki,» je dejala Tina in se je zasmejala.

«Saj si že dobre volje, poglej, poglej,» je odvrnila Meta.

«Sem, ker je tako prijetno voziti se s to naglico.»

«Meni — meni je že skoraj odveč taka vožnja,» je povzela Meta.

«Nikar — menda vendar nočeš reči, da je lepše mešati prah pri hoji? Pa seveda — ti imaš vsega v izobilju in si že vsega naveličana. Ah, kako je tebi lepo, moj Bog, da bi bila jaz v tvoji koži! Še bolj bi znala uživati, še lepše bi se imela.»

«Kako si otroška, Tina, če pa imaš, ti je že odveč.»

«Ne žali me — saj veš, kolik prepad je med teboj in menoj v denarnih stvareh. — Pa veš, ustaviva se tu — v Barkovljah.»

«Že prav — kakor hočeš,» je odvrnila Meta in avtomobil je zahreščal in brenčaje obstal.

«Tja pojdiva, glej, na vrt!» je povzela Tina.

In kmalu sta sedeli na terasi in na desni je bila cesta in potem morje, svilen morje vseh barv.

«Te krasne toalete!» je vzkliknila Tina in se zagledala v množico, ki se je zibala, strinjala in razmikala po obrežju. Lahek val parfema se je mešal z medlim, prenasičenim duhom po morju in barve toalet so se menjavale hip za hipom. Svetle kočije so se izprehajale v koraku po široki cesti in konji so nekam koketno stopicali in stresali z glavami in jih spet dvigali v elegantni kretnji. Vsa žametna se je blestela njih dlaka v solncu in kakor bi konji to vedeli, so korakali s ponosom in se z viška dol ozirali na avtomobile in pešce. Solnce je sipalo cekinasto cesto na morje, ki se je ogledavalo v bele obrežne skale in šumelo, šustelo in se drobilo v mavrične bisere. S hriba dol pa so hiteli valovi dišav iz akacij, glicinij in vrtnic in natančno si čas za časom ločil posamezne dišave. Opojnost je bila vseokrog in še morje je vedelo zanjo, ki je v oljnatem odsevu zajemalo vase dišave in solnce in rožasto nebo.

«Živeti, živeti, moj Bog, kako bi človek živel!» se je vzdramila Tina iz nemega opazovanja in je sklenila roke in z globokim pogledom srkala vase vso opojno okolico. Meta se je nasmehnila, se udobno naslonila nazaj in odsev zunanjega razkošja se je zasvetlikal v modrih očeh.

«Živi!» je dejala in z lahno kretnjo pokazala na promenado in Tino.

«Da — živi — če moreš,» je šepnila Tina in glasneje nadaljevala: «... če moreš, ko pa ne moreš. Spet in spet premišljam: kako, zakaj sem prišla do te nesrečne možitve.»

«O!» jo je karajoče prekinila Meta.

«Saj veš, kako je in kaj bi ti prikrivala. Tako vsa mlada — osemnajst let mi je bilo in kaj je to? — in sem lezla v ta nesrečni zakonski jarem, ki je v mojem slučaju zares jarem.»

«In kje ni?»

«No — pustiva — mene tlači in žge in reže prav v živo. Saj ne rečem, v tisti prvi, hipni omamljenosti je bilo že nekaj, a kako dolgo? Pa sem se iztreznila, zresnila, pogledala in — joj! — Kolik prepad, kolik prepad med menoj in njim, prepad med menoj iz prvih dni in menoj iz teh dni.»

«Sentimentalna?»

«To že ni več sentimentalnost, to je gorje, groza...»

«... hudič?»

«Prav; to je hudič, če hočeš.»

«Pa hočem. Na — pij, teran ni nápak za take jesihave štímunge.» Meta je v smehljaju dvignila kozarec, da se je posvetlikalo vino kakor rubin in Tina je molče pokimala in izpraznila kozarec v dušku.

«Tako — in kaj te še teži?» je vprašala Meta in se naslonila na mizo. «Pa ne misli, da se norčujem, saj poznam vse te tvoje misli, ki so bile nekoč tudi moje.»

«Da, tudi tvoje,» je povzela Tina, «a s tem razločkom, da je bil v njih denar.»

«Ki je včasih prav preklet.»

«No — tako zelo ne, mislim, in gotovo tudi tebi ni odveč.»

Meta je skomizgnila z ramami in Tina je govorila dalje, ne da bi vedela, če jo sploh posluša kdo. «In prav to, vidiš, denar, to je tista točka. Važna, prevažna točka tudi za ljubezen...»

«O!»

«... in srečen zakon...»

«Če je sploh kdaj srečen?»

«Prav; če je sploh! — Ali tisto potanko računanje z vinarji, veš, to te ubija dan za dnem, da ti je, kakor bi kdo kožo vlekkel s tebe in te klestil uro za uro, da si že vsa kakor okleščeno deblo. Kje je ljubezen? Ah, ljubezen — če pa zjutraj ne veš, s čim boš kupila kosilo — in večerjo — in kruh —, da o obleki in vsem drugem niti ne govorim. Kako te tlači in davi, to je pravi jarem. In gospod mož, kajpa, gospod mož prinese denar, pravi, vse sem ti dal — in jemlje potem dan za dnem toliko in toliko za to in ono, češ, da mora, da dela, da je vendar mož!»

«Ah, kako si izborna! Le dalje!»

«Saj ni treba, da poslušáš, jaz govorim, ker mi je zdajle, da govorim.»

«Mi je všeč.»

«Vseeno, če ti tudi ni všeč. — In jaz? Jaz tudi delam in nimam oddiha, ker...»

«No, ker si ženska.»

«In tudi človek.»

«Morda.»

«Res — po vsem tem bi rekla „morda“, zakaj v vsej tej mizeriji že pozabljam, kaj je lepo, kaj dobro, kaj plemenito. In on — gospod mož — živi, kakor mu je všeč in ostane vedno človek. In jaz naj ga ljubim, častim in spoštujem.»

«Če bi ga zares ljubila, bi niti ne pomislila, da ga ljubiš.»

«Mogoče, a brez denarja ne.»

«Ljubezen, Tina — in denar!»

«Jaz sem taka, Meta, in ne morem videti ničesar lepega, če moram štediti, misliti in se mrcvariti s tistimi groznimi želodčnimi in oblačilnimi skrbmi.»

«Oblačilnimi — imenitno — to že diši po oblakih.»

«Saj so tudi pošteni, črni oblaki to. — Veš, studi se mi že vse skupaj in mraz me strese, ko stopim v svoje stanovanje in živim tako življenje z možem, s človekom, ki ni niti za milimeter podoben meni. Pa vem, če bi bil denar, vse bi bilo dobro.»

«In Vanda? Otrok? Mati?»

Tina se je zdrznila in mrko odgovorila:

«Glede tega pa vem, da nisem, kar bi morala biti. A jaz sem taka — in čeprav me včasih peče vest — ne morem zato, taka sem. Vse materinstvo mi je odšlo v skrbeh za vsakdanjost.»

«Tako, Tina, poslušala sem te. A kaj porečeš k mojemu slučaju? Kjer je bil denar in vendar ni bilo skupnosti in sreče in sva se ločila z možem?»

«Kakor rečeno, tega pa ne razumem.»

«So še druge točke, veš; sirovosti srca tudi niso stvari, ki bi jih mogel človek prenesti. — Še vse težje so od denarnih zadev.»

«Ne — težjih ni.»

«O, koliko je težjih!»

«Zame ne.»

«Ko ne veš!»

«Čakaj: pa če so te in še denarja nič?»

«Potem — potem je res...»

«Hudič. Pa pika. Pri meni je tako. Kaj meniš, uboga uradnikova žena, kakršna sem jaz, saj se še ločiti ne sme. Vam milijonarjem je pa to še v čast.»

«Ah, Tina!» In zvonko se je zasmejala Meta.

«Res je tako — a tudi meni bo dovolj — in tudi jaz bom šla tvojo pot.»

«Čujmo, čujmo!»

«Bom šla, pa če se vse na glavo postavi.»

«Slišiš, zakaj sva se medve omožili, ko jih toliko in toliko hrepeni po tej sreči!»

«Napačen korak, kaj hočeš, a še sem živa — in mrtvec nočem biti. Živeti hočem, slišiš, živeti in...»

«Evo ti — gospod Gornik prihaja!» je vzkliknila Meta in že pozdravljala Gornika, ki je bil že blizu njune mize. Tina se je zdrznila, a v očeh je zaplapolal ogenj in nasmehnila se je.

«Klanjam se, milostljivi!» je pozdravil Gornik in segal v roke Tini in Meti in ko je prvi poljubil roko, jo je za hip pridržal v svoji in jo krepko stisnil.

«Kako prav, da ste prišli,» je hitela Meta, «kar sedite semkaj v sredo in povejte nama kaj prijetnega.»

«Če smem? Prav rad.» In Gornik je sedel in s slastjó je zrla vanj Tina in opazovala visoko, krepko postavo, črne, bujne lase in jedrovito moško moškost Gornikovo.

«Recimo — o vremenu, lep dan je bil danes,» je pričel Gornik in se nasmehnil.

«Kaj o vremenu naju menite zabavati?» je v smehu vzkliknila Meta.

«Zakaj pa ne? Poglejte solnce, kako se potaplja, vse krvavo je in še morje krvavi z njim vred.»

Tina in Meta sta se ozrli.

«Morda sta zaljubljena,» je tiho dejala Meta.

«Kdo?» je nekam v strahu vprašala Tina.

«Ah, nihče drugi kot solnce in morje,» je odvrnila Meta in se koketno namuznila.

«Ah, ta dva...», je dejala Tina in kakor bi ji odleglo.

«Vidite — tragiko — in se vendar ne bosta našla,» je povzel Gornik.

«Bežite — o tem,» je veselo vzkliknila Meta, «kaj bi o tragiki in tako dalje. Tragike sva medve že siti, kaj, Tina?»

«Skoraj bi rekla.»

«Potem — oprostite, bom govoril o čem drugem. A z vremenom moram vendar pričeti, to je že tako v navadi — in če sem že zašel v tragiko koj pri prvem stavku, zares ne vem, če ne bom slab družabnik.»

«Ta — ta — ta —» je odvrnila Meta, «še vi bodite tragični! Pričnem torej jaz. Kod ste hodili?»

«Prav nikoder — ves dan sem bil vprežen in sem delal v pisarni.»

«Ves dan?» se je začudila Tina. «Kako morete in pri tem vremenu in — ko vam ni treba!»

«O, motite se, gospa; delati moram, povsod moram biti, sicer je vse v neredu.»

«Ne razumem, da dela kdo, ki ima že vsega dovolj in nikogar, ki bi moral skrbeti zanj,» je odvrnila v mislih Tina.

«Gospa — to je potreba, to se mora; in čeprav ne bi moral in maral, delal bi, ker sem to jaz in je delo obenem del moje lastne osebnosti.»

«Ti to razumeš?» je vprašala Tina Meto.

Meta se je nasmehnila in odgovorila:

«Razumem in tudi to razumem, da ti tega ne razumeš.»

«Pa dobro, da le razumeš — in tudi mene,» je nekako ironično dejala Tina, Gorniku pa je bilo sitno, da je Tina užaljena in dodal je:

«Gospa Mlakarjeva že ve, kako je in tudi vem, da najde lepote v brezdelju, ki ima zares tudi svojo lepo stran.»

«Hvala Bogu, da le to veste,» in Tina se je v zadovoljstvu nasmehnila, Gornik pa je povzel:

«Sicer pa — tudi s Tonetom, vašim gospodom soprogom, sem bil skupaj.»

«Tako?» je malomarno odvrnila Tina.

«Da — in slabe volje je bil.»

«Kakor njegova gospa soproga,» je dejala Meta.

«In to je lepo, da sta mož in žena istih misli in občutkov,» je nadaljeval Gornik.

Tina pa je povzela: «Čeprav na različnih podlagah. Pa saj vem, tudi podlaga je bila bržkone ista.»

«Hudič — denar,» je šepnila Meta, a se koj nato na ves glas zasmejala.

Tina je molčala, Gorniku je bilo spet sitno, Meta pa se je zabavala zaradi molka obeh, a nenadoma je vzkliknila:

«Poldi — o, Poldi!»

Gornik in Tina sta se ozrla, Meta pa je odhitela od mize in se vsa živahna vrnila in dejala:

«To je dobro, da si prišla, Poldi! Saj jo poznata? Torej prav; kar sedi.»

«Gospa Bizjakova, če se ne motim,» je vprašal Gornik.

«Da, Bizjakova, žena onega bogatega vinskega trgovca,» je šepnila Tina Gorniku.

Vsa živahna je bila Poldi Bizjakova, a ta živahnost je bila nekam nerodna, sekajoča. Hip za hipom se je zgenila, sunkoma vstajala in sedala, popravljala lase, obleko; zdaj je govorila glasno, zdaj tiho, se smejala vsevprek in hihitala brez konca in kraja.

«Kako si nervozna,» je dejala Tina, ki že ni mogla več molče gledati Poldi, ki je pravila Meti o svojem današnjem izletu in se zibaje zadevala obnjo in toliko, da ni poskočila od mize.

«Nervozna, Tina, nervozna,» je vzkliknila. «Saj to je moderno, saj to je prav, ha-ha-ha!»

Vsi so se zasmeli, ne toliko zaradi vsebine besed kakor zaradi Poldi same, kako jih je povedala. Brž potem je povzela:

«Ti imaš avto zunaj, kaj, Meta?»

«Da.»

«Ah, to bi bilo imenitno, če bi se zdajle odpeljali kam. Da? Bi šli vsi trije?»

Meti je bilo prav, a Tina je odločno odklonila in Gornik se je oprostil.

«Pa ne — pa se peljiva sami,» je hitela Poldi.

«Že, a Tino sem jaz povabila prej, da sva se pripeljali semkaj in zato bi ne bilo lepo, če...»

«Ah, kaj lepo! Saj se poznamo!» je vzkliknila Poldi, Tina pa je odvrnila:

«Zaradi mene, Meta, kakor hočeš; prav nič ti ne bom štela v zlo, če me pustiš. Saj bi šla prav rada peš proti domu.»

«Rada peš? No, a prej si...» Pa je umolknila, ko je zaslutila Tinino željo, da bi bila rada sama z Gornikom in je koj vstala, rekoč:

«Torej, če ne boš huda..., vi, gospod Gornik, ste tako odklonili, pa pojdiva, Poldi!»

«Tako, tako; dobro je tako,» je hitela Poldi. «In utegne vama biti žal, Tina, tako lepo bo zdajle. Pa zbogom, lahko noč —» in se je zavrtila in stekla k avtomobilu na cesto, Meta pa je segla v roke Tini in Gorniku, rekoč:

«Pa prav dobro zabavo želim!» Skrivaj je pomežiknila Tini, Gornik pa se je globoko priklonil in prav tako globoko oddehnil, ko je sedal spet na svoj prostor. Meta in Poldi sta že sedeli v avtomobilu, ki je hreščaje zavrnil in odbrenčal proti Miramaru.

«Hvala Bogu,» je zavzdihnila Tina, «danes nisem za večjo družbo.»

«Tudi jaz ne, gospa, je prelepo vse tu okrog, da bi preganjal čas s praznimi besedami, kar je v večji družbi običajno.»

Tina se je molče zazrla v tenko, svilen, rožasto nebo in v morje, ki je medlelo v nebesnih odsevih in se v nežnem, nalahnem valovanju smehljalo in smehljalo v neskončnem pokoju. Predmrak je božajoče iztegal modro mehko in dišav je bilo več in več in zdaj pa zdaj se je s hriba oglasil kos in vmes slavček, da je Tina nehote zavzdihnila in se ozrla v Gornika. Pa je zardela, ko je videla njegov globoki pogled in je vedela, da jo je opazoval že ves čas. Gornik je vzdrhtel in dejal:

«Vso to lepoto vidim na vašem obrazu.»

«Mogoče, zdajle mi je zares lepo, ker sem brez misli.»

«In če bi mislili?»

«Ah, potem — potem bi me niti ne hoteli pogledati.»

«Tako? So tako hude vaše misli, gospa?»

«Zelo so hude.»

«To so skrivnosti?»

«Kaj skrivnosti! Cesta! — Pa zdajle bi šla. Greste?»

Malo se je začudil Gornik, a je koj vstal, natakar pa je že dejal, da je vse plačano.

«Meta, kajpa,» je dejala Tina. «No, saj lahko — nič ne de.»

(Dalje prihodnjič.)

Igo Gruden: **Kdo izmed vas ...**

Ko se nagiba noč nad šumno mesto
in ure v stolpih zažaré nad reko
in zvezde se pletó v srebrno cesto
nad svetom tiho in daléko:

kdo izmed vas izmučenih in trudnih,
ki tonete v domovih svojih črnih,
poslušá pesem kril nad stvarstvom budnih,
šumečih v noč kot pene vod srebrnih?

Žarijo ure ... in pod stolpi reka
hiti objemu daljnemu naproti:
o, da za hip nad nihanjem človeka
ustavil čas nemirne bi peroti!

Dr. Ivan Prijatelj:¹

Poezija «Mlade Poljske».

Proti koncu 80tih let prejšnjega stoletja se začno oblikovati v poljski literaturi takoj za naturalistično epizodo in deloma vstric ž njo obrisi «Mlade Poljske», poljske «moderne», bujne renesance poezije, umetnosti in artizma — sijajnega pokreta, nastalega izpočetka skoraj docela pod vplivom sodobnih tujih umetnostnih valovanj, a obogatitvega po preteku nekaterih

¹ Izmed različnih virov navajam tu samo sintetično delo Wilhelma Feldmana «Współczesna literatura polska», I.—III. Warszawa, 1919. (šesta izdaja); ostalo literaturo predmeta navedem v knjigi «Pregled novejšje poljske literature», ki jo morebiti izdam v bližnjem času.

let poljsko duševnost z umetninami neminljive lepote pristno poljskega kova.

1. Splošna oznaka «moderne». — Impulz za novo, «moderno» umetnostno iskanje je prišel k Poljakom, kakor tudi k drugim evropskim narodom, iz Francoske, in sicer hkratu z močno resonanco, ki jo je bila ta smer že takrat zadobila v skandinavskih deželah, na Nemškem in na Ruskem. Sveti drget je v začetku 80tih let pretresel umetnostno Evropo, vzbudil nove, kompliciranejšje tresljaje in nervoznejše vzklike, združujoče se v eno geslo: na pot za novo umetnostjo v smeri iz vnanjosti v notranjost! Stran od izčrpanega, povrhnostnega realizma, še bolj stran od mehanizirajočega naturalizma, umetnost naj se zopet potopi v svojo pradomovino, v skrivnostne, umetnostno edino vabljive in plodovite globine individualne duše, poizkušajoč dati duška in izraza tajnim razodetjem lastnega «jaza». Umetnost naj ne niza in ne nabira na molek zgolj vnanjih pojavov, dejanj instinktov in učinkov družabnega milijeja, temveč naj posluša utripe snovanj individualnih duš, opazuje in izraža skrite gibe notranjega življenja. Smeri odstopajočega naturalizma in nastopajočega «modernizma» sta si bili sicer v obratnem razmerju: dočim tam v vnanjost, se je šlo tu v notranjost. A postopek je bil isti, je bil impresionističen, to se pravi: šlo je za to, da se nekaj opazuje in točno «zadene». Šlo ni za to, da se umetnostno izživi in vpodobi zgolj sila umetnikovega duha, šlo ni za sproščeno duševno dejanje umetnikovo, po katerem stremljivo novodobni ekspresionizem, šlo je še vedno za opazovanje, poslušanje in vpodabljanje opazovanega, sedaj notranjega in ne več samo vnanjega, šlo ni še za to, da bi umetnikov genij smel imeti pravico, ako ima nagnjenje in moč, umetnostno oblikovati svoj — in naj si bo od realnega, vnanjega in notranjega — nov svet.

Vobče se mora reči, da so bila gesla «modernizma» mnogo bolj artističnega porekla, nego gesla realizma ali naturalizma. Realizem ni bil nastopil kot izključno umetnostni credo, ampak je bil vzklik in se razcevil iz znanstvenih in socialnih semen časa. To je bila pobočna tvoritev, ki je ob strani znanstvenih metod in socialnih doktrin umetnostno oblikovala časovne pojave in tendence ter njih pestro medsebojno mešanje, ne da bi iskala za njimi večnostnih psiholoških in umetnostnih perspektiv. Junaki realizma niso predstavljali individualnosti, ampak družabne tipe, ploske prereze. Naivni realist in marsikak mehanistični naturalist nista sklepala z originalov na družbo, ker sta le prepegosto drsala po vrhu, ne potapljač se v globino svojih originalov, da bi tam

odkrila kot njih rodišče družbo. V to jima je nedostajal zmisel za psihologijo oseb in za dušeslovje njih skupnih mater — človeške prirode in družbe. Izjemo je v tem oziru delal samo znameniti ruski realizem. Kar se specielno naturalizma tiče, se mora reči, da ta v Zolajevi tehnično grandiozni konstrukciji sploh ni hotel biti nič drugega kakor prirodoslovje človeške živali, veda v povesti, vsled česar je tonil v tvarnosti.

Z ozirom na svetovno naziranje je pomenil «modernizem» razočaranje glede na pričakovanja, ki jih je stavila realistična doba v novodobno znanost, češ, da bo ta razrešila vse uganke bistvovanja. Okoliščina, da je moderni pozitivizem vedno po zadnjih tajnah grabečemu umetniku končno moral reči: *ignoramus et ignorabimus*, dočim je miselno lenemu meščanstvu istočasno ustvarjal komodno življenje, je vrgla umetniške duše na pot iskanja novih idealov in novih bogov, ker se v stare ni dalo več verovati. Veselje do zvezanega, sistemnega mišljenja je «moderniste» minilo. Prvotne učence Jamesa in Bergsona je v zvezi s francoskimi relativisti, zlasti pri Nemcih in srednjeevropskih Slovanih, naučil Mach relativizma: samo občutki so resnični, občutki, ki jih dojema «jaz», ki je pri vsakem človeku drugačen in povrh še pri enem in istem človeku v vedni fluktuaciji, v neprestanem izpreminjanju. Filozofski bog «modernistov» tostran Rene je za dlje časa postal Nietzsche, jezikovno mogočni umetnik besede, vobče večji umetnik nego znanstvenik, s svojim z dotedanostjo nezadovoljnim geslom o «preocelitvi vseh vrednot». Izhajajoč iz grške antike, Stirnerja, Schopenhauerja, francoskih ter angleških razvojnih pozitivistov je propovedoval Nietzsche ugodje nad lepoto življenja v višjem, ne meščansko komodnem zmislu, suvereno silo egoizma vrste, ne posameznika, kakor je to delal pred njim Stirner, poudarjal ni moči volje, ki jo je treba v zmislu Schopenhauerjevega pesimizma v svrhu sočutja krotiti, ampak voljo po moči, ki se naj preko vsega človeštvo slabečega sočutja stopnjuje v razvoju, ne da rodi Comteov nad egoizmom triumfujoči altruistični progres, tudi ne temu podobno Spencerjevo visoko splošno enakost, ampak pristno Nietzschejevo kulminacijo razvoja v obliki njegovega «nadčloveka», ki se ne bo več zamikal v dotedanjo krščansko-ponižno onostransko, temveč v krepko in sočno tostransko duševnost. V umetnostnem oziru je Nietzsche v zmislu romantike «modernistom» vcepljal iz antike prevzeto opojno dionizično orgiastiko, katero je više cenil nego apolinično sorazmernost in uravnovešenost. «Moderniste» vseh

evropskih narodov je začasno hipnotizirala Nietzschejeva tostranska propoved, privajajoč njih življenjske soke naravnost do vrelišča in opojnosti, vzgajajoč jih v Heinejevem srdu in odporu proti «filistru izobraženosti» v boheme, zaničujoče meščansko komoditeto. Toda ekstremistični, kakor so bili, so padali skoro nato zopet v nasprotno krajnost, potapljaajoč se ne samo v Schopenhauerjeve in krščanske, temveč tudi v razne teozofske skrivnosti sočutja in nebogljenosti.

V zvezi s probujenim stremljenjem, obrnjenim v notranjost in duševnost, se polasti «modernistov» hrepenenje po velikosti, lepoti in neskončnosti, ležečih v tajnah verovanja. Nekateri duše, kakor n. pr. Paul Bourget («Le disciple») in Huysmans («A rebours»), zajadrajajo v varno pristanišče starega, že v očeh nekdanje romantike umetnostno tako vabljivega katolicizma, večina «modernistov» pa strastno uživa, blodeč po labirintih «religije brez vere» (religion sans foi), zatekajoč se v skrivnostne sfere okultizma, spiritizma, teozofije in ezoterizma, nahajajoč začasni ali trajni oddih in počitek po čutno impresionističnih orgijah, služečih jim v vedno nove nervne senzacije, liki njih modni filozof Schopenhauer v — buddhistični nirvani. Ne samo metafizika, ampak zlasti tudi misticizem prihaja v tem času zopet do veljave. A to je misticizem živčnih senzacij, nervnih eksaltacij, doživljanj v erotičnem razkošju, v ekscesih in perverznostih, v trepetih (frissons) neznanega in skrivnostnega, v zaničevanju vsega povprečnega in filistrskega, v hrepenenju po grozi, po mistični zoni, po dotikanju z «nago dušo», to je, z nezavesnim psihičnim življenjem, delujočim onkraj praga zavesti. — Junak modernistov ni več delujoči Orest ali Don Quixote, marveč neke nove vrste Hamlet, zgrizen ne od misli, ampak od nervnih in čustvenih begotnih dojmov, impresij in senzacij, slabič volje, z eno besedo: «dekadent» — prvotna psovka, ki si jo z avtoironičnim ponosom prilasti nova struja na Francoskem kot svoj naziv. Proti tej dekadentnosti, proti temu sanjarskemu zamikanju «modernistov» tako zvanega «fin-de-sièclizma» v rojenje in čustveno-čutni orgiazem, ki ga najbolj označuje oslABLJENA volja do udeleževanja, proti tej črti včerajšnje umetnosti se v prvi vrsti obrača današnja umetnost, ekspresionizem, ki hoče biti umetnost sile, umetnost, žejna resničnosti, željna dejanja in pripravljena, da iz sebe tvori nove lepote in svetove.

Za dobo «modernizma» je najbolj značilno to, da je v tem času nastalo napreženo iskanje in oranje po lastnih dušah, tako nervozno hitanje v umetniškem svetu, da bi se moglo reči, da je

takratni novi umetnik napel na svojo liro namesto strun svoje živce. Proučevanje duše je postalo geslo «modernizma», poslušanje, opazovanje in vpodabljanje dušnega stanja ali bolj dušnih stanj, ne kakega stalnega «jaza», katerega je bila nova psihologija razdrobila, ampak neprestanega toka in gibanja tega, kar baje samo miselno-ekonomsko imenujemo «jaz». Kakor vsak sistem, tako je bil ozloglašen tudi vsak pojem, na čigar mesto je stopil «dojem» in ž njim stremljenje, vpodobiti trenutni vtisek v vsej nagoti in neposrednosti. Terminologija gesel se je tvorila v literaturi v ozki zvezi z vpodabljalno umetnostjo, kakor se mora reči, da vse umetnostno ustvarjanje: v poeziji, slikarstvu, plastiki in glasbi v tej dobi objame neko tesno vzajemno iskanje. Po neki Monetovi pokrajinski sliki, imenovani po umetniku «impression», se izda geslo «impresionizma», geslo umetnosti, katere slednja pesem, povest, kritični esej, slika, glasbena kompozicija ne predstavlja drugega, kakor trenutno stanje duše umetnika, fluktujoč, gibljiv moment, hip, o katerem se trdi, da ima edini pravico do izraza v novi umetnosti. Velike ideje, mogočna čuvstva, umetne tehnične kompozicije so «modernistom» samo izumetničene konstrukcije rokodelstva.

Soglasno z novimi gesli se v «modernizmu» najtemeljiteje izpremeni umetnostna tehnika. Tudi v tem oziru prednjači Francoska. Tukaj se ne poraja nova struja tolikanj v opreki z realizmom in naturalizmom, kolikor bolj kot reakcija proti takozvanim «parnascem». Pod tem imenom so bili v drugi polovici XIX. stoletja na Francoskem zasloveli pesniki: Leconte de Lisle, Sully-Prudhomme, Victor de Laprade, José Maria de Hérédia, ki so bili izdali leta 1866. prvo, leta 1869. drugo in leta 1876. tretjo zbirko svojih pesmi pod naslovom «Sodobni parnas». Sicer v teh zbirkah ni bilo bojnih klicev, a nasprotje zoper dotlej veljavno Hugojevo romantiko je bilo očitno. Vnanja izklesanost verza, strog objektivizem, notranja uravnovešenost, pridobljena v trdem delu volje, nova pozitivistična filozofija kot trdna miselna podlaga, vse to je značilno barvalo «parnasce» in določevalo njih tehniko ter tudi njih razmerje do jezika. Slikovita razgibanost in zanesenost romantike je odstopala mesto konstruktivni in skulptorski potezi «parnascev», individualna živost izraza objektivno-mirnemu opisu; beseda-barva in beseda-čuvstvo sta se umikali pred besedo-idejo in besedo-postavo. Romantična melodika in blagoglasnost verza sta dobili pri «parnascih» metaličen in vnanji zvok. Ves blesk in kras besede je spominjal na izglajen marmor. Njih verz je bil kolikor mogoče stalen, umeten, rima

iziskana, nenavadna in obložena. — Zoper «parnasce» se prične na Francoskem v letih 1885. do 1887. energično, skoraj strastno gibanje. Formira se nova literarna struja, ki atakira parnaški paladij: strogo konstrukcijo in organizacijo poetičnega sloga in forme. Novi pravec začne propagirati neenakostopni in nato naravnost «prosti verz» (vers libre), ki ga v avgustu 1899. imenuje Vielé-Griffin že kar «moralno pridobitev». (Iznajdba «prostega verza» se pripisuje raznim poetom: Rimbaudu, Gustavu Kahnu, Laforgueju i. dr.) «Modernizem» proglasi za načelo, da nad verzom ne sme gospodovati noben splošen princip, nobeno občno ravnilo, ampak samo volja posameznika, individualnega tvoritelja. Istočasno se korenito menja pogled na besedo kot umetnostno izrazilo in na umetnino samo. Dočim je bila klasicistom in še posebno romantikom beseda samostojen organizem sredi stavka in so bili zlasti poslednji mnenja, da iz besed, teh posameznih organizmov, nastaja nov organizem: logična zveza, trditev, verz, strofa in kot skupek teh organizmov celotna umetnina kot višji organizem, začno poudarjati «modernisti» najbrž pod vplivom evolucijske teorije zgolj «življenje besede» v vsej izpremenljivosti, trenotnosti in nestalnosti njenega pomena. Beseda v stavku, v verzu jim ne igra več tolikšne samostojne vloge z izraznim svojim lastnim profilom, ampak jim je samo člen v zvoku verige; samo val jim je, večno gibljiv in izpremenljiv, učinkujoč edinole v celotnem zboru valovja — poeme. Pregarjajoč z ene strani retoriko in simetrijo verza, z druge strani miselno dialektiko pogosto naravnost z logičnim zmisлом vred izbegavajo «modernisti» klasično «lepi» opis prav tako kakor zanos romantične barvitosti, izkušajo spraviti do veljave predvsem muzikalni element jezika, sluteč, da odkrijejo na ta način neko globljo, notranjo zvezo med življenjem duše in življenjem besede. «De la musique avant toute chose!» vzklika njih vodja Paul Verlaine v svoji pesmi «Art poétique», o vsem drugem sodeč zaničljivo: «Et tout le reste est littérature». Estetika «modernistov» ne vsebuje več norm, podrobnih predpisov, ampak naznačuje samo smer, pokaz na sredstva, ki naj predvsem vodijo pesnikov pogled v globine, iz katerih se naj dvigajo biseri z besedo-elevatorjem, z besedo-verigo, ne pa več z besedo-posodo. V prejšnjih literarnih dobah, ko je bila beseda-posoda, je vsebovala vse, kar je hotel ž njo povedati pesnik. Takrat je tudi res nameraval povedati pesnik nekaj važnega, pozitivnega, porabnega neposredno za življenje. Sedaj, ko so postale besedne zveze veriga, potopljena v dušne globine in zvoneča iz njih ter od njih, so postale istočasno same

zase tako brezpomembne kakor posamezni členi verige. Sedaj je deloval samo zvok vse zveze. Glasba in pa zmožnost, klicati iz morja zavesti na površje valove spomina iz najnižjih globin s pomočjo intuicije, tega šestega čuta človeškega! René Ghil in Artur Rimbaud razvijeta vso teorijo o «barvnem sluhu» vokalov in jo oznanjata kot novo pridobitev umetnostnega izražanja. (Rimbaudu je a črn, e bel, i rdeč, u zelen, o moder zvok!) Nastajala je estetika «modernizma» v gibljivih obrisih. Samo skrajni individualizem novega pravca je branil, da se noben njega pristaš ni polotil sestavljanja nove poetike. Uvajala se je torej le neka nova praksa, ki je namesto jezikovnoličnih enačb uvajala jezikovno muziko, stremeč delovati s celotnim vtiskom umetnine in zametujoč leporečje ter deklamacijo, temelječo na posameznih besedah. Zavladal je celo na Francoskem kult Wagnerja...

Iz prepričanja, da se zadnje duševne tajne ne dadó izraziti v jasnih besedah, ampak da jih je mogoče samo naznačiti in slutiti s pomočjo prisodob in simbolov, se začno «modernisti» posluževati simbolike naravnost kot metode. Sicer v svojem brezmejnem individualizmu tajé simbolistično metodo kot tako, kakor se razvidi iz ankete leta 1891. («Enquête sur l' Evolution Littéraire»), vendar postaja od dne do dne simbolistična metoda ona skupna znamka, ki začne družiti vse tako različne zastopnike nove umetnosti v enoto. Simbol postaja «modernistom» najvišja estetičnoizrazna teorija, simbol kot prispodoba, ki se uporablja v svrhu naznačbe tajnih kozmičnih zvez, ki se empirično sploh ne dadó dojeti. Zategadelj «modernistom» po vsej pravici pristoja ime «simbolisti». Simbol se v novi umetnosti zavestno stavi visoko nad alegorijo, s katero je tako rada operirala poezija vseh časov. Alegorijo imenujejo «simbolisti» duhovitoigračkarsko literarno preobleko, predstavljajočo v obliki konkretne podobe abstraktne pojme, ki se dadó brez vse težave sleči te obleke in nazvati ž njih abstraktnim imenom. Alegorija, pravijo, se rešuje kakor rebus. Simbol pa se ne dá na ta način interpretirati, ker daje samo do neke mere zgolj slutiti to, kar se sploh ne dá izraziti na noben drugi način. Verujoč, da se najvišja in zadnja resnica skriva nedosegljivo daleč za vidnimi pojavi, so «simbolisti» mnenja, da je simbol edino sredstvo, ki nedosežnost, neizraznost in neskončnost priteza v sfero vsaj delne dosegljivosti, izrazljivosti in opredeljivosti. Proglašajoč alegorijo za igračico stare poetike, se novi umetniki oprijemljejo simbola kot svoje filozofsko-poetične formule. — Kakor so «simbolisti» sploh antipodi «parnascev», tako

je posebej njih simbol nasprotje parnaškega «neposrednega izraza» (expression directe). «Simbolisti» streme po evokaciji (priključanju iz daljine) globljega zmisla pojavov, reči in njih medsebojnih zvez. Zato «simbolisti» sovražijo podrobni opis realistov, naturalistov in «parnascev», dasiravno jih vprav simbolizem veže ž njih neposrednimi predhodniki, naturalisti, v sorodniško družino. V še tesnejši zvezi pa so po teoriji simbola z romantiki, z onimi velikimi, zanosnimi dušami, ki tudi niso drsale samo po površini, ampak so se zamikale v sledove nadzemskega v zemskem, izkušajoč potom prisposodob in metafer podati vsaj slutnjo zadnjih tajnosti bitja. Tudi romantični metaforizem je odpravljal bližnje ter jasne primere in adjektive klasikov, v drznih in nepričakovanih podobah preseljujoč svet idej med čutni svet. Vodil je romantizem čitatelja na pot od podobe do misli in sanje, od forme do idejne vsebine. Zategadelj simbolizem lahko imenujemo preporod romantizma. Literarna zgodovina ga tudi nazivlja «neoromantizem» z ozirom na to, da je bila nova umetnost, kakor je bila prejšnja romantična, usmerjena iz vnanjosti v notranjost s to novo noto, da ima novoromantik za seboj in v svoji osnovi ves razvoj modernih eksaktnih ved. Hrepenenje po približevanju poslednjih tajn k zemlji združuje neoromantike z nekdanjimi romantiki. Vendar so bili stari mnogo bolj idejniki, nego so novi. Niso zastopniki nastopili za formalističnimi «parnasci». Ena glavnih razlik med novimi in starimi romantiki — poleg kulturne distance — obstoji v tem, da je podajal stari romantizem čuvstva in misli potom podobe, novi pa izkuša podati čuvstva in misli, zlasti pa svoje živčne impresije, ne razdeljeno potom posameznih podob, ampak potom nekega celokupnega akorda, potom tega, kar je novoromantikom njihovo najvišje tehnično izrazilo — potom ubranosti, občutja (Stimmung), potom notranje melodije in ritmike umetnine. Nad starejšo romantično umetnostjo podobnebesnih mavric in nad pravkar odstopajočo realistično umetnostjo, odjekujočo od hrušča in trušča fabrik in delavnic, se začne «koncem stoletja» iz senc čuvstva, pajčevin fantazije in rafiniranih nervov tkati strune nove umetnosti, ki je umetnost občutja in razpoloženja, trenutne impresije utrujene duše moderne mestne kulture. Dočim je bila simbolika romantikov podobna po viharju umirjenemu vodnemu ogledalu v dragoceni posodi, dočim je bil opis realistov in naturalistov sličen velikemu zrcalu tovarniškega izdelka, bi se dala melodiozna in strastno ritmična simbolika neoromantikov primerjati nemirnemu, razbičanemu jezeru, ki odraža tisočere odbleske neba in zemlje in

sebe samega v neprestanem valovanju, svetlikanju, gibanju in vzbrizgavanju.

Simbolizem je premagal svoje neposredne literarne predhodnike, a na ta način, da je nekatere bistvene in stalne njihove pridobitve prevzel in nadaljeval. Najbolj je stopnjeval romantiko, ta dionizični, večni tečaj poezije. Življenje je pač polifonično, enkrat se v njem oglasi en akord glasneje, potem zopet drugi, preglašujoč pobočne melodije, a tako, da poleg glavnega akorda zvené tudi resonančni njega glasovi.

Voditelji novoromantike so bili pri Francozih **Verlaine** in **Baudelaire**, dva artista in senzualista, zlasti pa veliki Belgijec Maeterlinck, ta skrivnostni argonavt novih poetičnih zemelj, ki se je z nejevoljo obrnil do golega racionalizma, ves prevzet od tajnosti bitja, poslušujoč s čuvstvom in intuicijo utripe snovanja duše vsemira, brnenje tajnih strun, vežočih človeško dušo s kozmom. Duša je bila Maeterlincku samotarka, ujeta v kruto realnost. V svojih slutenj in občutij polnih dramah je podajal odbleske obrezvoljene lepote iz sveta nezavesti, opisujoč grozo realnosti, v kateri tavamo in tipljemo kakor njegovi «Slepci». Molk in brezglasno občevanje z Absolutom, s prabistvom, je proglašal za «zaklad ponižnih». Vrhutega so se novoromantiki poželjivo in slastno prepuščali vtiskom groze in trepetu povesti Američana **Poča**. Izmed Rusov je vplival **Tolstoj** s svojo široko-potezno epiko, s svojo pristno rusko nadrealistično zmožnostjo, gledati človeku v srce in ga karakterizirati od zunaj na znotraj, zlasti pa **Dostojevskij** s svojimi brezprimernimi dušeslovnimi študijami bolečnih osebnosti, vplivajočimi kot razodetja, s svojimi opisi in analizami vedno novih, moderno kompliciranih, neprestano se izpreminjajočih, vsak hip drugačnih, elementarno-mogočnih, a neskončno finih duševnih prelivov. Pri Nemcih je nova umetnost našla navdušene pristaše zlasti v dunajski, od trenutka tako zelo določevani mladini. Njen teoretik je bil **Hermann Bahr**, nemški premagatelj naturalizma, in pa njegov učenec **Hugo von Hofmannsthal**, ki je kot poet mnogo nadarjenejši od Bahra. Hofmannsthal je proglašal vse glavne teze nove umetnosti v «Blätter für die Kunst», ki jih je leta 1891. ustanovil nemški simbolistični pesnik **Stefan George**, pišoč v tem listu med drugim naslednje: «Nočemo si izmišljati pripovedi, hočemo podeljevati samo občutja, nočemo rezonirati, ampak samo predstavljati, nočemo vzbujati zanimanja, ampak zgolj vtiske. V vsakem dogodku, v vsaki dobi vidimo samo sredstva neprestanega umetniškega vzgoja. Pesnitev nam je najvišji, zadnji izraz dogodka,

ona ne podaja misli, ampak občutje. Slikarstvo deluje z razdelitvijo linij in barv, poezija z izbiro izraza, ritmom in zvokom. Fabuliranje pa je reporterstvo.» Mogočne pobude je dobival «modernizem» zlasti tudi iz nordiških dežel. Za **Ibsenom**, ki je v svojih strogo zgrajenih dramah v zmislu družabne etike naturalizma neizprosno vršil socialno kritiko, so tu nastopili **Arne Garborg**, **Knut Hamsun**, posebno pa **August Strindberg**, nekdanji materijalisti v znanosti in umetnosti, ki so pričeli okrog leta 1890. klicati: vanitas vanitatum! Predvsem Strindberg, ta neprizanesljivi samoodkrivatelj in oblikovatelj lastnih dušnih doživljajev, ta ironično pobarvani lastni in družabni satirik neprestane izpremenjave, lomeče se linije in trepečočega osvetljevanja, je postal vpliven voditelj razjedenih modernih duš. Sledil mu je Garborg s svojimi «Trudnimi dušami» in Knut Hamsun s svojim «Gladom» ter drugimi povestmi o ljudeh zlomljene volje. Med njimi se je zlasti Strindberg s studom obračal od meščanskega sveta, ki ga je videl poseobljenega v ženski, personificiranem demonskem zlu. V zmislu francoske «moderne», ki se je po izidu Zolajevega romana «La terre» v posebnem proglasu odpovedala naturalizmu, je formuliral tudi na skandinavskem severu **Ola Hansson** leta 1892. program «Mlade Skandinavije», odrekajoč se geslom stare umetnosti.

(Dalje prihodnjič.)

Alojz Gradnik:

Vprašanje.

Kako si zgnetel me, nebeški Oče?
Čemú ta slast za neutešne sanje,
ta strast krvi, mesá in duše rvanje,
to srce žejno in nemirujoče?

Čemú mehkoča, ki se vdati hoče
in kljubovalnost in omahovanje,
vrisk in obup, nevera in iskanje
resnice, ko se v duši dvom grohoče?

Italsko solnce vлил si v moje žile,
kri favnov in asiškega berača
in Aretina in Giordana Bruna.

In si dodal še mračni srd Peruna,
upornost sužnja, krutost osvajača
in Črtomira kri in Bogomile.

Janko Kralj:

Interview.

Slikarju Franu Tratniku sem stavil — ko se je spomela v Italijo mudil v Gorici — naslednja vprašanja ter ga prosil, naj mi pismeno odgovori.

V slovenski družbi je bil še pred desetletji človek, ki se je odločil, vse sile in vse življenje posvetiti umetnosti, nenavadna pojava. Kako je v Vas dozorela volja, postati umetnik?

Ko sem gledal Vaša dela, sem videl v Vaši umetniški osebnosti dvoje nerazdružljivih prvin: Duha slovenske zemlje in pa ljubezensko doumetje človeka in posebej trpljenja človekovega. V kaki meri je k temu na Vas delovala domovina?

Podajate se iz ljubljanskega kroga preko naše pokrajine v Firenzo. Kaj Vas je nagnilo k temu?

Prejel sem ta odgovor:

Zeleli ste, naj posežem nekoliko v našo preteklost. Na vprašanja, ki mi jih stavite, bom odgovoril le na kratko, s površno skico. Če bi hoteli dobiti pravi moj odgovor, bi morala govoriti mnogo; pa je že vse tako za nami, preživljeno. — Da je bil pred desetletji v slovenski družbi človek, ki se je odločil, svoje življenje posvetiti «umetnosti», nenavadna pojava, je prav tako resnica, kot to, da Slovenci pred dogledno dobo, razen v par cerkvah, umetnosti prav za prav še imeli nismo, torej tudi umetnikov nismo poznali v svoji družbi. Takratna naša družba ni bila zmožna gojiti v sebi element umetnosti v taki meri, da bi vzgojila umetnika iz svoje srede, nasprotno, vsi naši pravi umetniki so se morali boriti proti družbi, če so hoteli ostati na svoji poti. Ko so se za Veselom potem v Monakovem pri Ažbetu zbirali nadaljnji boritelji palete Grohar, Jakopič, Jama, Stern. takrat bi bilo še težko najti v slovenski hiši umetnino, ki je nastala čisto z namenom sama zase, to je, kot elementaren duševen pojav. Muzej v Ljubljani je bil prazen umetnosti in ko bi kdo takrat vprašal po narodni umetnostni galeriji ali podobni zbirki, bi slišal namesto odgovora vprašanje: Kako moreš to zahtevati od nas?

Tisti čas šentflorjanska dolina še ni sanjala, da na tej ozki krpici zemlje žive mladeniči visokih čuvstev in drzni čel, ki so se odločili, svoje življenje posvetiti umetnosti in od njenih lastnih rož splesti vence nje lepote...

Potem sem prišel tudi jaz v družbo onih maloštevilnih; vedno več nas je bilo. Neko hrepenenje me je spremljalo med nje, polna lepih nad je bila pot in jaz sam kakor dete v belem oblačilu...

Hitro pa so minula tista leta in kakor sledi sveževedremu jutru soparen dan, je legla tudi name strogost in resnoba življenja. Spominjam se, kako me je takrat v Ljubljani ugleden član rodoljubne družbe opozoril, naj se pravočasno zavem ničemnosti življenja, ki je neizogibno za slovenskega umetnika, ter krenem na pot, kot jo hodi on; zakaj umetnost je sicer lepa stvar in blagor velikim narodom, kjer so dani pogoji njenega razcvita, ni pa za ubogi, mali slovenski narod.

Priznal sem mu, da je to mnenje tudi večine takratne slovenske inteligence, opozoril pa sem ga, da tisti, ki se je zamislil v obraz umetnosti, ne veže svoje notranje volje na materijelnost življenja, kakor ne sme narod, najsi še tako majhen, meriti svojega duševnega hotenja po uboštvu svoje posesti. On vsekakor ni vedel, da lahko tudi v majhnem narodu tli toliko isker notranje lepote, da se vzbude plameni, ki se kot rože spleto v venec človeške lepote in s tem utemelje zahtevo, naj ga svet ne sodi po njegovih slabotnih telesnih močeh.

Zapustil sem tisto družbo in šel za klicem, ki sem ga slišal v sebi — kam, tega nisem vedel, kakor tudi tega ne, zakaj sem šel na pot, o kateri me sprašujete danes. Poznejše doživetje služi človeku v pojasnilo preteklosti in meni je življenje preteklosti bolj jasno v spominu, kot takrat, ko ga živim... Trpkost usode me je vedla globoko v življenje, kjer sem grešil in molil; trpljenje mi je bilo že sladkost; vse pa je spajalo srce v svojem zrcalu in vžigalo v duši bolešt. In kot bi utrl solzo z očesa, sem včasih z okorno roko majhnega znanja naznačil v risbi utrinek iz težkega življenja...

Umetnost je narodova najgloblja korenina, ki mu dovaja sok notranjega življenja; obenem pa je njegov najvišji vrh, ki meri višino njegove kulture. Prirojeni instinkt umetnikov obsega dobo časa. V realizaciji nastopa sicer kot samostojen tip, kar daje njegovemu delu individualen značaj. Ker nastane umetnina elementarno, s silo posebne čustvene dispozicije, zato vsebuje značaj in duha svojega očeta kakor tudi zemlje, iz katere je tvorec zrastel, psiho življenja njegove rase.

Ko torej pravite, gospod, da je moje delo umetnost, ste me s tem, da ste občutili v njem domačo zemljo, najbolj prepričali. V Pragi sem nekega dne razkazoval svoje risbe Hanušu Schwajgerju. «Tvoja mati mora biti dobrega srca,» pravi naenkrat in ko mu odgovorim, da ni med risbami njene slike, reče: «Pa vendar se vidi; poznal sem Janeza Šubica, tudi on je bil Slovenec...»

In če vidite v mojem delu znak ljubezenskega doumetja človeškega, občutite ono srce moje matere, ki je pravi tip slovenske trepetajoče čuvstvenosti v ljubezni do vsega, kar je dobrega — —

Na vprašanje, kaj me je nagnilo iti v Italijo, bi bil moj odgovor enostaven, kot bi odgovoril vsak drugi: videti realizacijo umetnosti največjih genijev sto- in stoletne dobe. To je tudi bistveni vzrok mojega potovanja. A želeli ste me menda vprašati še nekaj drugega; zato Vam povem, da si iz Ljubljane želi vsak od nas. Vprašajte kateregakoli, kako se počuti, povsod boste dobili isti odgovor: hvala, bo že, sicer pa ne morem odtod! — Torej so razmere današnje dobe še v tesni zvezi s trdo preteklostjo življenja naših umetnikov. Nekoliko prikriva te razmere zastor, na katerem sta dve vpletenini: Jakopičev paviljon in Narodna galerija. Vpletenina paviljona je že bolj obledela, odrgnjena; stara je preko dvajset let. Narodna galerija je še v svežih, živih barvah. Paviljon, kot rečeno, že dvajset let krije na zunaj — križevo pot slovenske umetnosti, da je videti, kot bi narod s svojimi skromnimi močmi izkazal voljo in postavil, četudi majhen hram — svojim umetnikom in njihovem delu. Ko pa zastor odgrnete, uvidite, da je tudi ta hram postavil slovenski umetnik sam, sicer še s skromnejšimi močmi, pa tem večjim idealizmom — za narod... Kakor bi se tudi skoro o vsaki umetnici Narodne galerije dalo napisati poglavje, ne glede na to, pod kakimi razmerami in v kakih odnošajih narodne družbe do umetnikov so nastala dela, pač pa tudi, s čigavim prizadevanjem in žrtvami je večina del prišla v zbirko. In če danes ne vise tam povsem zreli klasovi «evropskih» kvalitet, ni temu vzrok, da ne bi bilo v narodu dovolj notranjega bogastva in izrazne moči — kar spričujejo dela umetnikov sama — pač pa ker ta zaklad še ni bil prav spoznan in ne prav izrabljen.

Toda ne jemljimo prestrogo in recimo rajši: Ko bi danes lahko zabeležili, da je prva generacija slovenske upodablajoče umetnosti nastala že pred dve sto leti, bi bila današnja družba vzgojena po njeni tradiciji; iz nje bi črpala svoje spoznanje ter bi lažje sledila umetnosti današnje dobe. Upajmo vsaj sedaj, ko smo politično osvobojeni, kolikor nas je že v lastni državi, da se dvigne duševno življenje in da napočijo vsaj za mlajšo generacijo boljši pogoji obstanka in razvoja.

Po težkih vojnah zbičana človeška družba je dandanes sploh bolj disponirana za razpoloženja, ki jih vsebuje in vzbuja umetnost. In narod, ki bo šel pot k lepoti ter v nji iskal svojo notranjo

moč, bo vedno izpopolnjeval svoj blagor in ne bo nikdar izgubil, kar mu je dalo trpljenje.

Pot v Italijo je bila zame samo uresničenje davnih želja. Sem kaj v Florenco sem šel kot v Meko, izpopolnjevati svojo vero. Pregovor veli: Spoznaj resnico in v njenem zrcalu išči svoje podobne! Napotil sem se pred veliki oltar človeškega dobrega duha, pred čisto resnico umetnosti, stoletja čiščeno, da bi zaslutil obseg njene večnosti ter spoznal — samega sebe... In ko hodim po tem mestu, koliko vtisov odseva v moji notranjosti! Svet zunaj mrgoli, poje in joče svoj trenutek življenja ob spomenikih, ki živo pričajo o večni lepoti duha... To mesto je polno življenja, ki nikdar ne izumre in človek danes čuti v svoji bližini Danteja, Giotta, Leonarda, Mihelangela... Ko sem gledal Mihelangelovega Davida, se mi je doba od petnajstega stoletja skrčila na en sam dan — tako diha to življenje, kot da je bilo ravnokar rojeno... Tintoretto, ki je v Benetkah, naj bi bil še tukaj! V njegovih delih je izražena najgloblja natura, kamor more prodreti človeška slutnja.

Danes čutim, ko da sem dospel na sredino poti, na križišče svojega življenja, odkoder slutim svoj cilj in vem, kam sem se namenil. Kako daleč pridem v realizaciji tega spoznanja, ne vem. Zame samega to tudi ni poglobljena stvar. Za človeka je glavno, razodevati si skrivnost nature in priti tako bližje k Bogu... K njemu najkrajša in najlepša pot je pot umetnosti! —

V Florenci, 20. novembra 1922.

Fran Tratnik.

Ferdo Kozak:

Bela povest.

Prijatelj je ležal na divanu, z rokami pod glavo in pripovedoval: «Bilo mi je menda devetnajst let, ko sem jo prvič srečal. Da, devetnajst — na pragu dvajsetega. Torej pred šestnajstimi leti. Poletje je bilo, zlato, razkošno poletje. Zlato, goreče popoldne. Vračal sem se zgodaj z izprehoda. Ležal sem v šumi, pa so mi še ptiči peli v srcu in v očeh je še plamenel odsev prostranih nebesnih voda. Prišla mi je naproti lahno in hitro, kakor je vedno hodila — kakor hodi še danes. Prav za prav tega takrat nisem videl. Mimogrede me je ovil dišeč hlad —

dvoje belih, ozkih rok, dvoje oči, ki so me gledale. Mimogrede: toda pogled tistih oči je bil tako prodirajoč, tako raven in začudeno izprašujoč obenem, da je zagorel v duši kakor sen.

Devetnajst let! Bil sem še fantič, toda nenavadno občutljiv — kakor struna. Na cesti so me vznemirjali vali razpletelih dekliških las in kadar sem govoril z žensko, so mi drhtele roké. Grel me je občutek, da se dotikam nečesa tajinstvenega, svetostnega — posode neznanih, dušičih sladkosti... «Vedel» — kakor se govori med fanti — sem vse in vendar nisem imel neposrednih poželenj. Moja močna senzitivnost me je mučila s podobami brezkončno sladkih doživetij in užigala v srcu sanje o sreči, ki ubija. Biti ljubljen! Bože, bili so večeri, ko sem gorel in so mi solze zalivale oči... Bogve zakaj! In zdaj, pomisli! Srečaš žensko, ki te pogleda tako nenavadno, tako naenkrat!

Tisti pogled je razvejal mojo notranjost, toda vendarle ne samo on. Bilo je še nekaj drugega, kar je takrat obviselo v mrežah komaj se razvijajoče duše. Nekaj tistega, kar čuti mož, ko prvič govori ali pa samo vidi nepoznano ženo. Niti sam se ne zaveda kdaj in kako — in že objame njeno bistvo in njenega duha; skoro v prvi minuti se odloči vse — ali ga privlačuje ali pa odbija. Spol je skrivnostna sila v človeku — nevidne tipalke, ki merijo nezane posode krvi. Meni je takrat skoro nezavedno sijal v duši spomin nanjo, kakor razodetje. Ne morem trditi, da sem se zaljubil; morda sem čutil pozneje kaj podobnega. Na vsak način pa mi je bila nekaj, kar bi lahko ljubil do brezmejnosti.

Torej boš razumel, zakaj sem šel drugi dan ob isti uri tam mimo. In tako dalje. Srečaval sem jo skoro vsak dan; včasih je bila sama, včasih s starejšimi damami, včasih pa je imela krog sebe kopo mladih, pretirano gosposko oblečenih deklet. In kadar je šla mimo — isti pogledi, isti neobičajni pozdravi.

Spomin nanjo mi je vsak večer polnil srce z lepo, tajno radostjo. In ta je naraščala od dne do dne. Dnevno srečavanje je izdelalo njeno podobo v moji notranjosti in jo izpopolnilo; nerazumljiva čustva so jo prožela s toplim sijajem.

Bila je visoka, sloka ženska, v hoji lahka kakor pero, telo prelito v skoro trmasto, ponosno linijo. Kadar pa je obstala in z naprej pomaknjeno nožico čakala na zaostale, je črta oživela v nežnem, mehkem utripu, ki je izdajal globoko čustven svet. Njen obraz — kako bi ti prikazal njen obraz! Takega, kakor je bil tisto poletje, v tistem solncu, v okviru tiste modrine in v žaru moje nemirne, mlade duše. Bled in skoro oster — a ne zmirom. Kadar

je prihajala vase zamišljena naproti, so lepele ustnice druga na drugi in na licih so igrale mišice. Ko sva se pa spogledala, so se usta razcvetela — kakšna so ženska usta v gotovih minutah! Krog njenih se je zibala nikjer podčrtana, nikjer jasno izdana ljubkost in dobrotu, ki ji daje vročekrvna natura tako mogočen, opajajoč čar. Nikdar se ni smehljala in vendar je pršila na tisti rdeči cvet čudna jasnost in svetlo, vlažno hrepenenje, brez poželenja, brez vdanosti. Njen pogled je bil včasih strog — kadar sem ga ujel drugam stremečega. Kadar pa je pozdravljal mene, me je res pozdravljal. Tiste zelenkastorjave tolmune je zastrla milina in kakor skozi meglo je žarel skrit ogenj; nikdar izzivajoč, nikdar sladak. Še celo takrat, kadar se je utrnil iz čisto deklinške zasanjanosti — o, kolikokrat se mi je zdelo, da se vrača iz dolgih sanj — celo takrat je bil jasen in motreč. Te oči so bile oči hrepenčega človeka; iskale so sozvočja in vendar vedno izpraševale. Mojo dušo ali moje želje? Morda oboje. — Imela je visoko čelo in goste, nazaj počesane lase. Celota je dihala ponos in mirno, dobro plemenitost. Da, malo tako plemenitih obrazov sem videl v poznejšem življenju. Ni bila «visoka», kakor pravimo, ne ohola; vendar je vzbujala spoštovanje. In tisti mir! To je odsev močnih src, ki so na vse pripravljena, ki s smehljajem sprejemajo križ na rame in ki nikdar ne obupajo. Predvsem pa — ki se nikdar ne prevesijo v pretirano skrb zase.

Nikar ne misli, da sem jo študiral. Bil sem premlad. Vendar sem prepričan, da so zdaj v mislih oživeli vtisi klili vsi v moji podzavesti. Kako bi drugače razumel svoja nagnjenja, ki so me z neodoljivo silo vlekla k njej. Kakor k nekemu, ki ga je pričakovalo celo bitje. Skoro vsak dan občudovani obraz jih je redil in utrjal. Ta dragi obraz, kjer sem odslej razbiral vse utripe njenega srca in odkrival vsak odsev njene notranjosti. Tako postajaš ob jezeru in pomalem zaslediš na njegovi gladini vse vrtince, vse vodne toke in barve — v duši pa se riše obraz njegovih globin in njih življenja. Kaj dela, kako živi in kakšen je njen svet — za te stvari se nisem zanimal. Živela je zame tako, kakor sem jo srečaval; brez vseh okvirjev — žena, ki mi je bila več kakor vse druge.

Če poznaš razmere našega mesta in vračunaš še mojo mladost, mi boš pritrnil, da je bilo vsako zблиžanje skoro izključeno. Predvsem nisem jaz sam niti mislil nanj, obenem pa je bilo zame, ki sem spoštoval in oboževal, sploh nemogoče. Mlado srce zna piti srečo in razkošje tudi iz studencev, ki niso njegovi. Ženi se ne

bliža z besedo, pač pa s svojim bogastvom. Ljubezni išče — a ne slasti in sreče. Tako mlado čustvovanje preveva dih nadzemskega ponosa, moč religije. Izbruhli plameni zlate cel svet, razmikajo obzorja in bratijo noge z večnimi cestami. Moje čustvo je bilo brez cilja, brez želja. Srečanje, pozdrav z očmi — konec. Vse, kar je dvigalo dušo in redilo zanos, vse je prejelo svojo novo potrditev, novo vero.

Toda nekaj bi skoro pozabil. Omeniti moram, da je bila ona mnogo starejša od mene. Če danes površno izračunam, je imela takrat šest ali sedem in dvajset let. Nikar se ne čudi. Nek tovariš mojih let se je istočasno zaljubil v šestindvajsetletno dekle, si jo osvojil in iztrgal zaročencu iz rok.

Tako je torej minevalo poletje — na ribniku so sijali vedno isti, meni tako dragi odsevi. In vendar ne isti. Izražali so se s toplejšo, še mehkejšo barvo — posledica najinega ozkega sozglasja. Da, poznala sva se, ne da bi kdaj govorila — med najinimi srci so zapele tajne vezi, ki jih običajno spleta ljubezen. Kakšna, boš vprašal. Toda, ostaniva pri dejstvih! Problem sam si ogledava drugič. — Skriti žar radosti je postoteril dobroto in naklonjenost njenega obraza. Njeno nežnost je prepajala lepota v samotni cvetočih sanj. Bila sva si vedno bližja.

To čudno razmerje, ki ni bilo razmerje, je obudilo v moji duši rožo novih občutkov, novih življenskih utripov. Zopet ljubezen? Morda, če je ujeta v tako brezmejnost načinov in možnosti.

Koncem septembra sem jo enkrat videl v mestu. Šla je pred menoj in me ni videla. V mraku se je risala na ozarjenem nebu njena vitka postava, kakor bi se v lahnem letu nesla skozi mehko poltemo. Sledil sem ji, ves učaran v ta nakazani ples telesa, ki je rahlo, rahlo prožil strune strasti. Koliko tople ženskosti in pri-tajenih želja, koliko zdrave prirode je kipelo v njenih zgibih. Spomnil sem se na rastline, ki se s tako elementarno strastjo ovijajo dreves. Saj poznaš tiste črte, tisto kačjo prožnost, tisto polnost smejočih se objemov. Hodila sva po ulicah, ona pred menoj, jaz za njo, zmirom v enaki razdalji, gluhi in slepi za svet krog sebe. Zarje so ugašale; žametasti mrakovi so ji božali zdaj tilnik, zdaj boke, kakor da bi se kopala v nevidnih valovih. In kadar je zavila v širšo ulico, ki ji je zlatordeč horizont zaslanjal izliv, je vztrepetala pred menoj v prostrani prosojnosti cela črta njenega telesa, kakor v višino pognan plamen. Potem je izginila v neki stari, dolgi hiši, s težkim, mogočnim pročeljem in se ni več vrnila. Njen dom? Obstal sem na drugi strani ceste in strmel

na mali trg, ki je, zagozden med ponosna oprsja starinskih hiš, seval skozi temo kakor težka bela plošča.

Okrog desete ure ponoči sem se ustavil na istem mestu in, naslonjen na drevo, motril hišo. Nad trgom se je kopal mesec v temnomodri kotanji. Hiše je oblivala polna mesečina. Kakor bi zidovi izžarevali pronikajoče bel ogenj! Tišina. Stal sem pod drevesom, ničesar pričakujoč. Kakor čoln, ki ga tok zanese na pesek, da s privzdignjenim koncem strmi tja ven v nižino, v neznano zemljo. Takrat se je pojavila na odprtem oknu v prvem nadstropju njena postava in se sklonila v noč. Nehote sem stopil v polno svetlobo; ozrla se je na mojo stran. Jaz sem pa počasi prešel trg in ko me je skoro že zaslonil ogel ulice, sem še videl njen beli šal na oknu.

Doma sem zardeval kakor grešnik.

Nekaj časa sem se je ogibal, dasi sem hrepenel po njej. Preživljal sem ure pravega zaljubljenca. Če bi bila ona stara, recimo, dvajset let, bi si to zaljubljenost najbrž že davno priznal. Tako pa je bilo moje spoštovanje skoro večje in dobro se še spominjam, da sem včasih blagoslavljal moža, ki ga bo ljubila. Toda kaj ne razkrivajo že te misli same po sebi plahega brstja ljubezni? No, to brstje ni nikdar razkrilo svojega srčeca solncu — usahnilo je v rasti.»

Nažgal si je cigareto in nadaljeval:

«Prvo srečanje po tistem večeru je bilo nekak višek v najinem razmerju — da tako označim ta odnošaj. Popoldne na ulici. Zaslutil sem jo tako intenzivno, da je bil vsak dvom izključen. Ko sem jo pa ugledal, me je zgrabila zmedenost, da sem obstal na mestu in čakal. Na njenem čelu je kraljevalo sijoče veselje; tam nekje, tik nad obrvmi, so kipeli njegovi studenci. Zardela je in pogled je nemirno bežal mimo mene. Sklonila je glavo in bila naenkrat vsa zamišljena, skoro proseča. Vedel sem, da jo pozdravim, da jo moram nagovoriti... Skoro istočasno je odšla mimo mene.

Potem je nisem videl par tednov. V moje življenje pa je medtem stopila žena. Seznanil sem se z mlado igralko, ki je obiskala neke sorodnike ali kaj. Vročekrvno dekle, vajeno velikomestnih šeg in uživanja. Bila je par let starejša od mene, pa me je gledala kakor nekakšnega otroka. In ker je bilo tudi njeno srce še polno otročjosti, me je ljubila. S spretnimi prsti je odklenila dveri moje burne nature, ki jo je poželega in obkrožala z vso nepotvorjeno, žgočo odkritosrčnostjo prvih strasti. Uzibala me je v žametasto

razkošje uživanja — saj je bilo njeno gojeno, kakor stara slonovina se bleščeče telo ustvarjeno le za užitek. Imela je židovske oči — morje zapeljivih naslad; v teh vodah sem potonil kakor leže otrok v postelj.

V mesto sem zahajal le malo. Moji izprehodi so me vodili daleč ven, kolikor mogoče proč od ljudi. Le včasih sva šla z igralko v gledališče. Tam sva stala nekoč na hodniku, ko je stopila iz bližnje lože moja znanka. Prebledela je in premerila mojo spremljevalko s trdim uničujočim pogledom. Njen obraz je bil trd, trpkostrog. Krčevit, porogljiv nasmešek je usekal v kote ustnic dvoje bežnih raz. Veljal je igralki, ki se je začudila in pogledala mene. Toda jaz sem igral ravnodušneža, ki sploh ne ve, za kaj gre. Domov grede sva napravila ovinek skozi tišino golih drevoredov. Precej daleč pred nama je šla ona. Spoznal sem jo po stasu, ki ga je pričarala iz teme motna luč obcestnih svetilk. Na koncu drevoreda se je vrnila. Molče smo se srečali. Vrh položnega klanca sem se ozrl. Daleč zdolaj je stala črna senca, obrnjena proti nama, in se ni ganila. Igralka mi je s toplo ročico segla v lice, se z glavo privila na mojo ramo in me potegnila s seboj. Zaupala mi je, da sem bil ves večer siten in brezsrčen.

Čez mesec dni se je ljubica odpeljala. Jaz sem se zaradi opravkov preselil na deželo in pozneje v tujino. Leta so usihala kakor voda v pesku; burna, v veter razmetana leta! Preteklost se je umikala novim, mogočnejšim vtisom, ki so rezali v razvijajočo se moškost prostrane like novih razgledov. Šele kratke počitnice so po sedmih letih oživile spomin na ono ženo.

Čudežna pomlad je prerajala svet. Taval sem po gozdovih in poljih, ne da bi se mogel do sita navžiti krasot krog sebe. Življenje in ves svet tam zunaj sem pokopal kakor črno krsto pod te svetle solnčne dni, ki so mi nalivali v izmučeno srce toliko cvetoče jasnosti, toliko otroške čistosti. Kopal sem se v razkošju, kamor ni sijal noben pogled in kjer ni nobena človeška roka preštevala ur. Takrat sem jo videl. Sredi rosnega jutra ob gredici cvetja v parku. V žalni obleki, z rahlo sklenjenimi rokami je motrila tisti val tisočerih barv pred seboj. Bila je nenavadno bleda, kakor po bolezni; ugasnila je tudi jasnost in mladostna vernost. Pač pa me je spominjala prosojna belina čela na tisto visoko luč, ki po nevihti opaše oblake, preden se zjasne višine. Vidiš jo tudi pozno v jeseni, ko se razmaknejo nebesni oboki in izginejo v brezmejnem prostoru vse skrivnosti. — Šum mojih korakov jo je predramil. Opazil sem njeno močno presenečenje, vendar me pogled

ni pozdravil. Stražil je neki pokopani svet, kamor ni najbrž nihče imel dostopa. Zarisal je resnobno, ponosno mejo med srcem in zunanostjo. — Kaj je doživela? Ta misel mi niti doma ni dala pokoja. Je veljal tisti pogled samo meni? Saj sem ji bil zdaj tuj, kakor menda vsak drug. Varana ljubezen? Ah, viharji zapuščajo v obrazu rezkejši sledi, dejal bi, zgovornejše; vsak plug reže brazde. Toda motni, obli sadeži zore na širokem oprsju časa. Tako, kakor ona tisto jutro — tako gledajo ljudje, ki hite v mraku skozi nadležen, mrzel dež na svoj dom. Izraz krog ust pa ni bil niti topel, niti pokojen. Si opazoval kdaj človeka, ki je v tujem obmorskem mestu spremil na ladjo nekoga, ki mu je drag in blizu? Izgubljen stoji na pomolu in strmi tja ven na morje, kjer plapola še bela sled ladje na valovih. — Za kom se je obračal njen obraz? Za mladostjo? Za srečo?

Moja pota so kmalu krenila nazaj v svet. Toda čas prostosti je bil kratek. Izbruhnila je vojna. Vrnil sem se za par dni in takoj odšel k svojemu polku. In potem vojaška karijera, linija, boji in vse tisto, danes komaj razumljivo blato, ki nas je obrizgalo s tolikimi bolečinami in neznosnim hrepenenjem, dolgočasjem, strahom in bogsigavedi s čim še. Čas popolnega slučaja; živel si tako nekako slučajno, spal slučajno, bil tu in tam, na jugu in na severu, vse slučajno, kakor so šli valovi razburkanega človeštva. Tako me je tudi slučajno zaneslo in odložilo v domačem mestu. Omahnil sem iz tega vrtinca v mir enomesečnega dopusta.

Skoro vsak vojak na dopustu je bil drugim in sam sebi odveč. Zato sem pohajkoval ves dan okrog, lenaril in prav za prav sam nisem vedel, kaj bi delal. Zvečer sem posedal v kavarni. In tam me je že drugi večer čakalo veliko presenečenje. Pri samotni mizici pod zrcalom je sedela ona, v družbi elegantnega gospoda. Prejšnje čase sem bil skoro stalen gost v tej kavarni, pa je niti enkrat nisem videl; prepričan sem, da ni zahajala sploh nikamor. Zdaj pa v moški družbi! Vem, da ti moji pomisleki navidezno niso bogve kako široki; diše po meščanskih predsodkih. Vendar so bili opravičeni; vsako naše opazovanje se ravna po človeku, na katerega se nanaša. Tako sem tudi zdaj s pravico zaslutil nekaj posebnega.

Komaj sem jo pogledal, mi je čudno jasna misel preletela možgane. Tudi to srce v oblasti viharjev! Nemogoče, da bi se motil! Njene uklonjene oči, ki so vse videle in vendar ničesar, razbita enota potez — vse, vse je pričalo, da se nekaj nenavadnega godi v njeni notranjosti, nekaj, kar je bilo bolj strašno

kakor lepo. Premeril sem njega. Širok, trd štiridesetleten obraz, čigar osnovo je tvorila civilizirana, srčna sirovost. Energične poteze so bile le ogrodje površja; ostrina in hlad njegovih oči sta izdajala nasilnost. Kakšen zdolgočasen tujec? Pustolovec? Vsi taki obrazi imajo nekaj tipično zverskega na sebi, da jih ni mogoče prezreti. Kadar je govoril z njo, se je skrnil pod sladko-resno krinko, dočim so se mu v zenicah kresale iskre. Bože, kaj jo veže nanj? Ali sem se pa motil in preveč računl z njeno zunanostjo?

Na vsa ta vprašanja sem dobil odgovor v čudno kratkem času. Vsak dan nekaj, vsak dan zanjo nov udarec. Ne bom razkladal podrobnosti. Samo par glavnih črt.

Orali so jo viharji. Toda kar je preživljala, je moralo biti strašno. Spominjala me je na človeka, ki hoče miže preko prepada in ve, da je brv trhla. Par dni pozneje pa je skozi ono odločnost siknil plamen začudenja in groze, ki je niti v smehu ni mogla udušiti. Mir tega ribnika so skalili mračni valovi. Danes se je trudila, da ubije srce in dostojno položi glavo pod sekiro, jutri pa je iskala rešitve in zraven zaman posegala po jasnosti, sredi dvomov, gnusa in nerazumljivih nad. Kaj jo je sploh tiralo pod «sekiro»? — Natura, ki je pretila razgnati svoje ječe? Žar davnih sanj, ki se je v slepi žeji pognal za svojim solncem, ugašajočim z mladostjo? Samota? Kdo ve! Slutil sem boj med njo in onim človekom, ki se ni zavedal, kaj se godi. Saj se vsaka ženska boji zase. Da ni iskal pri njej ljubezni in da je sploh ni potreboval — o tem nisem dvomil. Torej boj dveh spolov. Seveda ne za njo. Odtod tudi njegov mir, njegova samozavest, ki me je nehote vznemirjala. In čim oblastnejše, zmage sveste so bile njegove oči, tembolj sta razkrajala njeno lice utrujenost in obup. Par večerov sem jo komaj spoznal. Brez volje, brez zanosa, zbita ob tla, skratka, kakor pohojena. Prične zdaj kompromis z usodo? Se vda? O, da bi jo videl že drugi dan in potem skozi do konca! Njena lepota je ugasnila in z njo vsa toplota in nežnost, ki je kdaj krasila to glavo. V očeh je legel na prežo mrzel plamen sovraštva — ob njem se je v padcu ujela njena slabost in počasi zrasla v višino, v gnezdo prejšnjega ponosa. Vsi njeni zgibi, kretnje, lice — vse se je zostrilo in otrdelo. Kakor razkačena ptica roparica! — Preden je potekel moj dopust, je bil boj končan. V kavarno je ni bilo več. Pač pa sem jo enkrat opazil v gledališču. Bila je sama. Z obraza je sevala neprikrita bolečina, skoro žalost. Trpka je morala biti ta samota; grenke ure!

Slučaj me je treščil nazaj v vrtince, ki sem jim končno ubežal — menda tudi le slučajno. Nato potepanje iz bolnice v bolnico, nezmiselno čakanje na konec in vse tako po redu, kakor sam veš. Po splošni katastrofi sem še enkrat razpel peroti in si ogledal nove meje. Čez dve leti sem vrgel sidra, se oženil in uredil življenje. Kadarkoli sem šel mimo tiste hiše na trgu, sem se spomnil nanjo in jo tako začel pogrešati. Ker je vse leto nisem več srečal, sem sklepal, da se je najbrž izselila drugam. Pa sem le deloma uganil. Prihodnjo spomlad me je nenadoma pozdravila njena lahna, meni tako dobro znana hoja. In vendar ne več ista kakor pred šestnajstimi leti. Utrudilo jo je življenje.

Sedel sem z znano družino na gostilniškem vrtu. Njena družba je pozdravila mojo in komaj sem se zavedel, kako in kaj, smo primeknili še eno mizo, izmenjali običajne fraze pozdrava in predstavljajnja in zopet sedli — zdaj ena družba in ona na moji desni.

Že dolgo nisem tičal v podobni zadregi. Šestnajst let poznaš človeka, šestnajst let slediš utripom njegovega srca, v dnu duše hraniš spomin na tisti čas, ko so se vajina pota tako močno zbližala, da je bila beseda že skoro odveč — potem ga pa pozdraviš kakor tujca, ki ga srečaš prvič. Obenem pa čutiš, kako so že pri delu vsi tvoji nagoni, ki so se običajno sprožali v pogovoru z neznancem, da nekako mimogrede opaziš srebrne nitke v laseh, veneče lice, brazde starosti pod očmi, svetlo, gubajočo se kožo na rokah in tako dalje. Ah, saj je bilo vse tako jasno in preprosto. Na moji desni je sedela približno dvainštiridesetletna žena in se s skoro otroško prostodušnostjo ozirala v zeleneče gozdove, na smejoče se spomladne trate.

«Midva se prav za prav že dolgo poznaval!»

«Kako bi se ne! V takem mestu kakor je naše. V enem tednu poznate že vse obrazel!»

Njen odgovor mi je šele jasno orisal svet najinih odnošajev. Pritrdil sem z opazko, da torej ni čudno, če opazimo, da koga zmanjka, nakar mi je pojasnila, da je bila bolna in se skoro dve leti zdravila pri svoji teti na deželi. Potem zopet druga vprašanja — vse v mejah neoficijelne družabnosti — dokler se nisva zapletla v živahen, prisrčen pogovor.

Nekaj, kar me je vsega prevzelo, je bil način njenega občevanja s svojo okolico. Nobene prisiljenosti, nobene narejenosti; njen smeh, zvok besedi, igra rok, pogledi — sama pristna preprostost in odkritosrčnost, en sam svetel odsev globokega srca. Zdelo se mi je, kakor bi nas vse zlatila s svojimi očmi. Ah, to

ni bila dobrota — če se spomnim nanjo, se mi zdi ta beseda omedlena. Njeno bitje je izžarevalo nekaj višjega, nekaj skrivnostnejšega — česar se morda naše duše dotaknejo le včasih, v nejasnih slutnjah. Na njenem belem, visokem čelu je zopet kraljeval ponos, ki pa ni veljal nikomur krog nje. Zavedel sem se tega, ko sem zrl na njen tihi, razjasnjeni obraz. Da, razjasnjen, sijoč — toda odkod ta luč? Odsev upokojene notranjosti? Ali še česa drugega, višjega? — Samo krog ust, kamor se je zasekala boleost, je zdaj dihala komaj čutna trpkost, rahla, rahla resignacija. Morda tudi že poslednji ostanki nečesa izrazitejšega.

Mračilo se je že, ko smo se odpravljali. Tik pred odhodom se je nekdo s precej široko opazko dotaknil splošnih življenjskih vprašanj in seveda razgrel vso družbo. Gredeč smo razpravljali, postajali, dokazovali, dokler ni med potjo dobil tok misli v posameznih gručah svoje posebne smeri in tako razcepil celoto družbe. Midva sva šla sama in prisluškovala trojici pred nama, ki je razpravljala o človeški sreči na zemlji. Čez čas se je ona obrnila k meni in se nasmehnila.

«Da, da! Sreča je problem,» sem ji vrnil smehljaj.

«Kolikor src, toliko sreč!»

«Namreč — želja po njej...»

«No seveda.»

Potem se je prileten gospod obrnil k nama in zaklical:

«Gospodična! Verujete vi v človeško srečo?»

«Verujem, gospod svetnik!» Zraven se je smejala.

«Po vaših besedah bi sodil, da je vaša vera zelo trdna.»

«Je. Namreč — vsak človek ima nekakšno predstavo o stvareh, ki ga lahko osrečijo. Spomnite se le na ideale mladih ljudi. Tudi to spada sem in to še najbolj.»

«Glejte jih v poznejših letih...»

«Priznavam. Toda če ne verjamejo več v stvari, ki so jih včasih oboževali — to še ničesar ne dokazuje. Kvečjemu, da jih tudi takrat, v mladosti, niso resnično nosili v srcu. Ali pa so bili preslabi... Drugih možnosti ni; pomislite sami. Če v nekaj verujete, da hrani za vas gotov način sreče — kaj izgubi za vas svojo ceno, svoj pomen, če slučajno ne najdete v realnem življenju podobe tistih notranjih obrazov?»

«Ne, nikakor ne. Toda sreča...»

«Saj sem poudarila vero vanjo. In ta je več kakor ped življenja.»

Pritrdil sem ji, zraven pa me je bodla skrivna misel, ki sem jo že ves večer nosil v glavi, pa je nisem mogel obleči v primerne besede. Obmolknil sem, naenkrat tako čudno razmišljen, skoro žalosten. In kakor bi govoril sam s seboj, sem čez nekaj časa glasno sledil svojim čustvom.

«Potem se zgodi, da ostane človek sredi te širine sveta...»

«Sam?»

«Da.»

«Kako smo ljudje nepravični, pristranski, kadar se zase boji-
mo. Glejte! Pravijo, da je bolezen zlo, kajne? Vsi vemo, da je res. In vendar — lahko mi verjamete — pomenja bolniku čisto drug svet, ki si ga zdrav, recimo, v povprečni normalnosti živeč človek, niti predstavljati ne more. On se boleznim le boji, toda bolnik jo živi. Tako pravite tudi vi: samota! In vendar niti ne slutite, kaj pomenja tistemu srcu, ki jo preživlja... Ne, čustva bi ne smela poznati sebičnih perspektiv...»

Jaz sem molčal. Šele čez nekaj časa se je upokojil čudni vihar v mojem srcu. Pustimo razlage! — V pokojnem razgovoru o delu nekega umetnika sem jo spremil do doma —»

Rad. Peterlin-Petruška:

Ves dan sneži.

Ves dan sneži. Brez konca, enomerno
usipljejo snežinke se z neba
in se vrte in plešejo stoterno
in onemogle padajo na tla.

A ti stojiš pri oknu in v daljavo
neskončno, snežno — ti oči strme,
na zid si naslonila nežno glavo,
na stol oprla bele si roke...

In bogve kje ti misel zdaj potuje,
in bogve kaj ti zdaj srce želi,
ko zate vse okrog je mrtvo, tuje? —

Pač lepših se spominjaš, slajših dni,
trenutke zaljše domišljija snuje,
in zarja vesne že v očeh ti tli. —

Fran Albrecht:

Iz groba.

Molčalo dolgo si, srce — o, zdaj govori,
če nisi pozabilo še besed človeških,
ko vso to večnost si se pogovarjalo
sámo s seboj in s svojo mračno senco:
tako kot mrtvi govore v grobéh.

Kako sta se zasula noč in mraz!
Temnejši molk, kot je doma v grobovih
med brati mrtvimi, — bolj trd, bolj mrk
je ta, ki veje zdaj iz duše v dušo.
O, strašna noč, o, kruti mraz duha!

Ljudi ni. To so motne, blodne večče,
plesoče, kot jih goni blesk zlatá.
Brez slè živeti, brez poguma umreti
se párijo, se kolnejo prekleti,
ujeti v pajčevino svojih dni.

Boga ni. Bogoskrunska laž je Bog
v ustih zločincev, dragoletnikov...
Zdaj tabernaklji src so brez Boga.
En bog je: bog senzalov in bankirjev,
demon krvnikov in nasilnikov.

A vse je igra le marionet,
odurnoglupi karneval mesa.
Čas je brez kril, reptilsko k tlom pobit.
Pa to je videz, laž, blazen privid:
resnica je le duh poraženi.

Resnica je le glad teles in duš,
ki pije mozeg in sesá duhá.
Resnica — to jè nemi krik srcá,
ki žro ga škorpijoni blaznih muk —
krik živo pokopanega srcá.

Miran Jarc:

Črni čarodeji.

Prvo poglavje.

1.

Nekega oktoberskega večera je stopil iz vile «Carmen» še mlad gospod v črnem svršniku. Njegove temne oči, ki so še povečale vtis bledega in upalega obraza, so se nemirno ozirale po prazni cesti, ki so jo stražili kostanji okostenjaki. Čez pokrajino, ki je vzbujala videz napol predmestja in napol vasi, je vel suh veter, razširjajoč vonj po snegu.

Gospod se še ni prav razgledal po svinčeno težkem nebesnem svodu, čigar sivina je sličila brezkraini zapuščenosti, ko se mu je iz drvarnice tik vrta približal srednjevelik mož ter ga brez ovinkov in neprijazno nagovoril: «Gospod učitelj Molj, danes vas zadnjič opozorim zaradi plačila najemnine. Gospodar noče slišati o nobenem odlogu več. Za opomine se niste brigali...»

Gospod v črnem svršniku se je umaknil za korak in odvrnil: «O tem se bom že z gospodarjem pomenil! Kako se me vi sploh drznete ustavljati na cesti!» In okrenil je godrnjajočemu oskrbniku hrbet in pospešil korake v hrib, obrastel s smrečjem.

Dasí so se mu stopinje vdirale globoko v blato in ga je avto, ki je pridiral mimo, oškropil do ramen, se še ogledal ni okrog sebe, temveč je hitel kakor mesečnik, topo zroč v gozdno pomračino, ki se je pravkar zgrnila nad njim. Šele na tihi stezici, ob kateri so v precejšnji razdalji samevale lesene klopice, se je ustavil.

«Gospod učitelj Molj, učitelj Molj!» si je v mislih obnavljal oskrbnikove porogljive besede. «Ali se morda tudi on že norčuje? Tudi on že ve, da sem odpuščen, da sem brezposelnik in brezdomec? Drugače bi se pač ne bil tako razkošatil pred mano! Kako se mu je radovalo lice! Ali je bilo to maščevanje, ker sem njegovega sina v šoli kaznoval? Otročje maščevanje! — Torej mi vzamejo še streho? Ha, čisto prav, da se je naključilo tako: lažja bo ločitev od vseh teh zavistnih in sovražnih ljudi, od varljivo lepih krajev in letnih časov ter od breznaidejnih omotičnih sanj, tem strastnejši bo povratak v molčeče kraljestvo duha, kjer vlada vse izravnavajoča zvezdna tišina...»

Na vrhu hriba se je ustavil.

Pod njim je ležalo mesto, ki ga je obdajal ogromen meglen obroč. Po hišah so se užigale lučice in kmalu je zažarelo tisoče in tisoče žarnic, da je bilo videti, kot da so to širno naselišče okrasile same zvezde, ki so bile zapustile mrko nad zemljo vzbočeno nebo.

Molj je stal ob prizidku zapuščenega grajskega stolpa, ki je bil v poletnih nočeh marsikomu čarovito ozadje za njegovo idilo, posuto z utrinki iz balalajke, ob kateri je ruski begunec s pesmijo ozarjal svoje brezupo hrepenenje...

Ruševina je bila okamenjena, nekoč kot vonj lahna pesem, ki pa je zdaj težila dušo kot skala. Mesto tam v dalji je ždelo kot prežeča zver, ki so jo spočele zle misli.

In Molj se je začutil osamelega, da bi zavpil v vesolje, ko bi ne vedel, da je tudi vseprostranstvo obdano z brezmejno kovinsko-mrzlo steno, ki odbija še tako vročični krik v postoterenem odmevu nazaj v človeka. Njegova duša je bila tako trudna, da so se mu opotekale noge in se je moral nasloniti na zid.

Brezvoljno je gledal privid, ki mu ga je pričarala pred oči mrzlično razvneta domišljija: selski dvorec v zahajajočem solncu... na verandi sedi deklica s knjigo v roki in čita... poleg nje se igra mačica... s polj se vračajo kmetje v svoje tihe domove...

Toda varljivo sliko je vrgel od sebe s sunkovitim naporom kot čašo strupa, ki mu jo ponuja izkušnjavec.

V vsej grozoti se je zavedel, da je brez službe, brez doma, brez človeka.

Ali v zameno za to strašno spoznanje ga je prevzela opojna misel, da ni zdaj vezan na nikogar, da je v tej samoti velik kakor piramida v puščavi, da stoji nad mestom kakor neizprosni vojskovodja, ki bo zaslužnil tisoče in tisoče duš tam v dolini, in povečal se je v ogromno postavo mrkega konkvistadorja, ki brodi po neznanih morjih, odkrivajoč tajnovite dežele duhovnega razodetja.

To ni bil več odslovljeni učitelj Ivan Molj, temveč nocoj še neznani, jutri že morda od tisočev in tisočev proslavljeni in oboževani nadvladalec hlapčevskih src, zdravnik bolnikov, rešitelj sužnjev, tešitelj spovedancev, voditelj skesancev — človek brez imena, pokorni oznanjevalec Neizraznega.

V svojo vlogo se je vživel tako bolešno ognjevito, da ni opazil pršečega dežja, ki ga je veter kmalu razbičal v naliv. Zganil se je šele tedaj, ko se ga je dotaknila človeška roka.

Kot bi zrasel iz tal, je stal pred njim knjigovodja Mirtič in ga prebadal z nepremično vanj uprtimi očmi.

Molj se je le nejasno zavedel Mirtičevega posmehljivega vprašanja in mu je, še ves pod vtisom vmišljene moči, prezirljivo odvrnil:

«S pomilovanjem zrem na to ubogo mesto, ki bom nanj še prav neusmiljeno stopil!»

«O, ali si pri Allanova, da si tako krvoločen?»

Molj se je takoj domislil lesne družbe Allan & Co., ki je bila na glasu, da se pod njenim okriljem zbirajo državi nevarni ljudje.

«Seveda, včeraj sem se včlanil, kmalu se nam boste pokorili vi vsi,» se je brezdomec rezko zasmel, hoteč s tem izmišljenim pritrdilom presekat tok nasilnega vpliva, ki ga je začel nanj prožiti že davno mu zoperni Mirtič.

«Potem poznaš tudi propalico Vergerija,» je nastavil knjigovodja premišljeno past in potegnil učitelja tesneje k prizidku, da bi se zavarovala pred gostim dežjem.

Molj je sicer delavca Vergerija poznal le s ceste, vendar se je zdaj mahoma zanj ves zavzel, nakar je Mirtič oprezno pristavil:

«Dragi moj, v nevarnih mrežah se nahajaš. Prav očetovsko ti svetujem, da se izmotaj iz njih.»

Knjigovodji je poudarek «očetovsko ti svetujem» služil kot izborna sredstvo, s katerim je nasprotnika prisilil, da mu je v užaljenosti zaklical: «Tvojega nasveta prav nič ne potrebujem. Nocoj pa ti povem, da me boš še ti prosil nasveta!»

Mirtič je dosegel svoj prikriti namen, zato je naraslo napetost med obema oblažil z običajno rečenico, ki jo je še omehčal z nenavadno prijaznim poudarkom, kar je Molja tembolj osupnilo in mu povečalo nezaupanje.

«Kaj bi stala na dežju! Jaz grem v mesto, tudi ti se menda ne boš več naslajal nad to nepriljudno oktobersko temo.»

Učitelj je vsiljivca le površno poslušal, bliskovito pa mu je v zavest šinila misel: «kaj sploh tu stojim...» V naslednjem trenutku je že sklenil, da ostane do pozne noči pri «Zmaju» in da se v resnici vpiše med Allanova. Poslednji sklep pa je bil ukaz nekega neizvestnega, notranjega človeka, ki ga je Molj razkrinkal šele mnogo kasneje po vseh čudnih dogodkih, ki so sledili temu usodnemu večeru.

Z Mirtičem sta brez besed zavila po najbližji stezi. Da bi tesnobno molčanje prekinil, je knjigovodja izpregovoril:

«In kako živiš drugače? Že ves teden te ni bilo na izpregled.»

«Romam po tujih deželah,» se je ubežnik spet zasmel, «nad zemljevidi presedam večer za večerom.»

«Prijetno opravilo, ki menda nikomur ne koristi, pa tudi ne škoduje.»

«Ali misliš, da mora vsako opravilo ali koristiti ali škoditi?»

«Mora. Le eno od dveh je mogoče,» je odvrnil Mirtič in še dodal: «Z oskrbnikom Gromom pa se ne razumeta?»

Začuden je Molj uprl svoj pogled v spremljevalca, čigar vprašanje je zvenelo čisto nevažno in nedolžno, in da bi prikril namen svojega poizvedovanja, se je Mirtič opravičeval: «... Sam ne vem, kdo mi je bil to mimogrede povedal.»

«Kaj mi mar oskrbnik Grom! Že mesec dni me gleda po strani. Pravega vzroka ne vem. Med njim in menoj bi že prišlo do mučnih prepиров, če bi ne bil jaz tako potrpežljiv. Sicer pa bom v kratkem rešen vseh teh krvnikov.»

«Ali odpotuješ v Dol?»

«V Dol?» se je Molj začudil.

«No, včasih si šel čisto tja obiskavat svojo sestro učiteljico; in udobnost, ki si jo užival na Logarjevem gradu, ti menda še ni izdehtela iz spomina, čeprav že sanjariš o uporništvu in rovarstvu.»

Učitelj je molčal. Spet se mu je pred duhovnimi očmi pojavila ona prividna podoba: ... selski dvorec v zahajajočem solncu ... čitajoča deklica ...

Ta slika je bila zanj vedno se povračajoč napev, čigar ubranost so zdaj pa zdaj razglasili rezki koraki prihuljeno stopajočega Mirtiča.

Na zadnje vprašanje učitelj sploh odgovoril ni, kajti že sta se ustavila ob kandelabru na križišču dveh predmestnih ulic.

Molj je samogibno podal Mirtiču roko in še preden se je dobro zavedel, ga je nočni spremljevalec pustil samega med visokimi, temačnimi hišami.

Oddahnil se je.

Koj za tem pa mu je spet zagrabila misli skrb za bodoče dni; grozo, ki jo je čutil le v sebi, so izražala temna, mrka poslopja.

Med njim in svetom je zijala brezdanja tema in ni je bilo niti lučke varljivke, ki bi jo razsvetlila vsaj za hip.

Ta lučica je ugasnila tudi v njem samem. In ko je stopal po starinskem tlaku iz okroglih kamenjev, ga je vso pot zasledovala podoba knjigovodje Mirtiča.

«Noč ga je dala, noč ga bo vzela,» se je tolažil, toda na dnu te tolažbe je ždela že dolgo uspavana groza, napovedovalka temnih dogodkov, ki so jih ob njihovi uri vtelešene sprostila skrivnostna carstva človeških misli.

2.

Dasi je bilo že pozno, se je knjigovodja Mirtič vendarle napotil k svojemu predstojniku, ravnatelju izvoznega podjetja «Ikar», gospodu Grozdu, ki ga je ob domenjeni uri pričakoval v odlični sobi petnadstropne palače.

Gospod Grozd je prišleca skozi ščipalnik ostro premeril in mu skoro neprijazno ponudil naslanjač za mizico, ki jo je obsevala rdeča svetiljka. Ta hladni sprejem pa ni knjigovodje prav nič omalodušil, saj je dobro vedel, da izvira ravnateljevo vedenje iz preišljenega namena, obdržati svoje oblastno stališče nad svojimi uradniki. Mirtič pa je mlademu ravnatelju rad odpustil to veselje, saj je zato pričakoval upravičene koristi.

«Točni niste,» je Grozd pripomnil in se vsedel v mehak naslanjač.

«Zamudil sem se, oprostite, gospod ravnatelj, toda ta zamuda ima zelo važen vzrok, ki vas utegne zanimati.»

«Že spet me boste nagradili s kakimi bajkami,» se je Grozd omalovažujoče nasmehnil, dasi je Mirtič takoj opazil napetost, ki se je polastila ravnatelja, ter je zato igral nezanimanje za nadaljnji razgovor.

«Oprostite, gospod ravnatelj, morda bi vas s svojimi bajkami gotovo oropal predragocenega časa.»

«Glejte no, gospod Mirtič, vsaka moja beseda tudi še ni zakon, ki bi se mu morali slepo pokoriti. Nasprotno, moja najsrčnejša želja je, da mi poveste svoj najnovejši doživljaj.»

Grozd je ponudil uslužnemu uradniku cigareto, na kar je bil ta izredno ponosen, ter je še pristavil:

«Ali ste se tudi oglasili pri oskrbniku Gromu?»

«Tudi tam sem bil, toda gospod Vrhovec se še ni vrnil s potozvanja, oskrbnik pa nima nikakih podatkov glede prodaje vile 'Carmen'.»

Ravnatelj se je zamislil.

«Nerodno; prav zaradi tega bi bil rad na jasnem. Vrhovec mi je namreč pisal, da se v kratkem vrne in da se pomeniva glede nakupa njegove vile.»

«Ali jo misli prodati?»

«Da, naseli se v Dalmaciji.»

«Zato je torej oskrbnik Grom tako nemiren; zdaj razujem.»

«Da je nemiren?» je vprašal ravnatelj. «Saj nima vzroka. V slučaju, da postanem lastnik vile jaz, bo on itak nadalje ostal oskrbnik, saj sem mu naklonjen, ker je skrben in delaven.»

«Tudi jaz imam o Gromu isto mnenje. Škoda, če ga ne bi sprejeli v svojo službo,» je pristavil knjigovodja.

«Je lahko brez skrbi.»

«Tem večjo skrb pa mu povzroča učitelj Molj.»

Pri zadnjih besedah, ki jih je knjigovodja izrekel skoro šepetajoče in s tem naglasil njih važnost, se je ravnateljeva pozornost podvojila. Naglo je stopil pred Mirtiča in mu skoro zapovedovalno zaklical:

«Kaj je z učiteljem Moljem?»

«Postopa.» — Mirtič je položil ogorek cigarete na pepelnik.

«Postopa? Torej je že brezposelnik?»

Čemu me o tem sprašuje, ko sam najbolje ve, je pomislil knjigovodja. Grozd pa je nadaljeval:

«Postopači pa so družbi nevarni. In Molj je še prav posebno nevaren. Ta vam je sijajen zgled polizobraženca. Prenapetež je, zmožen uresničiti najdrznejše zasnove.»

«Mislite, gospod ravnatelj, da je Molj res tako nevaren?»

«Zdaj dvomite celo vi? Ali ga boste zagovarjali?»

Mirtič je nagubal čelo, kot da se mukoma trudi, da bi sprejel ravnateljevo naziranje, dočim se je v srcu smejal nad uspehom, ki ga je dosegel: zdaj je uvidel, da ne bo ravnatelj za nobeno ceno izpustil učitelja iz šaha. Preudarno je prikimal:

«Niti najmanj nisem dvomil. V resnici: Molj postane lahko še velik škodljivec.»

«Dandanes mrgoli takih hujskačev. Ljudstvo je nezadovoljno, izprijeno, v svojih zahtevah pohlepno. Vsak potepuh bi se že rad vsedel na stol, ki smo si ga mi priborili z delom brez oddiha, z delom, z delom, gospod Mirtič!»

«Da, da,» se je knjigovodja poslušno priklonil.

«Dal» je Grozd pomislil in se vsedel v naslanjač, «glejte, zdaj pa vam pride med te rovarje tak prenapetež, ki si je v svoji zagrenjenosti, boleštni domišljavosti in pod vplivom strupenih, utopističnih knjig spletel drzen načrt in... in... saj si lahko mislite...»

«Naravnost nedogledne posledice lahko nastanejo, izbruhnejo nemiri, ki...»

«... ki nas lahko usodno udarijo. Kaka nevarnost za podjetel» se je ravnatelj stopnjema razburjal ter namenoma po udaril zadnje besede, da je s tem opravičil svoje naslednje predloge, boječ se, da se Mirtič ne bi sicer začudil vnetemu zasledovanju preganjanega izobčenca Molja.

«Da so ga odslovili iz službe, je trden dokaz, da mož ni zanesljiv in da je kvaren vzgoji mladine,» se je knjigovodja podvizal, «dasi bi bilo vsekakor previdneje, da bi mu službo še nadalje pustili, ker bi mu s tem že v kali zatrli njegovo ključovalno in uporno naravo, dočim so mu zdaj še bolj podnetili zagrenjenost...»

«Ne, ne, moralo se je tako zgoditi in prav je...»

«Prav? To se zdi, kakor da ste si sami želeli, gospod ravnatelj, da so ga vzgojili v sovražnika...»

Gospod Grozd se je zdrznil. Premrazil ga je občutek razgaljenosti. Nehote si je popravil suktno in se ozrl k dobro zakurjeni peči.

Premalo sem oprezen, je pomislil, Mirtič bi utegnil celo izvedeti za ozadje cele zadeve; toda povod mora ostati tudi njemu tajen, kajti kdo ve, če je Mirtičeva uslužnost res iskrena.

Mirtičevim prezvedavam in pozornim očem pač ni ušla ta hipna zbežanost, ki se je očitovala v ravnateljevem vedenju. Ta pa mu je ostro pogledal v obraz, rekoč:

«Gospod Mirtič, sami veste, da sem vam že prej včasih omenil tega učitelja. Če dobro preudarite, kako oprezen in buden mora biti v teh časih človek, ki zavzema kako visoko mesto, se prav gotovo ne boste čudili, da sem tudi nocoj navedel razgovor na to. Povem vam brez ovinkov: Molj je nevaren. Kadar bom imel vse niti v rokah, vam bom razkril tudi vse vzroke svoje upravičene sumnje. Za zdaj pa naj vam zadostuje moje potrdilo. In ker vam zaupam...»

Pri teh besedah so se knjigovodji zablislile oči v komaj zadržanem vzhičenju. Že je hotel ravnatelja prekiniti, vendar je le molčal v nadi, da mu Grozd sam izsili nasvet («zaradi varnosti», si je mislil).

«... in ker vam zaupam, vas prosim, da ob priliki poizveste za razmere, ki zdaj v njih živi učitelj Molj, kajti morda se mi posreči, da ga zajamem pri...»

¹ Mirtič se je nasmehnil.

«Upam, gospod ravnatelj, da bi vam mogel prav zdaj koristiti. Že prej sem vam namignil o neki bajki...»

Ker je ravnatelj kar molčal, je začel knjigovodja povsem mirno in kot da se ne zanima za to zadevo, pripovedovati o svojem večernem izprehodu na stari grad; omenil je srečanje z učiteljem, posebno pa je naglasil njegovo čudno vedenje.

Ravnatelj ga je prekinil: «Ali se vam ni morda njegovo ponašanje zazdelo zmedeno, docela blazno? ...»

«To bi bilo izvrstno orožje, ki si ga je revež sam proti sebi skoval,» se je Mirtič posmehtil, a koj nato pristavil: «Gospod ravnatelj, še veliko zanesljivejše orožje imaval»

«Zadostuje mi, da ga proglase za blaznega.»

«To bi ne uspelo. — Kaj pa porečete k naklepu, da naj bi ga kratkomalo zaprli kot člana te in te tajne družbe?»

Grozd se je vzradostil ob posrečeni Mirtičevi misli.

«In, gospod ravnatelj, o Molju to lahko dokažemo!»

«Dokažemo?!»

«Nocoj se je v razburjenosti zagovoril in mi povedal, da je pri — Allanovcih!»

Ravnatelj je ostrmel, knjigovodja pa se je samozadovoljno smehljaj in oddihaje se čakal odgovora.

«Pri Allanovcih?»

«Da. Včeraj se je vpisal v njih črno knjigo. To zadošča. Treba je le še nekoliko počakati, da se ne prenačimo, da jih razkrinkamo in po njih bo. O Molju sem prepričan, da se bo v kratkem obremenil z obilno množino obtežljivih dejanj.»

Ravnatelj je zamišljen pristopil k Mirtiču in mu segel v roko, kar je pomenilo, da je njunega razgovora konec.

Knjigovodja je vstal.

«Gospod Mirtič, hvala vam. Tudi v bodoče se lahko zanašate name. Vedno bom vaš prijatelj.»

Ko je Mirtič zaprl glavna vrata za sabo, je pomislil: moja pot gre kvišku. Izborna lestvico sem si spletel... Že se je videl kot prokurista, podravnatelja, ravnatelja.

Nehote pa se je vprašal: Čemu ga sploh tako sovraži? Pravi, da je njegovemu podjetju nevaren. — Kako je to poudarjal! — Toda, motiš se, dragi moj, če misliš, da verjamem vsaki tvoji besedi! Ubogi Molj bi naj ogrožal njegov obstoj? — Ne, ne. Tu so v igri docela druge okolnosti. Med njima je gotovo kako staro osebno nasprotstvo. — Vseeno. Če me hoče ravnatelj imeti za slugo — bodi, tóda pošteno me bo moral nagraditi!

In vso pot je sanjal o razkošni bodočnosti. (Dalje prih.)

Književna poročila.

Ivan Cankar: Romantične duše. Dramatična slika v treh dejanjih. Založil L. Schwentner. Ljubljana, 1922.

Vsebina tega Cankarjevega prvega dramatičnega dela je na kratko sledeča: «Pojem in vsebina narodne prosvete», junak dneva, državni poslanec, skratka srce nekega gotovega političnega obiležja, dr. Mlakar se zaljubi v bolno siroto Pavlo, ki živetari v urasli meščanski družbi, «drži roke v naročju in sanja ... sanja» (str. 34.) Ljubezen prižge v njegovi duši luč hrepenenja po višjem, nad vsakdanjo umazanostjo kraljujočem svetu in mu z nežno sentimentalnostjo oživilja v srcu iluzije o čisti, samotni, solnčni sreči. Od njih prevzet, se odpove politični karieri in sploh javnemu življenju. Otrese se svoje plačane, razkošne ljubice Olge in obrača tik pred volitvami hrbet političnemu vrvežu. Sladki dr. Delak se je toliko trudil in na skrivaj izpodkopaval Mlakarju ugled, da bi ustvaril zase primerna tla — pa niti ne slutiti, da Mlakarja politika prav za prav že ni več. Sam se potruži k njemu in ga povabi na shod, ki ga je organiziral, da poizkusi definitivno izpodmakniti Mlakarjev politični prestol. Mlakarja razkači ta nesramnost političnega intriganta; ko čuti, da mu drugi trga oblast iz rok, se prelevi in napove dr. Delaku boj. Mahoma je zopet trd, oblasten gospod nad svojimi zaupniki, človek, ki se zaveda svoje moči. Toda pismo, ki ga svari pred Strnenom, češ, da ima tajno ljubavno razmerje s Pavlo, ravno tako zopet v hipu izpodnese tej oblasti in samozavesti tla. Siab kakor dete prosi Strnena za odkritosrčno besedo, za resnico — koncem prvega dejanja se ponovno odreče Olgi in politiki. Drobní glas ljubezni do Pavle je preglasil željo po oblasti in bojno razpoloženje. Toda, dasi Mlakar verjame Strnenu, da je čist, kar se tiče Pavle, se ta res igra z njo in je končno premami, da uide z njim v Trst. Dočim razmišlja politični krog, ki se je prej grel na Mlakarjevem solncu, ob času te katastrofe o novih potih in se nagiba k Delaku, stopi med nje Mlakar in izvé, da je Pavla ušla. Njegovo zaupanje v prijatelja je bilo prevarano, varani njegovi sni: oni lepi svet čiste ljubezni, ki je sanjal o njih brez Pavline vednosti, se razsuje v nič. Dr. Mlakar se vrne v «blato», goreč za boj in politiko. Vsi njegovi somišljeniki se ga zopet oklenejo, ker jim pač tako najbolje kaže. Delak je veliko delal zase, toda premalo. Mlakar, ki je zopet isti oblastni mož, z isto ljubico Olgo, bijoč z istim razposajenim življenjem filistrom v obraz, ima večino na svoji strani in veselo plapolja upanje na zmago. Toda pozornim pogledom se zdi Mlakarjev obraz sumljiv. Človek, ki ga je dobro pregledal, trdi, da je še bolj bolan kakor prej in da živi oni svet, ki ga je navidezno pokopal, še s podvojeno silo v njem. V zadnji trditvi se ni varal. Mlakar se je resnično potvarjal. Z naraščajočim upanjem na zmago duši v sebi z vedno večjo upornostjo svoj lepši svet — za njegovim hrbtom pa vstaja kakor senca novica, da je Pavla utekla Strnenu in da leži v mestu v bolnici, na smrt bolna. In ko otrdi ta senca pred Mlakarjem kot dejstvo, izbruhne ob tla tiščano življenje srca in preplavi volilne uspehe in vso zunanost. Mlakar drvi v bolnico in pripelje Pavlo na svoj dom. Kakor bi ga nikdar nič ne vezalo na javno, zunanje življenje, izžene vso to posvetno šaro iz sebe — prijatelje, Olgo, vse, vse. Prvič sta zdaj združena — on in Pavla. «Ne žalosti, ne smrti ... samo večno razkošje» šepetaje umirajoči Pavli. Ob smrti sta se našla. In vest, da je zmagal pri volitvah, pozdravi Mlakar z razjasnenim spoznanjem: «Mrtvi ne rabijo mandatov».

Ta oris vsebine Cankarjevega dela se mi zdi potreben, da primerno osvetli problem, ki se ga je pisatelj v njem dotaknil. Njega nosilca sta dr. Mlakar in Pavla, ki jima je Cankar v različnih pogovorih in opombah dal določno orisano lice. Obsežna je karakterizacija, ki jo Vrančič podaja o svojem političnem voditelju: «Mlakar je eden tistih ljudi, ki žive o nepravem času, ki delajo samo napoto drugim, navadnim smrtnikom in mučijo vrhutega sami sebe... Ustvarjen je za samo čisto hrepenenje (podčrtal jaz), brez vsakega določenega namena...» (str. 71.). «On je romantična duša, kakor vsi tisti, ki stojé najglobokeje v blatu, «a gledajo v nebo in sanjajo o lilijah»... (podčrtal jaz) (str. 46.). In Strnen ga izpopolnjuje: «Zmerom vidijo pred seboj neko drugo. idealno življenje (podčrtal jaz), neko čudovito svetlobo in stegujejo roke za njo» (str. 47.). O Pavli pa govori isti dobro opazujoči Vrančič: «Kakor se mi zdi, spada v prav tisto vrsto romantičnih duš, kakor Mlakar. Hrepenela je stran, kam drugam, daleč iz sveta, ki se ji je videl prenizek in zaduhel... Takim dušam se zdi, da plava že za prvim hribom zlato v studenskih» (podčrtal jaz)... (str. 73.). Skoro še jasneje govori Mlakar in Pavla sama o sebi. Ko se Mlakar koncem prvega dejanja odloča, da bi pretrgal vse, kar ga veže na politično življenje, se izpoveduje Strnenu: «Kakor nikdar prej, ovladalo mi je dušo hrepenenje po tihi, nedolžni sreči (podčrtal jaz), po solnčni romantiki. Odsloviti hočem vse svoje nizke želje, vse, kar mi je doslej uklepalo duha, da se ni mogel povzdigniti visoko nad zemljo» (str. 27.). In prej: «Ali če mislim nanjo, zdi se mi, kakor bi vstajal pred mnenj drug svet, ves jasen in solnčen, poln nedolžnosti in ljubezni (podčrtal jaz) — daleč, daleč od tega zaduhlega življenja, pod čistim, svobodnim nebom...» (str. 9.). Nekako podobno zvane Pavlina vprašanja: «Povej mi, ali tebi ni bilo nikdar težko v tem svetu, med temi ljudmi; ali se nisi nikdar čutila osamljena in nesrečna in si želela kam drugam... daleč...» (podčrtal jaz) (stran 40.). In: «Oh, že davno, ko sem bila še bolan otrok... želela sem kaj drugega, lepšega, kar mi je bilo tako znano, a vendar še nisem videla nikdar...» (str. 40. in 41.). — Hrepenenje je bistveni znak teh dveh duš, sanje o solnčni, romantični sreči. S tem žarom v duši živita oba junaka v «blatu» in sanjata o «lilijah». Pavle se je usmilila meščanska družina in jo vzela k sebi. Dekle je bolešno; deloma zaradi boleznosti čuvstvovanja, deloma pa zaradi nature same jo muči usmiljenje «dobrotnikov», ki ne vidijo človeka v njej. Žejna prave ljubezni, je zaman išče pri ozkosrčni malenkostnosti malega meščana. Iz samoljubja potekajoča skrb njenih rednikov ji pretvarja življenje v ječo, sladke besede in znane obrazce pa v njeno ostudno okrasje. Divja žeja po svobodi ji ustvarja v domišljiji drugo, lepše življenje, da se oklene prve roke, ki se ji ponudi, da jo reši. Toda prvim smehom sledi razočaranje — hrepenenje jo žene z neusmiljeno silo naprej po potih sanj o sreči. Tako izgineva to mlado življenje v bolečini in bridkosti, neprestano bičano od hrepenenja po daljnji topli blaženosti. Mlakarjev svet je drugačen, bolj moški, a obenem tudi bolj sestavljen. Njegovo «blato» je politični svet, kamor ga goni pogon za slavo — za oblast. Nasilen, gospodovalen, dejal bi, amoralen mož, ki hoče samo vladati. In vendar klije v tej oblasti sami na sebi toliko bridke ironije. Oblast nad majhnimi, nesamostojnimi dušami! Gospodar jim daje to čutili ob vsaki priliki. Z jedko ironijo smeši fraze političnih programov in objavi satiro o «Potrebi in koristi korupcije». Somišljeniki so mu hlapci; in pred licem njihove morale si dovolijo razkošne gostije in plačane ljubice. Poza na ven, udarci iz jeze in oholosti. Ko pa uzre Pavlo, zalije srce plamen hrepenenja. Odslej je zagozden med svoje častihlepje in med sanje o

boljšem, čistejšem življenju. Pavla je njegova vera; zaradi nje se odpove politiki, in ko ona uide s Strnenom, ubije tudi v Mlakarjevem srcu sen o lepoti. Ob njeni vrnitvi vzplamti znova in ga vede h končni rešitvi. Pavla je podoba njegove sreče, kamor ga žene tajna sila hrepenenja. — Pisateljevo fantazijo je ogrrel — da ga začrtam v najširšem obsegu — problem z življenjem sprtih duš, ki jim okolica ali karakter ne dovoli, da bi našli svoje mesto na svetu. Sen o višjem, lepšem življenju jih peha v nepremostljivi razkol z realnostjo, ki ji izkušajo usteči, a se v času istega sna vračajo vanjo, ko iščejo sreče, ravnovesja, odrešenja. Oklepajo se v srcu gorečega hrepenenja in se v njega svetlobi podčrtavajo na ven, toda obraz tega hrepenenja iščejo baš v zunanosti, v svetu izven sebe. Vendar manjka tej celoti z ozirom na Cankarjevo delo še majhna nijansa. V nekaterih stavkih je pisatelj čutil potrebo, podčrtati ono hrepenenje še posebej, brez ozira na življenje samo, in vlil tako v celotni problem lirično toplino. Tako označi na primer Strnen Mlakarjevo ljubezen z zanimivo pripombo: «Kaj hoče in po čem hrepeni, to vé najmanj on sam. Če bi ga Pavla ljubila, če bi se mu udala, izgubila bi zanj v tistem trenutku vso idealnost» (str. 47.). In Vrančič se strinja z njim: «Dajte mu na priliko Pavlo in v dveh dneh se je bo naveličal, kakor otrok igrače...» (str. 71.). V istem zmislu preizkuša Strnen Pavlo: «Bojim se, da se me nisi oklenila iz ljubezni, — da ne hrepeniš po meni, temveč samo... po drugem svetu...» (str. 43.). Olga: Kakor bi bila slepa, vodi jo vedno isto hrepenenje in sama se mu ne more braniti (str. 74.). Ta lirični ton neposredno vpliva na rešitev problema. Včasih se zazdi, kakor bi Pavla in Mlakar drug za drugim prožila roke, toda blato ju loči. Šele ko je uničena njuna zunanost, združi pisatelj njuna pota. Duša je oproščena vezi, na pragu ječe omaka peroti v solnčno, svetlo blaženost svobode... Olgina opazka prežene vsak dvom: «On in Pavla, noben ne živi več med nami». Njuna pot v odrešenje zveni kakor lirična pesem: odrešiti se zemeljskih spon, preko vse telesnosti, oziroma proč od telesnosti k večni čistosti duše. Tako Cankarjeva rešitev.

Stremljenje človeka po lepoti, skratka, oni večni vzgon k solncu, je nesmrtna lastnost človeške prirode. Človeka vodi na potih njegovega razvoja, užigajoč mu pred očmi cilje življenja in obenem oblikujoč v duši pojme in podobe resnice, zajemajoč iz narave njegove dobe in njega samega rezo za njih duha in njihovo vsebino. V razvoju zapadne kulture je njeno mogočno prebujenje rodilo karakteristično romantično dobo. Konture njenega človeka nam hranijo njenega duha: Tipičen otrok racionalistične kulture, ki ga je razpalil sen o daljnji harmoniji, o sreči, ki jo je iskal izven sebe, v romantičnem svetu — podzavestni, ponekod zavestni resnici svoje duše. Zahtevala jo je potencirana zavest lastne osebnosti in mu v znamenju tega hrepenenja užigala v čelo pečat vzvišenosti nad a priori umazano, dolgočasno vsakdanjostjo. V času, ko je Cankar napisal svoje delo, si je studenec čuvstvovanja kopal strugo nove pozije; romantične kali so oživele znova. Zato je Cankar brez dvoma ujel v svojem zamisleku njihovo bistvo, saj je po Prešernu prvi, iz čistih duševnih stremljenj žrastle slovenski umetnik. Ugledal je na eni strani prepad med nebom in zemljo, ki tako rezko označa ta čas, in instinktivno razumel krik trpljenja, po drugi strani pa občutil, kako niso peroti lastne vere in sanj nikjer našle razkošnega napoja za mlado samozavest. Takrat je zapela v srcu struna o večnem hrepenenju; umetnik — sam čista romantična duša — je stal še ob začetku svoje poti in niti slutil ni, kam ga povede. V perspektivi tega subjektivnega doživljanja je tudi podčrtal ono bistvo romantičnih duš — hrepenenje

samo po sebi in v tem zmislu tudi rešil celotni problem. Delo je s tem izgubilo svojo ost, svojo dramatičnost, problem sam pa je v liričnem izživetju dobil možnost novih barv in se razpel v nove obrise, ki jih je Cankar v poznejših delih kot celoto zase izpopolnil in dovršil.

V kolikor je omenjena subjektivnost potisnila delo iz žarišča rezkega dramatičnega konflikta, je tudi branila umetniški tvornosti, da bi zagrabila potrebne značaje v jasni brezosebni vse razsvetljuječega notranjega spoznanja in tako ustvarila temelje organske umetnine. V mislih imam predvsem Mlakarja, čigar osebnost si je lirični subjektivizem uklonil kakor struno za pesem svojega doživetja. Zato razpada — dasi srce drame in nosilec problema — v dva dela, ki jih umetniška tvornost ni mogla spojiti v osebnost, v karakter, delujoč iz samega sebe. Pisatelj je stal preblizu samega sebe, da bi prepustil svojo kreaturo kalem dramatičnega konflikta, ki jih nosi v sebi in bi v logičnem poteku dejanja podal rezultate tega konflikta. Zaradi svojega subjektivnega zrelišča se je odklonil od njegove ostrine — glavna oseba podaja le rešitve v problema, kakor jo je pisatelj sam doživel. Delo samo po sebi pušča dovolj odprta vrata v umetnikovo ustvarjenje, da je možno razbrati stopinje, po katerih je šel za svojo osebo in bil prisiljen, pritegniti oni drugi, realistični svet junakove osebnosti z vsemi sredstvi k zamišljenemu jedru. Ob dispoziciji se ni dolgo mudil, pač pa se je ta izpremenila posebno tekom drugega dejanja v svoje pravo lice — v razlago, v opis Mlakarjevega karakterja. Ono, v čemer naj bi se pričelo dejanje in kjer bi naj bilo sploh usidrano, sproženo in potisnjeno v beg prirodne nujnosti — vse ono je v Cankarjevem delu več ali manj opisano, podano že samo po sebi. Mlakarjeva oseba je zahtevala verjetnost in živost — pisatelj ji jo je izkušal dati na ta način. Tako nas postavlja pred vrsto faktov, predvsem kar se tiče Mlakarjevega značaja. Vsak izmed njegove okolice govori o njem in zraven se komentira tudi junak sam. Iz teh opisov izvemo vso podrobno karakterizacijo, izdelano do vseh nijans. Obenem je skoro v vsakem dejanju komentar Mlakarjevega notranjega razvoja, kako se preobraža od stopaje do stopnje. Tako je miselna predstava o njem v delu res podana, ni pa ugreznjena v utrip kompaktnega karakterja, odkoder bi naj v nujnosti dogodkov ali pa notranjega stremljenja potekalo dejanje in se oblikoval duševni svet, ki bi šele razgaljal v pričujočem delu že navedena fakta. Zato tudi Mlakarjeva osebnost ni noben živeč misterij, pač pa le opis, analiza problema. S tem pa je predvsem udušen izvir dejanja iz žive skale, zabrisani pa so obenem ozir poedinih osebnosti Mlakarjeve okolice. V vseh komentarjih Mlakarjeve osebe, ki zavzemajo velik del drame, se namreč srečujejo in strinjajo vse različne osebe in končno tudi Mlakar sam; njihova sodba poteka brez ozira na značaje iz enega in istega pojmovanja, iz enega in istega zrelišča. To zrelišče dejansko ni več njihovo, pač pa pisateljevo. Glede teh oseb bi obenem pripomnil še sledeče: Izrazito živeča okolica bi lahko od zunaj osvetlila celoto Mlakarjeve osebnosti. Toda javnosti, orisani v drami, manjka vsebine, kar ji daje značaj kulise. Ljudje, ki jo predstavljajo, so več ali manj močno skicirani značaji, niso pa osebnosti, ki bi v svojem skupnem življenju predstavljale neko gotovo zemljo, v kateri so zrastle, neki gotovi milje in njega celotno duševnost. Pisatelj jih je na par mestih podprl in jim položil na jezik v poznejših satirah tako žgoče izbičana gesla. V tem delu pa tem geslom manjka ozadja, ki bi tolmačilo njihov pomen in obseg. — Druga romantična duša je Pavla; tipična Cankarjeva ženska — predpoda Nine, Milene in neštetih drugih ženskih

obrazov v poznejših delih. V njeni osebnosti ni sestavljenosti, nobene zgrajenosti. Značaj je zarisan s par črtami — razlage ostalih oseb so skoro odveč. Njeno hrepenenje kipi kakor prirodni vrelec iz tega srca, ki mu je mati že prižgala luč lepote in ki sredi tujega, malomestnega sveta sploh ni imelo prilike dati notranjemu ognju vsaj malo cilja svestne hrane. Tiha tragika njenega življenja daje vso potrebno ozadje in vzročnost njeni žeji po daljnji lepoti in njenemu končnemu odrešenju v prirodni katastrofi. — Raziskovanje ostalih oseb, v kolikor dajejo temelje bodočim Cankarjevim kreacijam, ne spada toliko v okvir te kritike. Pač pa bi poudaril one, ki se mi zdé same po sebi najjačje prikazane in so priče intenzivne suverene tvorne sile takrat še mladega Cankarjevega talenta. K tem spada stara Makovka, urednik Frole in pa široko zajeta, daleč iz miljeja segajoča osebnost ljubice Olge. Ta figura razkriva v svojih osnovah vso razsežnost mogočnih epičnih karakterjev.

Vse delo je razdeljeno na tri dejanja. Dispozicija je kratka in se — kakor sem že omenil — pretvori posebno v drugem dejanju v opisovanje Mlakarjevih lastnosti. Dogodki skoro ne najdejo zaradi njega pravega prostora; notranja konstrukcija je zato šibka, dočim je zunanost medla in razvlečena. V tehničnem oziru je najbolje izdelano zadnje dejanje. Tam je tudi biser vsega dela, kjer se je Cankarjev talent razkošatil v genijalni duhovitosti in ostrini karakterizacije. V mislih imam prve tri prizore tega dejanja. Nekaj tako dovršenega, kakor je razgovor onih treh mož, posebno pa Froletove agitacijski pouk, je menda težko najti celo v poznejših Cankarjevih delih.

Dramatična slika «Romantične duše» je Cankarjev dramatični prvenec, ozir. prvo delo, kjer je pisatelj prešel od čisto subjektivnega liričnega poleta k objektivnemu ustvarjanju sveta izven sebe, zakonov človeške osebnosti, k ustvarjanju družbe in njenih vrednot, iz zreljšča lastnega spoznanja. Tvorni talent je obsegel perišča življenja, ne da bi odločil od njega samega sebe, svet svojega lastnega čuvstvovanja. Odtod v delu ona dvojnost gledanja, ki povzroča meglenost situacije in okruši silo dejanja. Mlakar ostane geslo, posoda Cankarjevega pesniškega doživetja; okolica, ki ga obdaja, pa niha na meji med realnostjo in karikaturjo. Motreči pesnikov pogled je odločil to družbico od «širokega sveta», obsegel je že domovino in tamošnje razmere. Tako zazvene sredi kolikor toliko realnega političnega razgovora gesla, ki razodevajo satirično smer Cankarjeve tvornosti. Odslej je ta šla svojo pot in se izživela v jedkih, suverenih umetninah kakor «Za narodov blagor», «Pohujšanje v dolini šentflorijanski» itd. Jarka sila njegove subjektivne lirike pa je v duševni poglobitvi, obsežnosti spoznanj in doživetih resnic ustvarila vrsto človeških src in izzvenela v svoji najčistejši popolnosti v «Podobah iz sanj». Za spoznanje Cankarjeve osebnosti in njegovega ustvarjanja se mi zdi njegov prvenec važna in potrebna knjiga v vrsti njegovih ostalih del, dasi ne doseza njihove umetniške višine.

Dr. Ferdo Kozak.

Sophokles: Kralj Oidípus. Tragedija v petih dejanjih. Prevedel Anton Sovrè. Nova knjižnica, 8. 1922. Založila in izdala «Nova Založba» v Ljubljani. Str. 127.

Prav malo del iz antičnih literatur imamo prevedenih, dobro prevedenih pa tako rekoč nič. In vendar je dovršen, lep prevod odličnega antičnega dela kulturni čin, važen in težak. Ne gre pri prevodu le za tolmačenje vsebine, ampak za to, da ohrani prevod vse vrline in učinkuje na današnjega čitatelja ali poslušalca kolikor mogoče tako, kakor je učinkovalo delo na starodavnike. Čim bolj dovršena je prvotna oblika, tem težji je prevod, ki zahteva popolno znanje starega jezika in obvladanje materinščine, nič manj pa tudi umetniški čut.

Vsem tem zahtevam je zadostil prof. Anton Sovrè, ki nam je podal grandioznega Sofoklejevega Kralja Oidípa v tako lepem prevodu kot še nihče doslej. Izmed nemških prevodov bi se smel primerjati z njim edino le prevod velikega Wilamowitza. Da si je izbral baš Sofoklejevega Oidípa, je prav, saj antika nima dramskega dela, ki bi bilo vzorneje zgrajeno, nego je Kralj Oidípus.

Pred tragedijo samo je postavil prof. Sovrè obširen, natančen, tudi za znalca grške drame poučen uvod o izvoru in razvoju drame, o uprizoritvah, o gledališču, o Sofokleju in njegovih tragedijah z natančno analizo in razlago tragedije Kralja Oidípa. Uvod ni znanstvena razprava — kar je samo po sebi umljivo —, ampak ima namen, seznaniti čitatelja z vsem, kar je potrebno za razumevanje naše tragedije in grške tragedije sploh. Podaja nam vse, kar je o izvoru in razvoju grške drame dognala, v kolikor se dá dognati, novejša filološka generacija, zlasti največji in najduhovitejši klasični filolog umetnik U. v. Wilamowitz. Najnovejše literature seveda prevajalec ni mogel dobiti v roke, pogrešam pa delo E. Betheja Prolegomena zum griechischen Theater. Kljub temu pa je uvod tako jedrnat, da bo popolnoma dosegel svoj namen. V njem je zbrano in praktično razvrščeno in podano vse, kar mora vedeti in si priučiti izobraženec, ki se zanima za dramatiko sploh.

Tragedija sama je «presajena na domačo njivo», t. j. podana je zunanje v taki obliki, kakor naše drame, razdeljena v dejanja, prizore, pridejane so dejanjem in prizorom opazke, ki bodo dobro rabile čitatelju in režiserju. Zato tudi ne zaznamenuje posameznih verzov. Mera je kakor v izvorniku jambski trimeter, zbornske pesmi pa imajo v prevodu mero, ki jo je prevajalec prilagodil vsebini. Da ni obdržal izvirnega ritma, je vzrok ta, da trpi v izvornem ritmu naš jezik silo. Po mojem mnenju je storil prav, kajti, ako naj trpi jezik silo, se izgubi lepota, zvočnost in učinek teh prekrasnih spevov.

Glede prevoda samega moramo reči, da je to najbolj dovršen prevod, kar jim imamo iz grške literature. Jezik je izbran, lep, pesniški skoz in skoz. Prevajalec obvlada materinščino tako, da se človek čudi, kako srečno in duhovito je izbral in uporabil najlepše slovenske izraze. Kako lepo veže besede in stavke, kako pesniška je dikcija! Ako čitamo druge prevode, n. pr. slovenskega v Mentorju, se nam zdi, da je to proza v vezani besedi, dočim je Sovretov prevod res pesniški, tako da se ni izgubilo prav nič poezije izvornika. Kako krasno in duhovito so prevedene veličastne zbornske pesmi! Le pesnik more tako prevajati! Kakor iz izvornika, tako diha iz prevoda čista poezija. Kako krasno je poročilo sluge v 5. dejanju o smrti Jokaste in oslepljenju Oidípa na str. 106. in 107.!

Zelo prednjači ta prevod ostalim tudi v tem, da je zveza med posameznimi govori precizno izražena, vedno s pravo besedo, včasih z malenkostno izpresmembo, ki pa je stvari le na korist.

Verzi so skoz in skoz dobri in gladki, tragedija se čita kakor izvorno delo. Nikjer ni nobenega mašila, nobenih mašilnih enozložnic in nepotrebnih zamikov, dočim takih nepridipravov drugje kar mrgoli. Naglas lastnih imen je vedno pravilen in dosleden, ne, kakor sem čital v drugem prevodu zdaj Merópo, zdaj Méropo itd.

Krasne so zbornske pesmi, katerih ritem smo že omenili, čeprav nudijo prevajalcu i zaradi nekaterih težko umljivih i pokvarjenih mest velike težkoče. Sovrè jih je premagal in podal nam je vzoren prevod teh pesmi tako, da diha iz njih ista poezija kakor iz izvornika; prim. le str. 80.:

«O, da je sojena sreča mi
 čisto svetost očuvati
 v besedah in delih do konca dni!
 Prazakoni višnji nam vladajo:
 ni bitje jih smrtno ustvarilo,
 v sinjah nebeških rojeni so;
 Olýmpos je oče jim sam.
 Njim snu pozabljenja se bati ni:
 silen je bog v njih; On ne stari.»

Izmed provincializmov, ki jih je precej v prevodu, naj omenim le tri, ki se ne morem z njimi sprijazniti, ker jih malokdo razume: «golk» = govor, «golčim» = govorim in «nared» (str. 39.) za «pripravljen». Besedo «golk» rabi prevajalec dosledno, n. pr. str. 35. tebi pristuje golk za vse; str. 39. Tvoj golk mi ni... v nado...; str. 57. Kako temn in zagoneten venomer je ves tvoj golk! str. 62. ... da moj prigovor vedeža je zvodil v lažni golk; str. 84. ... če resnice ne golčim! str. 115. Ne sebi, tebi v prid golčim. Tudi pri naglasu bi bilo morda gledati bolj na splošno rabljivost in izgovarjavo; malo neobičajen je naglas n. pr. pôslal (str. 45.), prepôznal (str. 57.), decó (str. 57.), nâpoto (str. 58.), nesê (str. 73.). Nekaj besed, se mi zdi, da je preveč samovoljno tvorjenih, n. pr. str. 48. úsod = usoda; str. 50. da pride nam opròst boleznì; str. 55. ne na moj zahtev; str. 72. za umen razsod. Str. 97. «S čim si se pečal?» «Pečati se» za pravilno «baviti se». Istotako najdemo večkrat «slučaj» za pravilni «primer»; sicer pa rabijo naši pisatelji besedo «slučaj» večinoma tudi v pomenu «primer», dasi je slučaj = naključje.

Natančnejša razprava o spornih mestih v tekstu in o tem, kje in v koliko je krenil prevajalec v malenkostih od teksta, spada v strokoven list. Zadostuje naj, ako rečemo, da je prevod veren in da ni nikjer bistvenih izprememb napram tekstu.

V predgovoru omenja prevajalec «slovensko suktno grških lastnih imen» in pravi s Tominškom, da je «lastno ime neoporečna in nedotakljiva posest nosilčeva, ki je ne gre samovoljno izpreminjati; zato ostani imenovalnik v prevodu neizpremenjen, v odvisnih sklonih pa se prilagodi pravilom domačega jezika». In to je prav! Popolnoma jasno je, da ne pride pri nas nikomur več na misel, da bi Goetheja ali Schillerja napravil za Geteja ali Šilerja. Čemu naj potem pišemo «Vergil, Ovid, Sofokel, Eshil ali Ajshil ali Ajshilos», ko je njihovo pošteno ime «Vergilius, Ovidius, Sofokles, Aischylos»? Čehi na primer pišejo tuja lastna imena, da, celo tujké, tako, kakor se pišejo v dotičnem jeziku, pa se nihče nad tem ne spotika. Stojé pač na stališču, da se bo čitatelj potrudil, ako ne vé, kdo ali kaj je to, kar čita, da se o tem pouči. In če bo vedel to, ga ne bo pisava prav nič vznemirjala. Dr. Jerè v Doklerjevem Grškem slovarju razpravlja o pisavi lastnih imen, varuje pa le nominativno končnico, drugače pa se izogiblje nedomačih glasov; piše n. pr. Ajshilos namesto Aischylos. Ako rečemo a, recimo še b! Pišimo grška in latinska lastna imena dosledno tako — seveda z latinico — kakor so se pisala v obeh jezikih! Nominativ naj ohrani tudi končnico, v odvisnih sklonih pa pritikajmo na (navidezno) deblo slovenska sklonila: Aischylos, Aischyla, Sofokles, Sofokleja (grškega φ bi ne pisal jaz — kakor Sovrè — s ph, ampak z f, ker grščina ph nima; tako bi pisal jaz «v Fojba delfski hram» (str. 38.) in «Amfitritine dvore» (str. 45.), ne s Sovretom «v Phoiba delphski hram» in «Amphitritine dvore»), Oidípus, Oidípa, Sokrates, Sokrata, Laches, Lacheta, Salamis, Salamine, Orfeos, Orfeja, Erinys, Erinye.

Istotako latinska lastna imena: Ovidius, Ovidija, Nepos, Nepota, Cicero, Cicero itd. Le pri grških imenih na *ai* in *oi* ter latinskih na *ae* bi se mogli zediniti in pisati *ai* in *ae* z *e*, *oi* z *i*: Thebe, Theb (namesto Thebai), Deifi, Delfov (namesto Delfoi), Cume (namesto Cumae); končnico *tius* bi pisali v imenovalniku tako, v roditeljski pa *cija*, ako ne *tija*: Horatius, Horacija (*tija*), Propertius, Propercija (*tija*).

Kralja Oidípa v vzornem Sovretovem prevodu moramo tedaj najtopleje priporočati. Prevajalec je z njim obogatil slovensko slovstvo za eno najvažnejših in najpomembnejših del svetovnega slovstva. Dr. F. B.

O. Randi: *La Jugoslavia*. Izdal «Istituto per l'Europa orientale in Roma». Napoli, 1922. 582 str. in 3 skice.

Priznavam, da sem z veliko muko prečital to knjižuro ter se pošteno oddahnil, ko sem bil pri kraju. Smejati sem se moral geografskim paralelam, srditi se na avtorjevo sovraštvo do nas, a žal mi je bilo italijanskih čitateljev, ki jim avtor daje rog za svečo.

Dovoljeno mi bodi s paberkovanjem po knjigi dokazati te svoje misli!

Kakor je avtor fantastičen v svojih političnih refleksijah, prav tak je v geografiji. Jugoslavijo prispodablja osebi, ki je s čelom obrnjena proti severu, hrbet ima na Jadranu, levo ramo na Alpah in desno med Donavo in Egejskim morjem. Spodnjega dela života ta «oseba» kakor da nima; vanj se je nemara stisnil avtor sam in gleda od tam tako obliko Jugoslavije. Poleg tega je Jugoslavija «hiša», ki ima samo dva glavna zidova: Alpe in razvodje med Jadranskim morjem; ostale dve strani jugoslovanskega «trapeca» sestojita iz dveh zelo tankih in prozornih sten («pareti»). Iz vsega pa — pravi avtor — se vidi, da ta zgradba ni originalno delo inženjerja, marveč nekega zidarskega mojstra, ki je postavil samo streho na dvorišče sredi tujih hiš. A kaj pomeni to? Da počiva naša «hiša» (država) na tujih «zidovih», da smo mi torej parasitje, ki sesajo kri svojih sosedov in da na ta način životarimo. To je takšna brezobrazna trditev, da jo je mogel izreči — brez dokazov — samo naš renegat, g. Randić! Uporabljajte parasitstvo rajši za svoje ljudi, g. Randić, ker se oni — a ne mi — plazijo po tujih državah, izkoriščajoč tujo last. A kdo naj bi bil ta «zidarski mojster»? Tega nam je avtor zamolčal. — V zgodovinskem pregledu, nekaki zbirki podatkov in lažnih refleksij, pravi, da mi (SHS) do pred petdesetimi leti nismo imeli od svojih ljudi napisane svoje zgodovine. Kaj naj rečeš na tako laž? *Quem deus perdere vult, dementat prius!* Ta zgodovina pa je — ipak — «rekonstruirana» na ta način, da so naši historiki «skrpali» (*mettere insieme*) podatke o zgodovini narodov, ki so nam bili sosedje ali ki so nam gospodovali. To se enostavno pravi, varati čitatelja! In vrh tega: kateri narod v Evropi je kdaj bil obdan s kitajskim obzidjem tako, da bi se politično razvil, a ne bi nikdar prišel niti v najmanjši stik ali vsaj tupatam — deloma, ako ne popolnoma — pod suverenost drugega naroda? Mar zgodovina Italije — da sploh nekaj navedem — ne sestoji iz zgodovine Langobardov, Arabcev, Normanov, Nemcev in drugih? Ako pa se ozremo samo na kulturne razmere, ali so tudi te pri nas tuje? In ali je vsa italijanska kultura originalna? Njen temelj je grški (oziroma orientalski) in ta temelj so Italijani «nacionalizirali». Tak proces se je izvršil tudi pri drugih narodih, pa tudi pri nas; ponekod je ta «nacionalizacija» bila jačja, ponekod slabjša. In kakor ima originalne (nacionalne) črte italijanska, prav tako jih ima — in morda še bolj — tudi naša kultura. Nas je ni sram, te naše kulture, ali pa se avtor sramuje svoje «mesticke» kulture, ne vem.

Po avtorjevem pojmovanju naše historije naša država nikakor ne more imeti svoje lastne «fiziognomije»: to je nekaka «nevtralna» zemlja, ki so jo obsvetljevala in jo bodo tudi v bodoče obsvetljevala tri ekonomska, intelektualna in politična središča: Rim (nemara po fašistih), Carigrad (morda po sultanu) in Dunaj-Budimpešta (najbrž po Habsburžanih). To so resnično fantazije človeka z neurejenimi možgani! Treba bi bilo tedaj, naj bo Italija n. pr. odelej naše «ekonomske» središče; Carigrad naše «intelektualno» in Dunaj-Budimpešta naše «politično» središče. Kako lepo bi bilo pri nas: maleko in med bi se pretakala po vseh kanalih Jugoslavije, vsi bi se z njima otežčali in ožejali — edino mi bi ostali lačni in žejni; fašistovski Rim bi nas ekonomsko zagrlil in razpel svoje mreže preko Jadrana. Toda avtor naj si zapomni: na Balkanskem polotoku so se raztrgale mreže Nemcem in Madžarom in isto se bo zgodilo tudi Italijanom, ako bodo sledili njih šovinističnim stopinjam.

Za tem hoče avtor podati tudi «dokaze», da je Italija «upravičena» razširiti svojo — ni točno povedano: ali politično, intelektualno ali ekonomsko — suverenost preko naše zemlje; v te svrhe je postal on zgodovinar in lingvist. Po naših krajih, ne samo po primorskih, marveč tudi v notranjosti države, je namreč precej imen, ki nas spominjajo na gospodstvo starih Rimljanov in na imigracijo modernih Romunov. To so n. pr. imena «Rumia», «Rama», «Palanka» (to je «forma speciale di palizzata romana»), potem «Niš» (Naissus), «Lipljana» (Ulpiana), «Dioclea» (Duklja), «Sirmium» (Srem), nato Durmitor, Visitor, Orijen i. dr. Pa kje je kak resen človek, in najsi bo tudi politik, ki bi se zatekel k toponomastiki, da bi dokazal pravico lasti in posesti svojega naroda nad zemljami drugega naroda? Po tem načelu bi morala najmanj polovica Evrope pripadati Italijanom kot naslednikom Rimljanov, južna Španija Arabcem, južna Italija Grkom, kraljevina SHS pa Skipetarom, ne pa Italijanom (ker so oni starejši od teh) itd. Do takšnih absurdnosti nas vodijo avtorjeve razlage. Obregnil se je tudi ob naš jezik, pa trdi, da je «zelo oddaljen od popolnosti»; kakor da je italijanski jezik dovršen. Naj pogleda avtor v prirodoslovni besednjak, pa bo našel na tucate in tucate tujih besed (dune, talveg, micascisto, loess itd.), dočim so naši izrazi povsem narodni. Kar pa se tiče izrazov v navadnem življenju, naj avtor navede en sam jezik na svetu, ki bi imel toliko izrazov za razne rodbinske zveze kakor naš.¹ Vsaka malenkost na ladji, vsako orodje v poljedelstvu, obrti in v hiši ima svoje nacionalno ime. Ampak znanstveni besednjak še ni popoln, pravi on. Gotovo nil Samo da velja to tudi za Italijane; zakaj, dokler se kaka nova znanstvena pridobitev razvija, morajo tudi Italijani kovati nove besede, ker jih ljudstvo nima. Tako delamo mi, tako delajo i drugi narodi.

Iz tega sledi nabroj «dokazov», ki naj bi potrdili pravice Italijanov vsaj do vztočne obale Jadranskega morja. Kot naslednica Venecije in «osvoboditeljica» zatiranih narodov ima Italija dolžnost, skrbeti za nov procvit Kosvra. In kako bo Italija izvršila to svojo dolžnost? Poskrbela bo, da se na Balkanskem polotoku (beri: SHS) razvije «moderno grajansko življenje». Po vsem tem bi se moglo misliti, da je Italija v tem pogledu vzorna zemlja: kot da je tam iztrebljena vsa «mafija», kot da ni nobenega fašista več, ki pobijajo naše rojake in uničujejo njih imetje, kakor da so Kalabrezi postali najnedolžnejša jagnjeta, kakor da so bergamski prebivalci (vallate di Bergamo) postali sami svetli duhovi

¹ To je sijajen dokaz velike rodbinske razsežnosti nekdanje «zadruga» in morda tudi «plemena».

— in vsi ti ljudje nam doneso svojo modrost in bodo «modernizirali» naše grajsko življenje.

Na dolgo in široko je razloženo politično detinstvo naše države; poudarjena je vsaka tudi najmanjša malenkost, vse to pa ravno obremenjuje celo poglavje: v ti veliki množici podrobnosti se čitatelju gubi glavna nit, tako da od «samih dreves ne vidi gozda». (Konec prih.)

Dr. A. Gavazzi.

V. V. Jankovič: Ivan Mandušin. Portre novela. Beograd. Izdaje knjižare Gece Kona. 1922. 210 str.

Iz preobilice najraznoličnejših povesti, novel in romanov, ki se sedaj pojavljajo na knjižnem polju, moram pričujočo «portre-novelo» imenovati — prvovrstno izjemo. Kakor na liriko in dramo, tako vplivajo najnovejše struje tudi na epiko in romanopisci se zatekajo k najbizarnjšim načinom, po katerih «obdelujejo» temu primerno, včasih docela nezmislno vsebino, le da bi se s svojo hiperoriginalnostjo obdržali vsaj nekaj mesecev na površju.

V tem oziru pa je Jankovičevo delo docela nasprotno. O kaki prenapetosti in radiotelegrafski mrzličnosti sloga še govora ni, dasi prikazuje avtor razburkano življenje povojne mlade generacije. Ta novela, ki bi jo tudi lahko nazval povest, močno spominja na romane velikih ruskih realistov, osobito na Dostojevskega. Nikakih mističnih fraz in lažnivih kozmičnosti, ki dandanes zastupljajo dve tretjini leposlovja, temveč vsaka stran je docela izraz velikega pripovednega umetnika.

Vse dejanje se večinoma odigrava v dialogih, na sestankih prijateljev, kjer se seznanimo z bohemom Martićem, slikarjem Ivanovičem, cinikom in nihilistom Grkovičem, večnim romarjem Teodorovičem in drugimi, z igralko Belo in skrivnostno Jeleno. Glavna oseba, na katero je pisatelj osredotočil vso svojo pažnjo, je Ivan Mandušin, ki trpi, kakor vsi ostali, na osobiti boleznii duševnega suženjstva. Tega duševnega suženjstva se zavedajo šele zdaj, ko je po strašni vojni padla ostudna krinka materijalizma, ki se je vtihotapil tudi v umetnost pod lažnivo podobo poezije; a je bil le pobarvano poželenje mesa. In zdaj se je začel oglašati duh in ta osvobojajoči se duh vznemirja s svojim strašnim ječanjem vse te ljudi, ki se vijejo kot nemočni pritlikavci v viharini borbi mesa in duše. Sijajno je prikazana pojavljajoča se «velika revolucija — osvoboditev Duše»; skozi vso knjigo se oglašá krik kozmičnega zakona, ki uravnava vse človeško življenje, večnega — E t o s a.

Zato je ta knjiga v polni meri moderna, nastala v sedanosti in je ne le za sedanost, temveč brez dvoma tako vreden spomenik našega časa tudi za bodočnost, kot so za polpreteklo dobo romani Niels Lyhne, Madame Bovary, Očetje in sinovi i. dr.

Z ozirom na vse te prednosti Jankovičevega dela moram knjigo samo najtopleje pohvaliti in le obžalujem, da Slovenci še nimamo romana, ki bi slično prikazal do najglobljih globin življenje naše generacije ter razkril nje duševnost v vsej goloti.

Miran Jarc.

Robert d'Humiers: Knjiga o lepoti. Mladi pesnik filozof je obelodanil pred vojno v *Mercure de France* članek o katoliškem preporodu. L. 1915. pa mu je izstrelek prestrigel nit življenja. Njegovo slovstveno zapuščino je izdal znani slovanoljub Camille Mauclair pod gornjim naslovom. D' Humiers spaja modrost in moralo v lepoto; posebno rad je navajal Flaubertovo geslo: «Lepota je višja pravičnost». V čiščenju Lepote vidi jutrišnjo vero, češ, ona nas tolaži v težavah in trpljenju, strože himeram in je vredna upov. Že Schopenhauer je bil zaslužil to možnost. A pota do tja so negotova. Z nasmeškom ste morda

sledili Haecklovim napovedim bodočih monističnih maš. Vendar človeštvo ne bo nikdar izhajalo brez templjev: neutrudno stavi nove hrame. Umetnost, ki jo Bergson imenuje «neposrednejše videnje resničnosti», je obenem izrazita religiozna vizija. Neumljivo bo nekdanj človeku, kako sta se mogla črtiti božanskost in krasota.

Najbolj jedrovite strani te knjige so tiste, kjer d' Humières, išoč nov zmisel smrti, priznava svojo vero v neomejeno razširjenje Bitja v posmeseni dobi ter razmotriva «ta grozni pas, ki se razprostira od poslednjega vztrepeta kreature, iztrgane zemlji, pa do njene popolne absorpcije in neštete nove oživetve v monizmu. Sedaj pozna zadnje tajne svojega verovanja.»

G. Maclair, ki smatra izgubo tega pisatelja poleg Remyja de Gourmont tekom svetovnega pokolja kot najbolj nenadomestljivo za francosko knjižstvo, je uvodoma razbral skupek d' Humièresovega mišljenja: Indski monizem, po katerem je snov «pojavnost energije», edina stvar, ki jo venomer prekvaša želja, silna stanična težnja proti združitvi in zavesti, ta zamisel ga vodi do tega, da zanikuje nepoznatno, da se vsega nadeja od vede, ki bo pretvorila morale, prenovila dolžnosti, razširila obzorja, usposobila človeka, prisvojiti si dedičnost, ustvariti logično tip nadčloveka, pognati svoje potomstvo očiščeno in vsega vedno na osvojitve božanstva, ki ni za nami, ob našem početku, in nam ne stavi mej, ampak je pred nami ter nas čaka, umikaje se vsevdilj v prihodnost. A. D.

Miroslav Krleža: *Magyar királyi honvéd novela* — Kr. ug. domobrantska novela je nekak lirski fragment iz cikla «Hrvatski Bog Mars», ki ga je znani M. Krleža pisal že med vojno, takrat, «kada su Evropom vladala tri božanstva: kasarna, biblija i sifilis». Novela se neusmiljeno norčuje navidezno z avstro-ogorskim vojaškim službovnikom in njegovimi učitelji, ali v resnici biča militarizem sploh in preklinja disciplino in vojaški red.

Jezik se prilagaja vojaškemu vežbališču; samo tako bi se morda dali razumeti izrazi: krapfn, frajla, kasafrajla, lakcipele, glacerukavice, štimung (m. sp.), puškohvat (sc. Gewehrgriff), strojozmika, pasovati, štram, vatropostav (sc. Feuerstellung), klapovati, vatrobój (sc. Feuerkampf) itd.

Novela obsega 146 strani in je pisana zelo spretno in drastično. Nje dejanje se godi od sedmih do enajstih dopoldne in je izliv strašne jeze na militarizem.

Druge cene, mislim, knjiga nima.

Ivan Zorec.

Dr. Josip Tičar: *Boj nalezljivim boleznim*. Zbirke političnih, gospodarskih in socialnih spisov X. zvezek. Založila Tiskovna zadruga v Ljubljani 1922. S 17 slikami in 4 tablami v barvnem tisku. Str. 155.

Povojni čas pomeni tudi za našo poljudno zdravstveno literaturo novo dobo. Zdravniški stan se temeljito otreša naziranja nekdanjih padarjev, češ, da poljudno pisane zdravstvene knjige nič ne koristijo narodu, ker se iz njih nikdo ne more naučiti zdraviti svoje bolezni, pač pa pospešujejo mazaštvo in čarovnijo «šintaric» in drugih starih bab, ter da vsled tega ljudstvu več škodujejo nego koristijo, prakso padarjev pa samo ovirajo, in da se mora torej vsaka poljudno pisana zdravstvena knjiga le obsojati. Imeli so stari padarji za en del brez dvoma prav. Saj če čitamo kake stare «bukve» o zdravniški umetnosti, pisane za lajike, in kadar še danes povsod srečujemo med narodom vse polno živih vrah in babjih ver na pasjo mašt in konjsko govno, ki so jih take stare «bukve» nekdanj z vnemo propagirale, se ne čudimo averziji naših kolegov prednikov do popularne medicinske literature. Še na današnjem knjižnem trgu srečavamo epigone te vrste «bukve». Epigoni načelnih nasprotnikov poljudne zdravstvene

literature pa postajajo redkejši in redkejši. Ravno nasprotno: vedno številnejši naši zdravniki poizkušajo s peresom v roki širšim plastem kolikor le mogoče odgrinjati zavese, ki zastirajo lajnikom tajinstvene hrame medicinske vede. Ali se je zdravniški stan toliko izpremenil? Težko, ker človeški material, ki se je šolal za padarje, pač povprečno ni bil bistveno drugačen od današnjih študentov medicine. Izpremenila se je pa jako zdravniška veda. Nekdaj je tavela v temi mističnih predočb o bistvu življenja, bolezni in smrti in je skoro izključno pod vodstvom fantazije, s slabotno oporo empirije, iskala leka za bolezni; novejša medicinska veda pa bolj in bolj postaja racionalno naravoslovje človeka. Stara medicina je skoro izključno šele ob bolniški postelji «slučaja» poizkušala spoznati bolezen, največ sil je pa posvečala terapiji, moderna jih pa največ koncentrira na spoznanje bistva bolezni v splošnem, ter iz tega naravoslovskega sličnega znanja šele deducira ob bolniški postelji svoje sklepe in dejanja. Naravoslovska baza je odprla moderni zdravstveni vedi neprecenljivo novo možnost plodonosnega delovanja. Prej je mogla medicinska veda v borbi z boleznijo nastopati vedno le kot druga na mejdanu, danes pa lahko v zmirom večjem obsegu nastopa kot prva, še preden se je pojavila na bojišču bolezni. To je neprecenljiv uspeh in napredek. In ta nova veda brez skrbi in strahu pred mazaštvom lahko stopa pred najširšo publiko ter jo poučuje o bistvu zdravja in bolezni. Moderna veda smatra to tudi v vedno večjem obsegu za svojo dolžnost, kajti ne bi bilo prav, da bi skrivala svojo luč pod mernik, svoje znanje pa zapirala v laboratorijske miznice in zaprašene biblioteke, ne bi bilo prav, če bi svoje novo bogastvo le na recepte po centigramih in kapljicah za drag denar skopo delila med potrte bolnike, nego prav je, če zdravim pove, kako se čuvajo bolezni, če gospodinje poučuje, koliko same lahko pomagajo bolniku, kdaj morajo pa poklicati na pomoč strokovnjaka, prav je, če najširši publiko, posebno pa njenim voditeljem, učiteljem naroda, politikom in upravnim oblastem tolmači, kako bi bilo treba urediti privatno in javno življenje, da bo imel narod manj bolnikov, pohablencev in slabičev. Te vrste literatura je sodelavka eminentne važnosti za povzdigo občne narodne kulture in za izpopolnjenje form človeške organizacije. Da se te vrste literatura pri nas množi in mnogo čita, je eden izmed indikatorjev, da naš narod zares napreduje v kulturi. Med te vrste literaturo spada dr. Tičarjeva knjiga. Skrajno stvarno, dobro, razumljivo pisana, na višku moderne znanosti stoječa, je našemu ljudstvu in njegovim voditeljem izvrsten klicar na pot k pravemu napredku in učitelj za stvarno pospeševanje narodovega zdravja in narodne kulture.

Dr. M. A.

Kronika.

Iz koncertne dvorane. (Nekaj misli o pomembnejših koncertih v Ljubljani.) V novembru l. l. se nam je nudila prilika slišati zbor moravskih učiteljc pod vodstvom znamenitega zborovodje Ferdinanda Vacha, enega izmed najboljših veščakov zborovega petja. Uspehi, ki jih je dosegel z zborom moravskih učiteljev in sedaj z zborom moravskih učiteljc, so naravnost epohalni; vzbudili so novo, stopnjevano zanimanje za to stroko glasbe, če ne drugod, gotovo na Češkem. Tam je namreč veliki razvoj instrumentalne glasbe tekom zadnjih petdesetih let zborovo petje potisnil precej v ozadje. Veliki češki skladatelji so stremeli po visokih ciljih, svoje najboljše moči so posvečali komponiranju oper, simfonij in komorne glasbe, za zbor pa so komponirali le «mimogredé» in razmeroma zelo malo. Morda je bil vzrok ta, da je zborovo

petje postalo last širših, glasbeno manj izobraženih slojev, ki so reproducirali zborove skladbe brez strožjega kriticisma; to je bilo najbrž tudi povod, da so jeli resni skladatelji zanemarjati komponiranje za zборе: površna reprodukcija jih k ustvarjanju vokalnih del ni vzpodbujala. Tu se je pojavil Ferdinand Vach, prej nepoznani učitelj petja in glasbe na učiteljskišči, ki je izmed nekdanjih svojih učencev sestavil zbor, s katerim je doslej vladajoče naziranje popolnoma izpremenil. Vach je namreč močno poglobil glasbeno znanje svojega zbora in z vso resnostjo svojega značaja je navdušil zbor za umetniško dovršenost zborovega petja. Brez poštenega dela seveda ni šlo, in v tem oziru je ginljivo čitati, kako in s kakimi žrtvami so člani tega zbora (tudi iz oddaljenih krajev) redno prihajali k vajam in kako marljivo (ena vaja je trajala 4 do 6 ur) so študirali. Rezultat pa so bili izredni umetniški uspehi, ki so vplivali tudi na druga pevska društva. Po vzoru moravskih se je organiziral zbor učiteljev v Pragi, organiziral se je tudi moški zbor «Smetana», izboljšala se je reproduktivnost nešteti zborov po deželi in v tem času je tudi narastlo število — novih in lepih zborovih skladb! Zasluga za to pritiče v največji meri Ferdinandu Vachu in njegovemu zboru. Da je ta zasluga upravičena, smo mogli konstatirati tudi v Ljubljani: moški zbor moravskih učiteljev je že pred leti nastopil pri nas; vtis njihovega petja nam je še v najboljšem spominu; zadnji nastop moravskih učiteljic pa je ta spomin le osvežil.

Spored, ki so ga moravske učiteljice absolvirale, je obsegal skladbe priznanih čeških skladateljev: B. Smetana (trije ženski zbori à capella), J. B. Foerster (dva zbori), A. Dvořák (štiri moravski dvospevi), L. Janáček (dva zbori), Jos. Suk (peterodelni «Ciklus ženskih zborov»), sklep koncerta pa so tvorile štiri slovaške pesmi. Način, kako so se vse te skladbe izvajale, je mogoče oceniti z eno samo besedo: krasno! Kot kritično pripombo pa je treba dostaviti: solistične partije niso pele solistinj v pravem pomenu besede, pač pa v zlic temu dobre pevke — članice zbora. Glede dirigiranja bi opomnil, da je prof. Vach dirigiral ne le zbor, marveč tudi klavirske pred., med in po igre; to pa smatram za nepotrebno, zlasti če je klavirsko spremljevanje v tako muzikalnih rokah, kakor je bilo. Množica izvršujočih namreč rabi dirigenta zaradi enote v proizvajanju, dobro pripravljeni poedinec pa dirigenta ne rabi. Sicer pa vsa čast mojstru Vachu! Pozdravljamo v njem genijalnega zborovodjo in zelo bi nas samo veselilo, ako bi ga v Ljubljani zopet kmalu videli in slišali — če mogoče — s celim mešanim zborom moravskih učiteljev in učiteljic. Za bodoče bo dobro in prav, ako se na spored natisne tudi par informativnih podatkov v slovenskem jeziku, da se s tem ljubljanskemu občinstvu olajša razumevanje in uživanje proizvajanih skladb; Glasbena Matica gotovo tako malenkost rade volje oskrbi, ako se ji nameravani spored pravčasno naznani.

Zanimivo presenečenje nam je napravilo Hrvatsko pjevačko udruženje «Lisinski» iz Zagreba, in sicer v prvi vrsti s svojim sporedom — ciklom zborov enega samega skladatelja, Božidarja Širole, ki je v tem ciklu zasledoval eno samo idejo: uglasbiti stare hrvatske pesnitve deloma narodnega, deloma renesančnega značaja, ki so jih zapisali (in gotovo tudi po svojem osebnem okusu priredili) stari hrvatski pesniki Petar Hektorović (1487.—1572.), Nikola Nalješković († 1587.), Djore Držić (1421.—1501.) in Ignjat Djordjić (1675.—1737.).

Te pesnitve je Širola uglasbil na izredno lep način: Pri poslušanju teh zborov obdaja čutečega človeka sličen vtis, kakor če gleda v muzeju dobro

ohranjene umetniške starine; ne vidi na njih nič vsakdanjega, nič praktičnega, nič «modernega», toda vseeno so te starine tako lepe in tako sveže, da se zdé kakor nove, kakor «žive» in naposled se nam tako priljubijo, da bi človek rad za menjal marsikak «moderen umotvor» za eno takih «starin». Zakaj resnica je, da je večina starih umetnikov bazirala na življenju in je pri ustvarjanju zasledovala lepoto, dočim večina tako zvanih modernih umetnikov bazira na spekulativnosti in zasleduje «originalnost za vsako ceno» — žal — pogostoma tudi za ceno lepote...

Širola je glasbenik nenavadne izobrazbe: ni samo skladatelj, je tudi glasbeni historik in njegova umetnost (vsaj v omenjenem ciklu) je v tesni zvezi z njegovim študijem. Kot historik se rad ozira v preteklost in se zna tudi močno navdušiti za delovanje starih kulturnih delavcev. Ni torej čuda, da se ga je lotila želja, te starinske pesnitve uglasbiti. To se mu je jako posrečilo. Njegov ciklus ima očiten starinski značaj, a tega ni dosegel s kakim navadnim kopiranjem starih stilov, marveč je ustvarjal popolnoma samostojno in uporabljal pri tem v polni meri moderna umetniška sredstva. Da, Širola kot umetnik je prej modernist nego «starinar», toda njegov modernizem bazira na naravnem (ali, če hočete, srčnem) čuvstvovanju in se naslanja na estetični autokriticizem; poleg tega pa ima najvrednejšo lastnost vsakega umetnika: stremljenje po lepoti, ki jo izkuša doseči s pomočjo logičnega in neprisiljenega izražanja! In v tem ravno vidim prednost in vrednost Širolovega umetniškega značaja. Ko bi to lastnost imel vsak moderen umetnik, koliko zmot, nesporazumov in nepotrebnih bojev bi se s tem prihranilo!

Kar se proizvajanja tiče, treba reči, da je «Lisinski» svojo nalogo izvršil vzorno in častno v vsakem pogledu. Vse je pričalo, da je bil spored zelo vestno naštudiran in da se ni le dirigent Baranović, marveč ves zbor za svoje idealno nalogo pošteno potrudil: tehnične težave, ki so jih morali premagati, niso bile ne majhne ne redke, vrhu tega pa je Širolov ciklus delo, ki ne nudi pevcem nikakih cenjenih efektov, pač pa zahteva od izvršujočih nadpovprečno inteligenco za razumevanje vsebine in namena, zaradi katerega je bilo delo komponirano. Z naštudiranjem tega cikla je «Lisinski» vnovič dokazal, da stoji na visoki stopnji ter da globoko razumeva in dostojno izvršuje svojo kulturno nalogo. Ker pa je v interesu vseh Slovanov, da se medsebojno spoznajo in razumevajo, bo tudi v bodoče dobro, ako nas «Lisinski» seznanj z vsakim pomembnim rezultatom svojega delovanja. Vodeči činitelji pa bodo morali previdneje določati čas, kdaj naj se tak umetniški poset vrši; zakaj denarno stanje marsikateremu ljubitelju glasbe ne dopušča obiskati po več koncertov, ako si sledijo hitro zaporedoma.

Drugo radostno presenečenje je bil I. simfonični koncert, ki ga je istotako meseca novembra priredila novo ustanovljena «Zveza godbenikov za Slovenijo» in ki ga je izvedel pomnoženi orkester Narodne opere v Ljubljani pod vodstvom Lovra Matačiča, opernega kapelnika. Spored je obsegal: Smetanovo predigro k operi «Poljub», Wagnerjevo simfonično sliko, ki v muzikalni drami «Götterdämmerung» spremlja in muzikalno tolmači Siegfriedovo smrt, P. I. Čajkovskega fantastično uverturo «Romeo in Julija» in Brucknerjevo III. simfonijo d-moll. Iz tega programa je razvidno, da namerava «Zveza godbenikov» resno služiti glasbeni umetnosti in da bi mogla prav dobro (vsaj deloma) nadomestiti nekdanjo «Slovensko filharmonijo», ki je pred leti nadebudno začela, a zaradi neugodnih razmer kmalu razpadla. Ta razpad je bilo pričakovati, kajti narodno življenje ni bilo takrat niti gmotno

niti kulturno tako razvito, da bi bilo mogoče vzdrževati orkester umetniške vrednosti, ki bi gojil izključno le simfonično glasbo. Da, odkritosrčno povedano, še danes ni in tudi v dogledni bodočnosti ne bo kaj takega mogoče! Toda razmere od takrat do danes so se vendarle tako ugodno izpremenile, da je mogoče vzdrževati opero in vsled tega je in bo mogoče prirejati simfonične koncerte s pomočjo opernega orkestra. To je ravno kar pokazal in dokazal omenjeni I. simfonični koncert «Zveze godbenikov». Ta dokaz se je tako posrečil, da mora človek vzklikniti: «Ne odnehajte! Pot je prava, cilj lep! Nadaljujte! Ali ne vidite, da slovenska glasbena kultura naravnost trpi zaradi pomanjkanja instrumentalne glasbe? Ali ne čutite, kako bi instrumentalna glasba slovensko kulturo obogatila? Ali ne veste, da je zdravi in popolni razvoj glasbene umetnosti brez instrumentalne glasbe nemogoč?»...

In res, če pogledamo slovensko glasbeno literaturo, vidimo, da je v primeri z vokalno instrumentalna glasba močno zanemarjena. Koliko se je s tem izgubilo, znajo preценiti samo tisti, ki vedo, kako neizmerno potrebna je instrumentalna glasba za ustvarjanje velikih glasbenih umotvorov! Toda ni še vse izgubljeno; še je čas dohietiti, kar se je zamudilo, in pri sistematičnem gojenju instrumentalne glasbe se stanje prav gotovo popravi. S tem seveda nikakor ni rečeno, da je zdaj treba zaradi instrumentalne glasbe zanemarjati vokalno. Kaj še! S tem bi prišli iz dežja pod kap. Zdravi razvoj in pravi napredek je mogoč edinole v enakomernem vzgojanju obeh panog. Zato je treba z veseljem pozdraviti koncert, kakor ga je priredila «Zveza godbenikov». S takimi koncerti se ne nudi občinstvu samo izreden užitek, marveč se tudi razširja obzorje in pripravljajo tla za prihodnost, kajti, kadar bodo slovenski skladatelji spoznali, da je tu na razpolago več glasbenih sredstev za izražanje muzikalnih idej, se jih gotovo polasti želja po ustvarjanju večjih, obsežnejših del. To pa dosežejo, ako se intenzivneje pobrigajo za instrumentalno glasbo.

Na tem mestu se mi zdi važno dotakniti se ene stvari: Nekoč sem namreč — bilo je v družbi inteligentnih Slovencev — slišal mnenje, da slovenski skladatelji nimajo zmisla za instrumentalno glasbo, ker je slovenski narod narod pevcev ne pa godbenikov. To mnenje smatram, če ne vseskozi, vsaj v veliki meri za napačno. Slovenskim skladateljem ne manjka instrumentalnega zmisla, pač pa niso imeli prilike in zagotovila, da bodo njihove instrumentalne skladbe tudi proizvajane. Sicer so pa nekateri slovenski skladatelji vkljub redki priložnosti svoj instrumentalni misel že prav lepo dokazali in ne more biti dvoma, da pokažejo še veliko več, ako bodo tla ugodna za to.

Spored simfoničnega koncerta je bil izveden razmeroma zelo dobro, zlasti prve tri skladbe (Smetana, Wagner in Čajkovski), ki so komponirane pod vplivom izvestnih poetično-dramatičnih idej. Dirigent Matačić jih je namreč predaval na čisto operni način. Ta način je skladbam pristojal. Manj pa je pristojal ta način Brucknerjevi simfoniji, ki v kljub nekaterim dramatično zvencim mestom ni dramatično mišljena. V takih primerih je treba strogo razlikovati dramatični stil od simfoničnega, ker sta oba stila popolnoma samostojna in se strinjata le v gotovih slučajih. Simfonija ima namreč svojo značilno arhitektoniko, ki mora biti pri izvršitvi ohranjena, drugače se vsa skladba izpremeni v razvalino več ali manj nerazumljivega zvenenja. Sicer pa se pri reprodukciji simfonij pregreši marsikateri sloveč dirigent, ker je struktura simfonije včasih zelo komplicirana in na prvi pogled zagonetna. Tako n. pr. je bila največja in

sedaj najslavnejša simfonija, Beethovnova «Deveta». celo vrsto let smatrana za zgrešeno delo, za pojav bolnega duha (C. M. Weber se je o njej trdo izrazil, češ, da je njen avtor «zrel za norišnico») in moral je priti sam R. Wagner, da odkrije svetu njene lepote in kolosalne globočine in višine. — Zato Matačiću ne štejem v zlo, da je Brucknerjevo simfonijo (posebno prva dva stavka) na več mestih nejasno tolmačil — morda le zaradi tega, ker ni bilo dovolj časa za izkušnje. Na vsak način svetujem vsakemu, kdor proizvaja simfonije, strog študij simfonične arhitektonike. Brez nje ni simfonije. Ta konstatacija seveda nima namena, koga izmed naših dirigentov odvrata od simfonije; moj namen ni, grajati in z grajo dobri stvari škodovati, pač pa smatram za svojo dolžnost, opozoriti na pomanjkljivosti in dajati pobudo k vestnemu kulturnemu delu. V tem zmislu naj se tudi bere vse, kar je tukaj povedanega.

J. M.

Joseph Bédier je postal 3. novembra 1921. nesmrten. Prevzel je akademski sedež po rajnem Rostandu, kateremu je v sprejemnem govoru spletel sijajen slavospev. Naš učenjak se je boril med vojno v prvih četah in sad njegovega razglabljanja je najnovejše njegovo delo *L'Effort français*, zgoščena zgodovina francoske pehote, jasen, krasen oris, v katerem utesnjena dejstva govoré več ko zvođenela širokopoteznost. V blatu strelskih jarkov je prvi zasledil prvine poslednje velike epopeje, zadnje junaške pesmi, rojene na galskih tleh. Na sličen način je sledil njega dni v duhu francoskim romarjem prošlih vekov po njih potih, hoteč ujeti mimogrede tajno nastajajočih pesnitev. Z Bekkerjevo metodo je tako dovršil svojo mojstrovino: *Epske legende*.

Bédier je potomec bojevitih prednikov, Bretoncev, ki so se morali izseliti po Cellamarevemu zaroti. Razumljivo je tedaj, če se je s tako ljubeznijo poglobil v keltske legende. Rekonstruiral je povest o Tristanu — in ta knjižica ni bila čisto brez vpliva pri njegovi izvolitvi med štiridesetorico. Vrnil je tako rekoč domovini Tristana, kajti po Wagnerjevi operi se je zdelo, da je predmet Tristana in Izolde zgolj last nemškega komponista, ki pa je obdelal snov po svoje. Glasbeni čar je pripomogel do tega, da se je splošno priznaval edino Wagnerjev način.

Bédier je iz starih besedil sestavil v novi francoščini omenjeni umotvor, nesmrtno povest o ljubezni in smrti. Stara francoščina premore obilico lepih legend, a niti Lancelot, niti Merlin, niti obsežni romani od Okroglega Omizja niso doživeli sto izdaj kakor Bédierov zvezek, katerega sta že pred desetimi leti utegnili brati v nemškem prevodu, danes pa tudi v slovenskem. Gotovo je Wagner pripomogel učenjaku do blestečega uspeha.

Zanimalo vas bo zvedeti, koliko je v Wagnerjevi operi pristno germanskega in koliko francoskega. Kot najbolj nemški del — pravi Henry Bidou v *Révue des deux Mondes* 15. XI. 1921. — je štel doslej duet v drugem dejanju. Vsakdo je bil mnenja, da je to strastno klicanje smrti izliv iz mračnega prekorenskega duha, da ni ta dvošpev nič drugega nego uglasben Schopenhauer. Kaj še! To mesto se nahaja v Beroulovem poemu. «Ne,» pravi Tristan, ... «tu ni čudežnega vrta. Toda nekega dne, draga, pojdeva v blaženo deželo, odkoder se ne vrne nihče; ... solnce tam ne sije, vendar pa se nikomur ne toži po njegovi luči...»

Navedeni odstavek, ki je navdihnil Wagnerju milobno in turobno godbo, je veljal do Bédierovih raziskav za najbolj pristno germanski; danes pa je ugotovljeno, da je keltskega izvora.

A. D.

Priloga listu "Zvon"
več "glas govora" 1924

LJUBLJANSKI ZVON

V PRIHODNJEM LETU.

1924,

LJUBLJANSKI ZVON stopa v svoje 44. leto. Delo, ki ga je izvršil v tej dobi, je ogromno, naloge, ki ga čakajo v bodočnosti, še neprimerno težje, važnejše in polne odgovornosti. Zato njegovo poslanstvo še davno ni zaključeno; dolžnost vsakega kulturnega Slovenca pa je, da s svojimi močmi, materijelnimi in duševnimi, podpre to našo edino svobodoumno literarno-umetniško revijo.

Zavest odgovornosti daje listu pečat resnosti. Zakaj umetnost je resna, stroga zadeva; nje zakoni so večni in ne od danes do jutri. Zato umetnost nikoli ni senzacija, ne spekulativno eksperimentiranje, pa najsi to trdijo vsi krivi preroki naših dni. Tako „umetnost“ bo Ljubljanski Zvon tudi v bodoče odklanjal. Vse njegovo stremljenje pa bo težilo za tem, da poglobi in razširi svojo dosedanja smer kot literarno-umetniška revija. Čist in jasen, ubran in globok je glas „bronastega“ zvona. Vsem prostim, nevezanim duhovom, željnim lepote in resnice, velja njegov poziv!

Novi letnik bo otvoril Oton Župančič s prologom „Veroniki Deseniški“ - „Plašč“, ki mu bodo sledili še drugi odlomki njegove velike tragedije. Verzi so to, kakršnih še niste čitali v slovenski literaturi. Kolikor je sočnosti in zvočnosti v tem jeziku, jih je mojster Župančič iztisnil in uklenil v ritem svoje tragedije. Spoznali boste največjega sodobnega jugoslovanskega lirika od nove, povsem neslutene strani: kot graditelja davnih usod mogočnih Celjanov, kot tragika velikega stila. Pognalo je to delo iz kali, ki so v rodu s tistimi, iz katerih se je rodila zlahtna umetnost antike in grandiozni spevi „sladkega laboda avonskega“. - Slovenci smo dobili tragedijo, s katero lahko stopimo pred svetovni forum.

Nagrado, ki je bila lani in letos razpisana v Ljubljanskem Zvonu, je razsodišče priznalo Jušu Kozaku za njegov roman „Šentpeter“. S tem delom, v katerem se je mladi pisatelj oprostil svojih hib, je dokazal, da mu je bilo vse njegovo dosedanje pisateljstvo več ali manj zgolj tipanje in iskanje, samo priprava za širok, smel epičen koncept. - Dejanje povesti je pisatelj postavil na zgodovinska tla šentpeterskega predmestja in okolice kot Škofov kozolec i. dr., v domove starih rodbin ljubljanskih mesarjev. Z elementarno sugestivnostjo in izredno barvitostjo razpreda usode treh takih rodbin, jih prepleta z zgodovinskimi reminiscencami in poji z napetimi, eruptivno pisanimi prizori teh grčavih napol kmečkih, napol mestnih tipov in značajev, kakršni so skupina šentpeterskih beracev, rod Cunjarjev, župnik Rožman, užitar Luka i. dr. Marsikateri Ljubljančan in tudi drug slovenski človek bo utegnil v njih zagledati obraze svojih neposrednih prednikov.

Roman bodo z užitkom čitali ne samo inteligenca, marveč tudi najširše plasti občinstva. Žel bo splošno priznanje.

Razen tega vodilnega romana bo Zvon objavil še celo serijo manjših pripovednih spisov. **Vladimir Levstik** priobči prevod doslej neznanega, šele po vojni odkritega obširnega poglavja iz romana „Bes“ F. M. Dostojevskega. Vsi, ki poznajo to vedelajo svetovne literature, bodo z neprekinjenim zanimanjem použili **Levstikov sijajni prevod**. En prevod zanimivih Balzacovih „Contes drolatiques“ objavi **dr. A. Debeljak**. Vsa pažnja pa bo posvečena originalni noveli. Z njimi bodo zastopani: **Ivan Albreht** s „Povestjo iz Preloma“ **Cvetko Golar** s svežo kmečko povest o „Zlato jabolko“, **Anton Novačan** s krepkimi prizori in odlomki iz romana „Ugasli vulkani“, dalje **Marija Kmetova**, **Miran Jarc** i. dr. Daljšo dramatično študijo objavi **France Bevk**.

V pesniškem delu ostanejo listu zvesti vsi dosedanji sotrudniki, razen tega se objavijo prispevki nekaterih nadarjenih mlajših poetov.

V esejističnem delu bo zastopan predvsem **dr. Ivan Prijatelj** z obširno študijo o literaturi Mladoslavencev. Vsakemu čitatelju Zvona jamči avtorjevo ime za izreden užitek. Daljši literarno-estetski esej priobči **dr. J. Kelemina**; ta članek je zanimiv ne samo radi svojih izsledkov, marveč tudi, ker načenja za nas posem nova vprašanja. **Dr. Fr. Kidrič** je izročil uredništvu dragoceno literarno-zgodovinsko razpravo, **dr. M. Dolenc** zanimivo zgodovinsko študijo iz preteklih stoletij naše Dolenjske, **dr. Fr. Veber** esej o psihološki strani umetniškega ustvarjanja, **dr. A. Pirjevec** toplo pisano ocenitev dela našega pokojnega znanstvenika **Pleteršnika**. Hkratu bo prinašal list krajše eseje in članke iz vseh panog umetnosti, v prvi vrsti seveda inozemskih literatur, posebno slovanskih.

Književna poročila in Kronika se uredi sistematičneje, tako da bo poročanje o raznih panogah slovstva enotnejše. Predvsem bo uredništvo poročalo o znamenitejših pojavih v inozemskem slovstvu, da bo listek nudil inteligentnemu čitatelju pregled preko svetovnih umetniških pojavov. O drami bo poročal urednik lista, o operi **Marij Kogoj**.

Novost za Ljubljanski Zvon bo priloga „Bibliografski Vestnik“, ki bo po možnosti priložen listu in nudil kolikor mogoče popoln pregled vseh novoizšlih jugoslovanskih publikacij. Ta vestnik ne bo samo neizogibno potreben vsakemu znanstvenemu delavcu, marveč tudi lajku, ki se hoče informirati o jugoslovanskem knjižnem trgu. Vestnik bo urejal poseben strokovnjak.

Radi delnega, eventualnega povečanja Ljubljanskega Zvona, podražitve tiska in papirja ter povišanja pisateljskih honorarjev je bila uprava lista primorana povišati naročnino na 120 Din letno. Naročnina se plačuje tudi polletno in četrtletno. List se naroča pri Tiskovni zadrugi v Ljubljani. V srho plačila naročnine se blagovolite čimprej poslužiti priložene položnice.

Uredništvo in upravnništvo
Ljubljanskega Zvona.

*Fr. Albrecht-
Kavčič*

Bibliografija.

Uredništvo je prejelo v oceno sledeče knjige (z zvezdico * označene so natisnjene v cirilici):

Adamič Emil. Mladinske pesmi. Enoglasni zbori in samospevi s spremeljanjem klavirja. Ljubljana. Učiteljska tiskarna. 1922. 40 str. 50 Din.

Bidlo J. Povijest Rusije od početka XIX. stoljeća do naših dana. Preveo Milan Prelog. Zagreb. Narodna knjižnica, sv. 81—90. 1922. 351 str. 25 Din.

Deanović M. & Petravić A. Antologija savremene jugoslavenske lirike. Split. Vinko Jurić. 1922. 336 str. 30 Din.

* **Heilborn A.** Preistorijski čovek. Preveo V. V. Beograd-Sarajevo. J. G. Gjurgjević. 1922. 196 str. (Mala Biblioteka, 33—40.)

Ibsen Henrik. Sablasti. Porodična drama u tri čina. Preveo s njemačkog Josip Kulundžić. Zagreb. Pozorišna biblioteka, 6. 1922. 72 str. 7 Din.

Katalog zgodovinske razstave slovenskega slikarstva. Ljubljana. Narodna Galerija. 1922. 56 str.

Lilek Em. O zabrani alkoholnih pijača. Celje. Samozaložba. 1922. 16 str. 1 Din. (Knjižnica Ljudskega vseučilišča v Celju, I. zv.)

* **Manojlović Todor.** Ritmovi. Beograd. Geza Kon. 1922. 111 str.

* **Maucler Cam.** Fizička ljubav. Beograd. S. B. Cvijanović. 1921. 111 str. 6 Din.

Mažuranić Ivan. Smrt Smail-age Čengija. Ilustrirao Joza Kljaković. Komentirio Nikola Andrić. Zagreb. Književni Jug. 1922. 77 str. 15 Din.

Meško Ksaver. Volk spokornik in druge povesti za mladino. Ilustracije: France Podrekar. Ljubljana. Zvezna tiskarna. 1922. 133 str. Broš. 25 Din, vez 30 Din.

Milošević Miloš. Pred veličanstvom prirode... Deset pesama za jedan glas i klavir. Beograd. Društvo za zaštitu jugoslov. dece. 1921. 31 str. 15 Din (4 frs).

Miran Boris. Strunam slovo! Zbral in objavil F. S. Šegula. Ljubljana. Jugoslovska knjigarna. 1922. 63 str. Broš. 6 Din, vez. 12 Din.

Murnik Rado. Ženini naše Koprnele. Ilustriral S. Šantel. Ljubljana. Založba lista «Plamen». 1921. 111 str. 6 Din.

Orel J. Š. Pasti in zanke. Kriminalni roman iz polpretekle dobe. Ljubljana. Založba lista «Plamen». 1922. 231 str. 7-50 Din.

Randi O. La Jugoslavia. Napoli. Riccardo Riccardi. MCMXXII. 582 str. 30 L. (Publicazioni dell' Instituto per l' Europe Orientale in Roma.)

Širola Božidar. Popevke. Stihovi D. M. Domjanića. Zagreb. Matica Hrvatska. 1922. 21 str. Za članc 60 K, za nečlanc 72 K.

* **Škola, nova.** Časopis za socialni i kulturni život škole i učitelja. Vlasnik i urednik Kamenko Milošević. Sarajevo. Maj-Juni. Sveska 1. i 2. Knjiga 1. 48 str. Na leto 32 Din.

Tagore Rabindranat. Žetev. (Fruit-Gathering.) Preložil Al. Gradnik. Ljubljana. L. Schwentner. 1922. 127 str. Broš. 16 Din, vez. 26 Din, po pošti 1 Din več.

Tolstoj L. N. Spoved. (Uvod v knjigo «Moja vera».) Prevedel Jos. Vidmar. Ljubljana. Založba «Treh Labodov». 1922. 95 str. 10 Din. (L. N. Tolstoj: Izbrana filozofska dela, I. zv.)

Umetnost, slovenska moderna. I. Slikarstvo. Ljubljana. Narodna Galerija. 1922. 4 + 27 str.

Zorec Ivan. Zmote in konec gospodične Pavle. Ljubljana. Založba lista «Plamen». 1921. 202 str. 7 Din.

Zigon Avg. Prešernova čitanka. Prevalje. Družba sv. Mohorja. 1922. 232 + 96 str.

NAROČAJTE KNJIGE TISKOVNE ZADRUGE

v Ljubljani, Prešernova ulica 54.

Za priporočeno pošiljatev je treba k poštnini priračunati še 2 Din.

Novo!

- Andrejev: Povest o sedmih obešenih.
Broš. 13 Din, vez. 18 Din, po pošti 1:50 Din več.
- Milčinski: Zgodbe kraljeviča Marka.
Vez. 15 Din, po pošti 1:50 Din več.
- Pokojninsko zavarovanje nameščencev.
14 Din, po pošti 1 Din več.
- Melik A.: Jugoslavija. II. del, 1. snopič.
Broš. 21 Din, po pošti 1:50 Din več.
- Sienkiewicz H.: Z ognjem in mečem.
1. - 5. snopič. Vsak po 7:75 Din s poštnino vred.

Novo!

- Barbuse: Ogenj. Roman.
Broš. 25 Din, vez. 32 Din, po pošti 2:50 Din več.
- Andrejev: Plat zvona.
Broš. 10 Din, vez. 17 Din, po pošti 1:50 Din več.
- Strug: Jutri.
Broš. 10 Din, vez. 15 Din, po pošti 1:50 Din več.

- A. Cehov: Sosedje in druge novele.
Broš. 8 Din, vez. 13 Din, po pošti 1:25 Din več.

Shakespearjeva dramatična dela.

Prevel Oton Župančič.

- Sen kresne noči.
Broš. 12 Din, vez. 17 Din, po pošti 1:25 Din več.
- Macbeth.
Broš. 12 Din, vez. 17:50 Din, po pošti 1:25 Din več.
- Shakespeare-Župančič: Othello.
Broš. 19 Din, vez. 24 Din, po pošti 1:25 Din več.

«Pota in cilji».

- Zbirka poljudno-znanstvenih spisov.
III. in IV. zv.: Dr. Fr. Veber: Uvod v filozofijo.
25 Din, po pošti 2 Din več.
- VII. do IX. zv.: Dr. Prijatelj: Predhodniki in idejni utemeljitelji ruskega realizma.
Broš. 30 Din, po pošti 2 Din več.
- Stříbrny-Glonar: Simon Gregorčič.
Broš. 12 Din, vez. 15 Din, po pošti 1:50 Din več.

Zbirka političnih, gospodarskih in socialnih spisov.

- Zbirka «Slovenski pisatelji».**
Josipa Jurčiča zbrani spisi. Uredil dr. Prijatelj.
I. in II. zvezek, vsak po 20 Din, III. zv. 30 Din, po pošti vsak 2:50 Din več.
- Simona Jenka zbrani spisi. Uredil dr. J. Glonar.
20 Din, po pošti 2:50 Din več.
- Dr. Iv. Tavčarja zbrani spisi. VI. zvezek.
30 Din, po pošti 2:50 Din več.
- Stritarjeva antologija. Uredil dr. Prijatelj.
15 Din, po pošti 2 Din več.
- Cankarjev Zbornik. Uredil dr. J. Glonar.
Broš. 25 Din, vez. 31 Din, po pošti 2 Din več.
- Fr. Zbanič: Pesmi.
Broš. 12 Din, vez. 17 Din, po pošti 1:25 Din več.
- Fr. Milčinski: Droblj. Zbirka humoresk.
Broš. 15 Din, vez. 20 Din, po pošti 1:75 Din več.
- Anton Novačan: Veleja. Drama.
Broš. 12 Din, vez. 17 Din, po pošti 1:25 Din več.
- Damir Feigel: Tik za fronto.
Broš. 15 Din, vez. 20 Din, po pošti 2 Din več.
- Ante Debeljak: Solnce in senca. Pesmi.
Broš. 7 Din, vez. 12 Din, po pošti 1:25 Din več.
- Simon Jenko: Pesmi.
Broš. 7 Din, vez. 11 Din, po pošti 1:25 Din več.
- Ivan Lah: Noč na Hmeljniku.
Broš. 6 Din, po pošti 75 p več.
- Ihsen: Gospa z morja.
Broš. 15 Din, po pošti 1:50 Din več.
- Nušič: Navaden človek.
Broš. 6 Din, po pošti 75 p več.

- Dr. Derč: Dojenček.
Broš. 6 Din, po pošti 1:50 Din več.
- Št. Šagadin: Naš sadašnji ustavni položaj.
Broš. 6 Din, po pošti 1:25 Din več.
- L. Pitamic: Pravo in revolucija.
Broš. 4 Din, po pošti 50 p več.
- Dokumenti o jadranskem vprašanju.
Broš. 6 Din, po pošti 1:25 Din več.
- A. Ogris: Borba za jugoslovansko državo.
Broš. 12 Din, po pošti 1:25 Din več.
- VI. Corovič: Rasa in vera v srbski prošlosti.
Broš. 6 Din, po pošti 50 p več.
- Dr. Fr. Goršič: Socialna zaščita dece in mladine.
Broš. 12 Din, po pošti 1:50 Din več.
- Dr. J. Tičar: Boj nalezljivim boleznim.
Broš. 15 Din, po pošti 1:50 Din več.
- Hobhause-Ogris: Liberalizem.
Broš. 25 Din, po pošti 1:50 Din več.

Zbirka zakonov.

Do sedaj je izšlo 10 zvezkov.

Razne knjige.

- Zbirka «Prosveti in zabavi».**
Igo Kaš: Dalmatinske povesti.
Broš. 6 Din, vez. 11 Din, po pošti 1:25 Din več.
- Jos. Starč: Lisjakova hči. Povest.
Broš. 6 Din, vez. 11 Din, po pošti 1:25 Din več.
- Dr. H. Dolenc: Izbrani spisi.
Broš. 8 Din, vez. 13 Din, po pošti 1:25 Din več.
- J. Stritar: Sodnikovi. Povest.
Broš. 8 Din, vez. 13, po pošti 1:25 Din več.

Zbirka Prevodne knjižnice.

- Mig. Cervantes: Tri novele.
Broš. 8 Din, vez. 13 Din, po pošti 1:25 Din več.
- Anatole France: Pingvinski otok.
Broš. 15 Din, vez. 21 Din, po pošti 1:50 Din več.

- Bartošek: Moderna družba in cerkev.
4 Din, po pošti 50 p več.
- Fr. Heller: Prigode gospoda Collina. Roman.
6 Din, po pošti 1:50 Din več.
- Fr. Heller: Blagajna velikega vojvoda. Roman.
12 Din, po pošti 1:50 Din več.
- Claude Farrère: Gusarji. Roman.
16 Din, po pošti 1:50 Din več.